

AKO SME ŠTUDOVALI V TOTALITE

**Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku
pod ideologickým diktátom
Komunistickej strany Československa (1948 – 1953)**

AKO SME ŠTUDOVALI V TOTALITE

**Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku
pod ideologickým diktátom
Komunistickej strany Československa (1948 – 1953)**

Soňa Gabzdilová

UNIVERSUM

2 0 1 8

Soňa Gabzdilová

AKO SME ŠTUDOVALI V TOTALITE

**Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom
Komunistickej strany Československa (1948 – 1953)**

Recenzenti: prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD.
 PhDr. Slávka Otčenášová, M. A., PhD.

© Soňa Gabzdilová

Monografia je publikačným výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA
MŠVV a Š a SAV č. 2/0124/16 *Školstvo na Slovensku v rokoch 1. Slovenskej
republiky a v období stalinizmu (1948 – 1953). Protiklady a podobnosti.*

Pre Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied
SAV v Košiciach vydalo vydavateľstvo
UNIVERSUM-EU, s. r. o., Javorinská 26, 080 01 Prešov
(www.universum-eu.sk)

Prešov 2018

ISBN 978-80-89946-05-1

OBSAH

ÚVOD	7
I. „ÚSPECHY“ KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA VO SFÉRE VZDELÁVANIA V ROKOCH 1945 – 1948	8
II. KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA NA CESTE K OVLÁDNUTIU VYSOKÝCH ŠKÔL PO FEBRUÁRI 1948. ZÁKON O VYSOKÝCH ŠKOLÁCH	23
III. VYTVÁRANIE ORGANIZAČNEJ SIETE VYSOKÝCH ŠKÔL NA SLOVENSKU	40
IV. REGLEMENTÁCIA VYSOKÝCH ŠKÔL. PREVIERKY A PRIJÍMACIE POHOVORY	56
V. ŠTÁTNE KURZY PRE PRÍPRAVU PRACUJÚCICH NA VYSOKÉ ŠKOLY	86
VI. UPEVŇOVANIE IDEOLÓGIE MARXIZMU-LENINIZMU	111
VII. SOCIÁLNE OTÁZKY	126
ZÁVER	133
SUMMARY	135
PRAMENE A LITERATÚRA	137
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	141
MENNÝ REGISTER	142

ÚVOD

Vzdelávanie je predmetom regulácie každého štátu, avšak v demokratických krajinách existuje priestor pre variabilitu v obsahu vyučovania i jeho formách, na rozdiel od autoritatívnych, diktátorských režimov, ktoré vyžadujú striktne stanovenú formu a obsahovú stránku vyučovacieho procesu, vrátane úplnej podriadenosti pedagógov na všetkých stupňoch škôl. V diktátorských politických systémoch má vzdelávanie podporovať ideológiu vládnej strany, pričom iné názory a postoje nie sú prípustné. Politické strany autoritatívnych a diktátorských režimov, ktoré majú monopol moci, sú jedinými autormi v určovaní charakteru školskej politiky. Uvedený postup sa vo vzdelávaní na Slovensku realizoval predovšetkým v rokoch 1948 – 1953, v období stalinizmu, keď Komunistická strana Československa (KSČ) po februárovom prevrate v roku 1948 získala v Československej republike (ČSR) absolútnu moc nad všetkými zložkami spoločnosti, vrátane vzdelávacieho systému. Po februári 1948 venoval komunistický režim v ČSR veľkú pozornosť indoktrinácii mládeže marxisticko-leninskou ideológiou, ktorá na rozdiel od náboženského svetonázoru a „buržoáznych pseudovied“ bola údajne jediným svetovým názorom založeným na „vedeckom“ poznaní spoločnosti.

Cieľom publikácie je analyzovať systém, obsah a ideologický aspekt štúdia na slovenských vysokých školách v uvedenom období. Zdokumentovať, ako sa KSČ podarilo potlačiť autonómiu vysokých škôl, akademické slobody a nahradiť ich striktne riadenou centralizovanou správou. Predmetom monografie je tiež represívna politika KSČ v personálnej sfére – čistky a previerky poslucháčov vysokých škôl, ako aj pedagógov, nazvané „demokratizácia“, ktoré prebiehali na školách po februári 1948. Vysokoškolské štúdium museli zanechať všetci tí mladí ľudia, ktorí nevyhovovali kritériám novej vládnej moci, resp. neboli ochotní akceptovať jedine prijateľnú ideológiu nového vládneho režimu marxizmus-leninizmus. Nový systém nepripúšťal žiaden iný názor, mienku na svet, resp. diskusiu z iného uhľa pohľadu. Sloboda prejavu z akademickej pôdy bola vyradená. Roky 1948 – 1953 okrem iného charakterizovali násilie, strach, podozrievavosť a nedôvera, ktoré boli evidentné aj na vysokých školách. Heslo „*Kto nejde s nami, je proti nám*“ sa dostalo aj do života vysokoškolákov. Monografia je zameraná tiež na postup, ktorým sa vedúca sila spoločnosti snažila vychovať „novú, vlastnú“ inteligenciu. Na druhej strane poukazuje na nárast počtu vysokých škôl, fakúlt a poslucháčov vysokoškolských inštitúcií, vrátane sociálnej podpory študentov robotníckeho a roľníckeho pôvodu.

I. „ÚSPECHY“ KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA VO SFÉRE VZDELÁVANIA V ROKOCH 1945 – 1948

Československá republika bola po skončení 2. svetovej vojny v Európe na jar 1945 obnovená ako národný štát Čechov a Slovákov. Najvýznamnejší štátni a politickí činitelia deklarovali jej právnu a kultúrnu kontinuitu s predvojnovým Československom. Bolo však zrejmé, že nemohlo ísť o dva totožné politické systémy vzhľadom na radikálne zmenenú geopolitickú situáciu v strednej Európe i vnútropolitické pomery. Oba štátotvorné národy obnovennej republiky prešli v rokoch 1938 – 1945 zásadne odlišným vývojom a žili v rozdielnych pomeroch. Česi vojnové roky prežili v protektoráte, Slováci v samostatnej Slovenskej republike (SR). Politické, národné i spoločenské rozdiely v uvedenom období mali priamy dopad aj na diferencie v oblasti vzdelávacieho systému, prejavili sa na všetkých stupňoch škôl, od základných až po vysoké. Boli evidentné v obsahovej stránke výuky i ideologickým pôsobení na žiakov a študentov.

Československá republika bola medzinárodnopoliticky začlenená do sféry vplyvu Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR). Politický režim, dobovo nazývaný ako ľudovodemokratický, mal podobu riadenej, resp. obmedzenej demokracie, ale obsahoval aj nedemokratické prvky. Politická štruktúra sa výrazne zmenila, najmä v zmysle redukcie počtu politických strán. Na Slovensku boli oprávnené legálne vyvíjať činnosť len dva politické subjekty, Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS). Na začiatku roka 1946 vznikli ďalšie dva, Strana práce a Strana slobody, ostali však na okraji politického diania a na vývoj nemali takmer žiaden vplyv. V Československej republike prebiehal v rokoch 1945 – 1948 politický zápas o charakter ďalšieho smerovania štátu, ktorý sa v plnej miere preniesol aj do oblasti školstva a vzdelávania.

Základy nového zamerania vzdelávacieho systému na Slovensku, na rozdiel od českých krajín, boli položené už v septembri 1944 na pôde novoutvoreného zákonodarného orgánu, Slovenskej národnej rady (SNR), ktorá sa konštituovala v decembri 1943 na základe dohody vedenia Komunistickej strany Slovenska a Občianskeho bloku. V rokoch 1943 – 1944 bola len jednou z viacerých odbojových skupín, aj keď významnou, ktoré na Slovensku pôsobili s cieľom zvrhnúť existujúci režim slovenského štátu skompromitovaného kolaboráciou s Nemeckou ríšou. Postavenie SNR sa zmenilo po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP), keď na úze-

mí ovládanom povstaleckou armádou a partizánmi prevzala zákonodarnú a výkonnú moc.

SNR začala svoju legislatívnu právomoc realizovať hneď po vypuknutí SNP. Jej prvé rokovanie sa uskutočnilo 1. septembra 1944. Výsledkom zasadnutia bolo okrem iného prijatie nariadenia č. 3/1944 Sb. n. SNR, na základe ktorého bolo zriadených desať ústredných orgánov, medzi nimi aj Povereníctvo SNR pre školstvo a národnú osvetu.¹ SNR na druhom zasadnutí 6. septembra 1944 prerokovala a schválila ďalších päť dôležitých legislatívnych noriem. Z nich sa väčšina (tri), týkala oblasti školstva a vzdelávania, čo svedčí o dôležitosti, akú členovia SNR pripisovali vzdelávaniu, eo ipso významu škôl ako nástroja šírenia ideológie v radoch mladej generácie.

Prijaté nariadenia mali na ďalší vývoj a smerovanie vzdelávacieho procesu na Slovensku zásadný dopad a definovali jeho charakter. Určujúce v tomto kontexte bolo nariadenie č. 5/1944 Sb. n. SNR o poštátnení školstva. Na základe uvedenej legislatívnej normy mali byť na Slovensku poštátnené školy všetkých kategórií a stupňov od detských opatrovní a útulní až po vysokoškolské vzdelávacie inštitúcie,² zrušené súkromné a cirkevné školy. Paragraf 2 stanovil, že učitelia a iní pracovníci na školách budú štátnymi zamestnancami. Nariadenie nadobudlo účinnosť dňom vyhlásenia – 7. septembra 1944, pričom implementáciu do praxe malo uskutočniť Povereníctvo SNR pre školstvo a národnú osvetu. V ten istý deň prijaté nariadenie č. 6/1944 Sb. n. SNR zrušilo maďarské a nemecké školy zriadené po 6. októbri 1938 a zakázalo konanie maďarských a nemeckých bohoslužieb zavedených po uvedenom dátume.³ Nariadenie č. 7/1944 Sb. n. SNR eliminovalo na školách všetkých kategórií a stupňov katolíckou cirkvou presadzovaný zákaz koedukácie.⁴

Legislatívne normy, vzhľadom na situáciu na Slovensku, neboli uvedené do života škôl bezprostredne po ich prijatí SNR. Ich obsah však jednoznačne vyjadroval, akým smerom sa po oslobodení malo vyvíjať školstvo a školská politika na Slovensku. O zásadnej otázke vzdelávacieho systému, o poštát-

1 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Ročník (Roč.) 1944. Čiastka 1, vydaná 5. septembra 1944, strana (s.) 1.

2 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, s. 3.

3 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, s. 3.

4 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, s. 3-4.

není škôl všetkých stupňov a typov, rozhodol v septembri 1944 nevolený orgán administratívnym nariadením. Prijatie legislatívnej normy je možné chápať ako reakciu na situáciu školstva v rokoch 1940 – 1944, keď všetky ľudové školy na Slovensku, až na niekoľko obecných, boli cirkevné. Postup SNR bol zdôvodňovaný úzkym prepojením cirkevných škôl s katolíckou cirkvou, resp. so slovenským politickým katolicizmom na Slovensku už od roku 1938.

V tej dobe boli na Slovensku tri vysokoškolské inštitúcie – Slovenská univerzita (SU) v Bratislave, Slovenská vysoká škola technická (SVŠT) v Bratislave a Vysoká škola obchodná v Bratislave.⁵ Všetky boli zriadené v prvej polovici 20. storočia. Kým Slovenská univerzita a technická vysoká škola už pri svojom zriadení vznikli ako štátne inštitúcie, obchodná vysoká škola bola súkromná s právom verejnosti. Zmeny na postoch vedúcich akademických funkcionárov nastali už na jar 1945. Ako prví museli odísť Vojtech Tuka a Ferdinand Ďurčanský, ale tiež Jozef Fundárek, Ľudevít Knappek a ďalší. Predsedníctvo SNR výnosom z 19. apríla 1945 vymenovalo do vedenia vysokých škôl, t. j. na miesta rektorov a dekanov osoby, ktoré nespolupracovali s režimom prvej Slovenskej republiky.

Priority povojnového vývoja v Československej republike vymedzoval vládny program, ktorý vzišiel zo zasadnutí zástupcov exilových politických síl v Londýne a v Moskve a tiež predstaviteľov Slovenskej národnej rady. Rokovania sa konali v Moskve v marci 1945. Predsedom nového vládneho kabinetu sa stal Zdeněk Fierlinger, dovtedy vyslanec v Moskve, reprezentant ľavého, prokomunistického krídla v sociálnej demokracii. Do funkcie ministra školstva a národnej osvety bol menovaný Zdeněk Nejedlý, počas 2. svetovej vojny člen moskovského komunistického exilu.

V programovom dokumente prvej povojnovej vlády Československej republiky, vyhlásenom v Košiciach 5. apríla 1945, nebola oblasť školstva venovaná väčšia pozornosť. Program však ohlasoval jeho reformu. Sféra vzdelávania bola obsiahnutá v poslednej, XV. kapitole, ktorá obsahovala požiadavku dôslednej demokratizácie, na základe ktorej mal byť umožnený prístup do škôl čo najširším vrstvám spoločnosti. Proklamovaná demokratizácia vzdelávacieho systému sa mala realizovať aj v ideovom smere: v zlúdení systému výchovy i samotnej povahy kultúry, aby bola prospešná nie úzkej skupine osôb, ale širokým vrstvám obyvateľstva.⁶ Je zjavné,

5 *Jednotná škola*. Roč. I., 1945/1946, číslo (č.) 5 – 6, s. 231.

6 Košický vládny program. In FALTYS, Antonín (ed.). *Dokumenty moderní doby*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1978, s. 493.

že Komunistická strana Československa už v dobe prijatia Košického vládneho programu (KVP) vnímala uvedený postulát, v podstate celkom oprávnený, z triedneho aspektu. Vládný program deklaroval vydanie mimoriadnych predpisov, ktoré by umožnili vstup na vyššie stupne škôl na „*podklade prokázané schopnosti, bez ohledu na formálnosti, platící pro dobu normální.*“⁷ Tým boli vytvorené predpoklady pre prijímanie uchádzačov bez maturít na novozaloženú Vysokú školu politickú a sociálnu v Prahe a v podstate aj pre neskoršie zakladanie *Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy*.⁸

Pre činnosť vzdelávacích inštitúcií na Slovensku malo mimoriadny význam vyhlásenie, že v rámci celkovej kultúrnej politiky štátu bude školstvo na jeho území po organizačnej stránke samostatné a bude fungovať v súlade so slovenskou národnou ideológiou. Deklarovaná idea, z pohľadu popredných slovenských pracovníkov školstva, Komunistickej strany Slovenska a Demokratickej strany, zásadná, sa však v praxi realizovala len krátky čas do doby prijatia Prvej pražskej dohody. Aj Slovenská univerzita v Bratislave mala byť úplne nezávislá ako v oblasti personálnej, tak aj praktickej (vecnej). Jej úlohou, podľa Košického vládneho programu, bolo vytvoriť priestor a podmienky pre rozvoj slovenskej vedy a kultúry.

Ďalšie ustanovenia XV. kapitoly vládneho programu vo vzťahu k vysokým školám a školstvu všeobecne, mali viac-menej organizačné zameranie. Text vyhlasoval zámer otvoriť české a slovenské školy všetkých stupňov a kategórií, na druhej strane uzavrieť vzdelávacie inštitúcie s nemeckým a maďarským vyučovacím jazykom.

Na základe Košického vládneho programu mala byť vo všetkých oblastiach verejného života uskutočnená „povojnová očista“, t. j. eliminácia prívržencov bývalého režimu. Uvedená požiadavka bola zakotvená v kapitole IX, ale tiež v kapitole o vzdelaní a kultúre. V radoch pedagógov i študentov sa na vysokých školách v českých krajoch a na Slovensku po skončení 2. svetovej vojny realizovali previerky národnej a politickej spoľahlivosti.

Text XV. kapitoly definoval aj zmenu postoja ČSR k Sovietskemu zväzu. Okrem iného stanovil, že vládny kabinet v rámci nových vzťahov so ZSSR zabezpečí zmeny aj v oblasti kultúry a vzdelávania. Z učebníc mala byť odstránená akákoľvek kritika Sovietskeho zväzu a ZSSR mal byť prezentovaný

7 Košícký vládní program. In FALTYS, Antonín (ed.). *Dokumenty moderní doby*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1978, s. 492.

8 Bližšie: URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 11.

v pozitívnom svetle. Medzi cudzími jazykmi, ktoré sa vyučovali na školách, ruština mala mať popredné postavenie. Učebné osnovy mali byť koncipované tak, aby žiaci a študenti nadobudli potrebné vedomosti o vzniku, zriadení, vývoji, ekonomike a kultúre Sovietskeho zväzu. Na vysokých školách sa uvedený cieľ mal naplňovať na novoutvorených katedrách dejín, ekonomiky a práva ZSSR.⁹ Košický vládny program ideu poštátneho škôl v Československej republike neobsahoval.

Po skončení 2. svetovej vojny existovali v Československu snahy o prevedenie školskej reformy formou dekrétu prezidenta republiky. O dekréte, ktorý by zaviedol poštátne škôl mala vláda pôvodne rokovať v októbri 1945. Nakoniec však bol uvedený bod z programu stiahnutý. V českých krajinách neboli cirkevné školy kompromitované kolaboráciou s nemeckými úradmi. Ťažko sa tak hľadal dôvod, prečo by sa mali zrušiť mnohé cirkevné školy. Formou dekrétu prezidenta republiky bolo riešené len vysokoškolské vzdelávanie učiteľov a vytvorené podmienky pre vznik pedagogických fakúlt.

Prezident republiky vydal 24. októbra 1945 dekrét o pedagogických fakultách, v súlade s ktorým sa pedagógovia mali vzdelávať na pedagogických a iných fakultách (oddeleniach) vysokých škôl.¹⁰ Na dekrét nadväzoval zákon z 9. apríla 1946, na základe ktorého sa mali zriadiť pedagogické fakulty na všetkých univerzitách v českých krajinách a na Slovensku.¹¹ Vláda bola zmocnená zriaďovať pobočky pedagogických fakúlt aj mimo sídiel univerzít. Vládnym nariadením z 27. augusta 1946 bol vydaný *Štatút pedagogických fakúlt* a 6. decembra 1946 vznikla samostatná Pedagogická fakulta Slovenskej univerzity v Bratislave.

Poverenie pre školstvo a osvetu, ako rovnocenný partner Ministerstva školstva a osvetu v Prahe malo, v súlade s Košickým vládnym programom, riadiť školstvo na území Slovenska. Bolo centrálnym riadiacim orgánom vzdelávacieho systému na Slovensku. Riešilo koncepčné úlohy, ktoré vyplývali z jeho právomocí a zodpovedností. Riadilo stredné, stredné odborné a vysoké školy na Slovensku, viedlo personálnu agendu všetkých pedagógov, vrátane učiteľov ľudových škôl, poskytovalo finančné pro-

9 Košický vládny program. In FALTYS, Antonín (ed.). *Dokumenty moderní doby*. Praha : Svoboda, 1978, s. 474-494.

10 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Roč. 1945. Čiastka 55, vydaná 20. novembra 1945, s. 334.

11 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Roč. 1946. Čiastka 45, vydaná 17. mája 1946, s. 888.

striedky na vecné náklady priamo všetkým vzdelávacím inštitúciám, vykonávalo kontrolu hospodárenia s pridelenými financiami prostredníctvom školských inšpektorov a kontrolu záverečného celoročného vyúčtovania na každej škole.

Po oslobodení regiónov východného Slovenska začalo poverenie školstva vo februári 1945 s realizáciou poštátňovania škôl. Podľa vyjadrenia vtedajšieho povereníka školstva Ondreja Pavlíka prebiehalo v spolupráci s novoutváranými orgánmi štátnej správy – národnými výbormi, a údajne so súhlasom väčšiny učiteľov. Štát začal postupne financovať jednak prevádzkové náklady školských inštitúcií, ako aj pedagógov.¹²

Poverenie SNR pre školstvo a osvetu zriadilo začiatkom mája 1945 Expozitúru Poverenia SNR pre školstvo a osvetu v Košiciach. Do jej správy patrilo územie východného Slovenska, vrátane obvodov školských inšpektorátov Liptovský Svätý Mikuláš, Brezno nad Hronom a Lučenec. Mala charakter ústredného školského úradu, ktorý vykonával svoju činnosť v súlade s nariadeniami SNR, vyhláškami, výnosmi, obežníkmi Poverenia SNR pre školstvo a osvetu v Bratislave.¹³ Vysokoškolské inštitúcie nepatrili do jej právomoci. Činnosť Expozitúry Poverenia SNR pre školstvo a osvetu v Košiciach bola ukončená k 31. augustu 1945. Expozitúra tak fungovala štyri mesiace, od mája do konca augusta 1945. Od tej doby správu školstva na celom území Slovenska realizovalo poverenie.

V apríli 1945 do funkcie povereníka po Ondrejovi Pavlíkovi¹⁴ nastúpil Ladislav Novomeský a vedenie rezortu školstva bolo tak naďalej v rukách komunistov. Na Poverenie pre školstvo a osvetu prišli pracovať ďalší členovia KSS, napr. Fraňo Kráľ (odbor národného školstva), Mikuláš Bakoš (odbor vysokých škôl) a i., čím sa posilnili rady komunistov pracujúcich na povereníctve a zároveň vzrástol ich vplyv. Komunistická strana Slovenska sa v školskej politike zamerala na plnenie nasledovných základných zmien: 1. poštátnenie škôl, 2. realizácia školskej reformy, 3. inštitucionálne a personálne dobudovanie vzdelávacích inštitúcií, 4. tzv. ideovú a personálnu

12 Bližšie: LONDÁKOVÁ, Elena. *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2007, s. 32.

13 *Školské zvesti*. Roč. I. Zošit 1 – 4, vydaný 15. júla 1945, s. 28.

14 Ondrej Pavlík viedol rezort školstva krátku dobu – od 24. februára 1945 do 14. apríla 1945. K práci O. Pavlíka v oblasti pedagogiky a školstva bližšie: KUDLÁČOVÁ, Blanka. Ondrej Pavlík a obrat v pedagogike, školstve a vzdelávaní na Slovensku v 40. rokoch 20. storočia. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 53-64.

očistu. Kľúčovou úlohou KSS bolo poštátnenie vzdelávacích inštitúcií. Mimoriadnu pozornosť komunistickej strany o vzdelávanie mladej generácie potvrdzuje aj pôsobenie Kultúrnej komisie KSS, ktorá pracovala od apríla 1945. Keď sa v septembri stala poradným a pomocným orgánom Ústredného výboru (ÚV) KSS, došlo k jej rozšíreniu, reorganizácii a vytvoreniu viacerých subkomisií, medzi nimi aj pre školstvo pod vedením Ondreja Pavlíka.

Už bolo konštatované, že rokovania o zostavení vládneho kabinetu a jeho programe sa konali v Moskve v marci 1945. Obsahom jednaní bola okrem iného aj oblasť vzdelávania. Idea poštátnenia škôl sa však medzi zástupcami českej politickej scény nestretla s podporou. Postoj českej strany vychádzal predovšetkým z rozdielnej politickej a spoločenskej situácie. Cirkevné školy v Čechách, na Morave a v Sliezsku boli menej početné. Cirkev síce požívala vážnosť, ale nebola natoľko silná, aby mohla ohroziť mocenské ambície ktoréhokoľvek politického subjektu pôsobiaceho na českej politickej scéne. Významnú úlohu zohrával hlavne fakt, že nebola skompromitovaná spoluprácou s režimom tak, ako katolícka cirkev na Slovensku. Mala vplyv a kontakty v českých politických kruhoch dostatočné na to, aby brzдила poštátnenie škôl aspoň v českých krajinách. Angažovali sa hlavne ľudovci, proti poštátneniu sa však postavila aj sociálna demokracia. Silným argumentom proti poštátneniu vzdelávacích inštitúcií v českých krajinách bol vysoký počet obecných škôl, z ktorých si mnohé vybudovali obce a boli ich vlastníctvom.¹⁵

Ideu poštátnenia škôl však podporoval minister školstva Zdeněk Nejedlý. Na zjazde českých učiteľov, ktorý sa konal v Prahe 14. a 15. júla 1945, ocenil dovtedajšie výsledky školskej politiky na Slovensku a poukázal na predstih tejto časti republiky v porovnaní s českými krajinami. Poštátnenie školstva bolo podľa jeho názoru dôkazom toho, že „*Slovensko ukazuje dnes cestu českým krajinám. Heslo, že svetlo prichádza dnes od východu, neznamená, že len zo ZSSR; na východe je aj Slovensko, a môžem potvrdiť, že na základe doterajšej činnosti SNR na poli školstva a osvety prichádza k nám svetlo i z tejto časti krajiny*“.¹⁶ V podobnom duchu vyznievali aj články na stránkach českej komunistickej tlače.

15 Bližšie: CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945 – 1949*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2009, s. 35-111.

16 Národná obroda, 27. júla 1945. Citované podľa: GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v revolúcii (1944 – 1948)*. Bratislava : Pravda, 1977, s. 93.

Uvedená legislatívna norma SNR o poštátnení školstva zo septembra 1944 nebola precízna a jej nedostatkom bola všeobecnosť. Na povereníctve školstva bola preto pripravovaná nová právna úprava, ktorú zákonodarný orgán prijal 16. mája 1945. Nariadenie č. 34/1945 Sb. n. SNR o poštátnení školstva taxatívne vymenovalo typy škôl, ktoré sa na jeho základe mali poštátňiť: národné (ľudové, meštianske, školy pre postihnutú mládež, predškolské zariadenia), stredné (gymnázia všetkých typov, učiteľské akadémie, odborné učiteľské ústavy domácich náuk), odborné (obchodné učilišťa, priemyselné školy, odborné školy pre jednotlivé odvetvia priemyslu, učňovské školy), konzervatóriá a vysoké školy.¹⁷ Nariadenie č. 5 zo 7. septembra 1944 bolo zrušené.

O desať dní neskôr, 26. mája, slovenský zákonodarný orgán prijal nariadenie č. 47/1945 Sb. n. SNR o poštátnení majetku pri školách poštátnených nariadením č. 34/1945 Sb. n. SNR. Na základe znenia §1 mal majetok fyzických i právnických osôb, ktorý slúžil školským cieľom a ubytovaniu učiteľských síl, ako aj ďalších zamestnancov, prejsť na štát. Budovy, v ktorých boli dočasne alebo núdzovo umiestnené školské objekty, mali ostať i naďalej vo vlastníctve dovtedajšieho majiteľa, ktorý ich však bol povinný prenajať štátu najviac na desať rokov. Poštátnenie majetku realizovalo Povereníctvo SNR pre školstvo a osvetu s tým, že výmer povereníctva sa vykonával politickou exekúciou a podľa nariadenia bol listinou spôsobilou na vklad do pozemkových kníh. Školský majetok prevedený do vlastníctva štátu pozostával z dvoch základných skupín: 1. majetok, ktorý slúžil alebo bol určený školským účelom, 2. majetok, ktorý bol určený na ubytovanie pedagógov a školských zamestnancov.¹⁸

Proces poštátňovania pokračoval prijatím ďalšej legislatívnej normy. 25. júla 1945 Slovenská národná rada nariadením č. 80/1945 Sb. n. SNR rozhodla o poštátnení internátov pre ústavné stravovanie a pre ubytovanie študentov pod pedagogickým dozorom. Zamestnanci poštátnených zariadení boli podľa legislatívnej normy preradení do štátnych služieb za predpokladu, že vyhovovali predpisom SNR o štátnej a národnej spoľahlivosti.¹⁹ Nariadenie sa týkalo aj známeho vysokoškolského internátu Svoradov

17 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 8, vydaná 30. mája 1945, s. 47.

18 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 9, vydaná 2. júna 1945, s. 65.

19 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 15, vydaná 3. augusta 1945, s. 128.

v Bratislave, kde boli ubytovaní katolícki akademici. Bol postavený zo zbierok veriacich z celého Slovenska a jeho dlhoročným duchovným správcom, riaditeľom a hospodárom v jednej osobe bol Eugen Filkorn. Poštátnenie internátu znamenalo zmenu organizačných pravidiel, hospodárskej správy a pedagogického vedenia.²⁰

Akademici bývajúci v Svoradove sa v májových parlamentných voľbách 1946 postavili za Demokratickú stranu. Jej sympatizanti prechádzali 23. mája bratislavskými ulicami v sprievode, ktorý sa pred Svoradovom sformoval na niekoľkotisícovú manifestáciu. Z balkóna internátu si prítomní vypočuli príhovor jedného z akademikov. Keď medzi manifestujúcich prišli členovia KSS, došlo ku fyzickým šarvátkam. Aj keď otvorené študentské nepokoje, ktoré by mohli byť vhodnou zámenkou pre zatýkanie aktívnych akademikov, sa v ďalšom období nevyskytli, tlak na obyvateľov internátu sa zo strany povereníctva školstva stupňoval. Bolo ním napr. aj rozhodnutie o ubytovaní mladých odbojárův a partizánův, ktorí znevažovali existujúcu tradíciu Svoradova.²¹

Aktivity študentův na vysokých školách boli orientované aj na spolkovú činnosť, ktorá bola v tom období široká. Na jednotlivých fakultách pôsobili najmä spolky zamerané profesne. Takými boli Spolok slovenských poslucháčův práv – Právnik, spolky Medik, Filozof, Chemik, Spolok poslucháčův prírodných vied, Spolok slovenských farmaceutův, Spolok poslucháčův lesníckeho inžinierstva, Osvald – spolok poslucháčův katolíckej teológie, J. M. Hurban – spolok poslucháčův evanjelickej teológie a i.²² Košickí vysokoškooláci boli organizovaní v Spolku východoslovenských akademikův. Samostatnou skupinou boli združenia zamerané na ideovú a politickú činnosť. Známe boli najmä Moyzes – spolok katolíckych vysokoškoolákov, Kuzmányho kruh evanjelických akademikův, Klub demokratických akademikův, Vysokoškoolský výbor Komunistickej strany Slovenska. Vo vysokoškoolskom hnutí boli aj snahy o vznik zväzu študentův, ktorého členmi by sa stali jed-

20 LETZ, Róbert. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie v Bratislave, 1994, s. 96.

21 LETZ, Róbert. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie v Bratislave, 1994, s. 97.

22 STRAKA, Jaroslav. *Študentské hnutie na Slovensku v národnej a demokratickej revolúcii*. Bratislava : Smena, 1978, s. 50-51, 64-65.

notlivé vysokoškolské spolky. Zväz vysokoškolského študentstva bol založený v máji 1946, dostal sa však pod „ochranu“ študentov, členov KSS.

Proces poštátňovania zahrnul aj pedagógov a ďalších pracovníkov vzdelávacích inštitúcií. Slovenská národná rada 7. novembra 1945 prijala nariadenie č. 134/1945 Sb. n. SNR. Na základe §1 sa profesori, učitelia, opatrovatelky, úradníci, zamestnanci pomocnej kancelárskej služby, ako aj zriadenci škôl i ústavov poštátnených nariadením č. 34/1945 Sb. n. SNR stali štátnymi zamestnancami. Do štátneho pomeru boli zaradení na základe služobných pragmatík a platných predpisov, podľa svojho vzdelania, učiteľskej spôsobilosti a dovtedajšieho služobného postavenia.²³

Právomoc a kompetencie Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu, podobne i všetkých ďalších povereníctiev, upravila Prvá pražská dohoda uzavretá 2. júna 1945. Zbor povereníkov vystupoval jednak ako výkonný orgán SNR a zároveň ako vykonávateľ vládnej moci na Slovensku vo veciach celoštátnych. V druhom prípade bol politicky zodpovedný vláde, jednotliví povereníci však neboli podriadení príslušným ministrom. Dohoda vymedzila pojem celoštátnych vecí spadajúcich do právomoci celoštátneho zákonodarného orgánu. Ponechala pomerne širokú právomoc slovenským národným orgánom. Na dohodu nadväzovali porady zástupcov Ministerstva školstva a osvetu a Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu 17. – 19. júla 1945. Na základe dohody sa za zásadnú vec, ktorá spadala do kompetencie ministerstva, považovalo zameranie školskej výchovy a vzdelávania. Určenie prostriedkov, prostredníctvom ktorých sa mali ciele stanovené ministerstvom dosiahnuť, bolo v kompetencii povereníctva školstva. Pri dôležitých veciach, ako bola vonkajšia organizácia školstva, nemala sa úprava na Slovensku so zmenami v českých zemiach rozchádzať do takej miery, aby bola narušená rovnocennosť škôl, ako i formálna platnosť vysvedčení a diplomov získaných v obidvoch častiach republiky a bola daná možnosť prestupu študentov zo škôl českých na slovenské a opačne. Štátne ústavy, školy rezortu školstva s trvalým sídlom na Slovensku, ktoré vyvíjali činnosť vzťahujúcu sa na jeho územie, mala spravovať SNR prostredníctvom svojich vládnych a výkonných orgánov, teda Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu. V personálnom obsadení ministerstva školstva, v celoštátnych ústavoch, inštitúciách a školách s pôsobnosťou pre celé územie ČSR mali mať Slováci v pomere k Čechom zastúpenie 1:2.²⁴

23 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 22, vydaná 19. novembra 1945, s. 202-203.

24 *Školské zvesti*. Roč. I. Zošit 8, vydaný 15. novembra 1945, s. 111.

Druhá pražská dohoda, ktorá bola výsledkom rokovaní medzi ústrednou vládou v Prahe a SNR v apríli 1946, bola doplnením a upresnením prvej. Posilnila právomoci prezidenta republiky a centrálnej vlády voči slovenským orgánom. Prezident napríklad vymenovával profesorov vysokých škôl aj na slovenských vysokých školách. Degradáciu slovenských národných orgánov predstavovala Tretia pražská dohoda (28. jún 1946). Pod kontrolu vlády bola postavená výkonná moc Zboru povereníkov a stanovená individuálna zodpovednosť povereníkov ministrom. Povereník školstva teda priamo zodpovedal ministrovi školstva. SNR vykonávala síce aj naďalej legislatívnu činnosť vo veciach, ktoré neboli vyhradené Národnému zhromaždeniu, avšak vládne orgány si vyhradili právomoc kontroly.²⁵

Posťatnenie škôl presadzovala síce KSS, ale v roku 1945 ho podporoval aj Občiansky blok, resp. Demokratická strana. Všetky uvedené nariadenia SNR signovali Karol Šmidke a Jozef Lettrich. Oba politické subjekty boli v tom čase jednotné vo svojom negatívnom stanovisku k pôsobeniu politického katolicizmu, k ľudáctvu a jeho ideológii. Demokratická strana, vzhľadom na politický vývoj na Slovensku, svoj postoj postupne korigovala. Vedenie Demokratickej strany v Aprílovej dohode uviedlo, že v školskej otázke sa stotožňuje s názorom kresťanských cirkví.

Minister Zdeněk Nejedlý a ďalší predstavitelia rezortu si za cieľ vytýčili pripraviť školskú reformu tak, aby sa v súlade s ňou začalo učiť od septembra 1946. Vedúci pracovníci ministerstva očakávali dynamické prerokovanie vo vláde a následné schválenie v dočasnom Národnom zhromaždení. Podľa pripravovaného zákona mala byť na celoštátnej úrovni zavedená jednotná deväťročná škola, zrušené všetky neštátne školy a realizované i ďalšie zmeny. Osnova sa na program rokovania vládneho kabinetu dostala v apríli 1946, vláda ju však vzhľadom na blížiace sa parlamentné voľby neprerokovala.

V celoštátnom meradle sa víťazom parlamentných volieb v máji 1946 stala KSČ, na Slovensku však s výrazným náskokom Demokratická strana. Post ministra školstva po voľbách prevzal nominant národnosocialistickej strany a člen jej výkonného výboru Jaroslav Stránský.²⁶ Vo funkcii povereníka školstva ostal Ladislav Novomeský, člen KSS.

25 K pražským dohodám bližšie: BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Archa, 1995, s. 43-47, 85-90, 112-115,

26 Jaroslav Stránský pôsobil pôvodne ako profesor na Právnickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Počas 2. svetovej vojny pracoval v londýnskej exilovej vláde a v prvej povojnovej vláde bol ministrom spravodlivosti.

Politický zápas o smerovanie vzdelávacieho systému pokračoval. Predsedníctvo Demokratickej strany na zasadnutí 19. mája 1947 odmietlo návrh školského zákona (zákon o jednotnej škole) a opätovne sa prihlásilo k zásade slobodnej školy, ktorá zohľadňovala existenciu aj iných ako štátnych škôl.²⁷

Komunisti na druhej strane propagovali poštátnenie vzdelávacích inštitúcií. Postoj Komunistickej strany Československa k školskej reforme, aj vzhľadom na odlišný stav na Slovensku, definoval Václav Kopecký na zasadnutí ÚV KSČ 4. – 5. júna 1947. Zdôraznil, že presadenie štátneho školstva aj v českých krajoch má veľký význam „*zvláště z hlediska Slovenska. Víte, že velkým revolučním činom slovenského povstání bylo likvidování církevního školství. Slovenská národní rada vyhlásila jenom platnost státního školství, přičemž je ironií, že tento výnos dělal dr. Lettrich, který je pro zachování církevních škol. Slovenští soudruzi nás prosí a žádají, abychom boli pevní v této otázce, že by bylo nezdravé, kdyby proti slovenskému státnímu školství bylo v Čechách a na Moravě zachováno školství církevní. Učiníme vše, abychom při uskutečňování nového školského zákona tento základní požadavek v českých oblastech plně prosadili. Boj o jednotnou školu pokračuje.*“²⁸

Všetci štátni a verejní zamestnanci, vrátanie pracovníkov školstva, sa museli podrobiť tzv. preverovaniu o národnej a štátnej spoľahlivosti. Vedenie povereníctva školstva si na základe nariadenia č. 99/1945 Sb. n. SNR o úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov²⁹ stanovilo cieľ „očistiť“ školy na Slovensku od „aktívnych ľudákov a iných nepriateľských živlov.“ Previerky zabezpečoval Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov. Za účelom preverenia politického profilu učiteľov a profesorov bolo na Slovensku vytvorených desať tzv. lietajúcich preverovacích komisií, ktoré rozhodovali, či učiteľ môže vykonávať naďalej svoje povolanie, alebo musí zo školstva odísť. Na základe previerok bolo zo slovenských škôl celko-

27 LETZ, Róbert. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie v Bratislave, 1994, s. 98.

28 Národní archiv (NA) Praha, fond (f.) Predsedníctvo Ústredného výboru (ÚV) Komunistickej strany Československa (KSČ) 1945 – 1954, KSČ ÚV – 01 zväzok (zv.) 3, archívna jednotka (a. j.) 15. Citované podľa: CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945 – 1949*. Praha : Univerzita Karlova, 2009, s. 101.

29 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 16, vydaná 24. augusta 1945, s. 144-154. Nariadeniu č. 99/1945 Sb. n. SNR predchádzalo nariadenie č. 44/1945 Sb. n. SNR z 25. mája 1945 o úprave služobného pomeru štátnych a verejných zamestnancov.

ve vylúčených 5 % všetkých učiteľov a profesorov, ktorí mali zakázané ďalej vyučovať. Podiel vylúčených pedagógov bol relatívne nízky, predovšetkým z dôvodu nedostatku učiteľov. Ďalší boli pozbavení vedúcich postov v školách, resp. preložený na iné pôsobisko.

Keď na IX. zjazde KSS v máji 1950 boli kritike podrobení hlavní protagonisti tzv. buržoázneho nacionalizmu, bol medzi nimi aj vtedajší povereník školstva Ladislav Novomeský. Okrem iného bol obvinený zo zodpovednosti za nízky počet nepreverených pedagógov. L. Novomeský údajne venoval veľa času a námahy „*zachraňovaniu rozličných skrachovaných politických a literárnych veličín z ľudáckeho tzv. Slovenského štátu... Podobne pracoval vôbec v kádrových otázkach učiteľov... Pri preverovaní učiteľstva podľa nariadenia č. 99 SNR dával smernice predovšetkým také, aby percento horšie preverených bolo čo najmenšie.*“³⁰

Kým nižšie stupne vzdelávacej sústavy boli jednými z prvých článkov kultúrneho života, kde boli prevedené zásadné zmeny, na vysokých školách dlhšiu dobu prežívalo dedičstvo demokratického akademického života z obdobia medzivojnovvej ČSR. Slovenská národná rada prijala 25. júla 1945 nariadenie, ktoré ustanovilo právnu kontinuitu i obnovenie univerzitnej samosprávy a zahŕňalo aj kroky na odstránenie niektorých totalitných, nedemokratických zásahov z obdobia prvej Slovenskej republiky.³¹ Autonómne samosprávy na vysokých školách začali fungovať, prebiehali tajné voľby akademických funkcionárov a profesorské zbory sa vcelku úspešne bránili politickým tlakom. Na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS 14. júna 1951 bolo konštatované, že vysoké školy na Slovensku boli „*po roku 1945 ohniskom reakcie, hniezdom protištátnych elementov, zarytých nepriateľov ľudovej demokracie*“.³²

Nariadenie SNR č. 88/1945 Sb. n. SNR o *Dočasnom usporiadaní niektorých pomerov Slovenskej univerzity* neobnovilo Univerzitu Komenského, ani explicitne nezrušilo Slovenskú univerzitu, ale stanovilo pre ňu obnovu právnych noriem platných do 6. októbra 1938. Katolícku bohosloveckú

30 PAVLÍK, Ondrej. O naliehavých úlohách v školstve po zasadnutí ÚV KSČ. In *Jednotná škola*. Roč. VI., 1950/1951, č. 7 – 8, s. 301.

31 Bližšie: LONDÁKOVÁ, Elena. Formovanie koncepcie výchovno-vzdelávacej sústavy v obnovenom Československu po roku 1945. In HOLEC, Roman – GONĚC, Vladimír – SCHULZ, Jindřich (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. Brno – Bratislava : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2010, s. 167.

32 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS) – sekretariát, škatuľa (š.) 20, a. j. 22.

a evanjelickú bohosloveckú fakultu ustanovilo za samostatné vysoké školy.³³ Slovenská univerzita tak v ďalšom období pôsobila ako štátna a svet-ská vzdelávacia inštitúcia. Vyučovacím a úradným jazykom bola slovenčina, ďalším úradným latinčina.

Nedostatok pedagógov na slovenských vysokých školách bol citeľný aj po skončení 2. svetovej vojny. Situácia bola preto podobná stavu po roku 1918, no českí vysokoškolskí pedagógovia sa po skončení 2. svetovej vojne na Slovensko nevracali. V roku 1945 a v nasledujúcich, pôsobili na slovenských vysokých školách českí profesori a docenti, ktorí vyučovali počas prvej Slovenskej republiky. Režim to toleroval, pretože ich nebolo možné nahradiť slovenskými učiteľmi a po ich odchode by bola výučba niektorých odborov úplne zanikla. V rokoch 1921 – 1948 zastávalo post dekana Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave 27 profesorov, resp. docentov, z nich 17 malo českú národnosť, sedem slovenskú a jeden ruskú. Aj po roku 1945 pôsobili na troch slovenských vysokých školách mnohí českí učitelia, viacerí ako externí zamestnanci, či súkromní docenti. Na právnickej fakulte Václav Budil, Vladimír Jelínek, František Poláček, František Mestitz, filozofickej Jan Eisner, Jaroslav Ludvikovský, Václav Vážný, Jiří Hromada, Jan Mukařovský, Karel Goláň, či Jozef Skutil, prírodovedeckej Gabriel Čeněk, Miloslav Dillinger, Karel Dusl, Jozef Kautský, Vilém Kunzl, František Nábělek, Jan Srb a i., na lekárskej Vincent Beseda, Anton Gala, Herman Krsek, Jaroslav Sumbal.³⁴

Poštátne škôl a internátov v rokoch 1944 – 1945 bolo radikálnym zásahom do všetkých stupňov vzdelávacieho systému na Slovensku. V dejinách Slovenska mala cirkev vždy svoje vzdelávacie inštitúcie na všetkých stupňoch škôl, ktoré spravovala, riadila a zabezpečovala. V roku 1945 komunisti na Slovensku dosiahli v oblasti vzdelávania významné víťazstvo, keď cirkev bola postupne zbavená možnosti ideového pôsobenia na mladú generáciu a vytlačená na okraj slovenského vzdelávacieho systému. Katolícky klérus si novú situáciu uvedomoval. Delegácia slovenských biskupov, ktorú Edvard Beneš prijal 10. januára 1946, ubezpečila prezidenta o kladnom vzťahu katolíckeho duchovenstva k obnovenej republike a odovzdala mu memorandum, v ktorom okrem iného požadovala navrátenie poštátne-

33 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Ročník 1945. Čiastka 15, vydaná 3. augusta 1945, s. 134.

34 LONDÁKOVÁ, Elena. Formovanie koncepcie výchovno-vzdelávacej sústavy v obnovenom Československu po roku 1945..., s. 170-171.

ných škôl a internátov, ich majetku, povolenie činnosti katolíckych spolkov a rozšírenie katolíckej tlače.

Školstvo bolo v rokoch 1945 – 1948 súčasťou politického zápasu, vrátane intenzívneho úsilia o zásadné podlomenie postavenia stále silnej katolíckej cirkvi. Nešlo len o formálne odstavenie katolíckej cirkvi od účasti na moci. Vzhľadom k situácii, v ktorej sa po páde prvej Slovenskej republiky nachádzala, to nebol v tej dobe pre politických predstaviteľov závažný problém. Predovšetkým išlo o jej vplyv na značnú časť slovenskej spoločnosti. V povojnovom politickom zápase o smerovanie tradične silne klerikálneho Slovenska predstavovala autorita cirkvi medzi širokými vrstvami spoločnosti vážnu ideologickú konkurenciu. Z pohľadu komunistov bolo preto potrebné eliminovať jej vplyv radikálnym spôsobom práve v takých základných pilieroch, k akým patrilo pôsobenie na výchovu a vzdelávanie mladej generácie.³⁵

35 Bližšie: LONDÁKOVÁ, Elena. Cirkevné školstvo a školská reforma na Slovensku po 2. svetovej vojne. In DOBROTKOVÁ, Marta – KOHÚTOVÁ, Mária (eds.). *Slovensko a Svätá stolica*. Trnava : Slovenský historický ústav v Ríme, Trnavská univerzita v Trnave, 2008, s. 336-355.

II. KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA NA CESTE K OVLÁDNUTIU VYSOKÝCH ŠKÔL PO FEBRUÁRI 1948. ZÁKON O VYSOKÝCH ŠKOLÁCH

V obnovenej Československej republike bolo zámerom KSČ, podobne ako aj iných politických subjektov, získať politickú moc v krajine. Vzhľadom na dominantné postavenie ZSSR v strednej Európe po 2. svetovej vojne, ako aj politickú konšteláciu v ČSR, boli komunisti v privilegovanej pozícii. Svoj cieľ dosiahli vo februári 1948. Po nastolení monopolu moci realizovali zásadnú transformáciu slovenskej a českej spoločnosti na základe ideológie komunistických strán – marxizmu-leninizmu. Menili politický systém, sféru hospodárstva a ekonomické vzťahy, sociálnu štruktúru spoločnosti i oblasť kultúry a vzdelávania. Pokračovali k totálnej etatizácii spoločnosti, ovládnutie nielen duchovnej sféry verejnosti, ale aj osobného života každého jednotlivca. Nastolenie absolútnej moci nad všetkými aspektmi politického, ekonomického a spoločenského života pritom Komunistická strana Československa prezentovala ako víťazstvo pracujúceho ľudu nad buržoáziou. Vo februári 1948 však nešlo o víťazstvo ľudu pracujúceho, ani ľudu iných kategórií, ale o totálnu likvidáciu československej prináležitosti k demokratickej Európe.

Dominantnou ideológiou v českej a slovenskej spoločnosti sa mal stať marxizmus-leninizmus, podľa ktorého úlohou komunistických strán bolo odstránenie kapitalistického systému a vybudovanie socialistickej spoločnosti. Cesta k tomuto cieľu sa nemala realizovať postupnými krokmi, mierovými prostriedkami, ale porážkou kapitalizmu prostredníctvom revolúcie. Likvidácia kapitalizmu však ešte neznamenala víťazstvo socializmu, eo ipso vznik socialistickej spoločnosti, ale nové zriadenie sa vytváralo v procese neustáleho „triedneho boja proti reakcii“ i proti „zradcom“ samotnej komunistickej strany. Predseda KSČ Klement Gottwald varoval českých a slovenských komunistov, aby ani na okamih nezabúdali, *„že cesta k socializmu je a bude i po únorovém vítězství cestou třídního boje. Stále platí, že v únoru byla reakce bita a poražena, ale nebyla a nemohla býti dobitá a likvidována“*.³⁶

36 Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. – 29. května 1948. Praha : Ústřední výbor KSČ, rok vydání neuvedený, s. 105.

Politická a spoločenská transformácia bola realizovaná vynútenou „sociálnou mobilizáciou“, cieľom ktorej bolo rozrušiť existujúce spoločenské štruktúry. Išlo o presuny inteligencie do výroby, zriaďovanie táborov nútených prác, vznik ktorých bol motivovaný ekonomickými záujmami, ale ktoré zároveň predstavovali „prevýchovné pracovné opatrenia“ komunistického režimu pre politicky nespoľahlivých občanov. Na druhej strane prebiehali presuny robotníkov do stranického a štátneho aparátu a do hospodárskych funkcií.³⁷

Vzorom porážky „reakčných kapitalistických síl“, ako aj víťazstva a vybudovania socializmu sa pre KSČ, podobne ako pre ďalšie komunistické strany v Európe, stal Sovietsky zväz.³⁸ Heslo „Sovietsky zväz – náš vzor“ sa uplatňovalo v rôznych oblastiach života slovenskej a českej spoločnosti, vrátane vzdelávacích inštitúcií. Imperatív čerpať zo sovietskych skúseností bol uplatňovaný aj v školách všetkých stupňov. *Učiteľské noviny* zdôraznili, že Sovietsky zväz „*zaručuje pokojné budovanie socializmu v našej vlasti. Bude preto našou najkrajšou povinnosťou vychovávať nám zverenú mládež k láske a oddanosti voči SSSR a veľkému učiteľovi pracujúcich na celom svete s. Stalinovi. Spojenectvo so Sovietskym sväzom budeme strážiť ako oko v hlave a zostaneme mu navždy verní. Vo vyučovaní budeme preto žiakov oboznamovať so životom v SSSR, ohromnými stavbami komunizmu.*“³⁹

Po februári 1948 prácu škôl všetkých stupňov riadila, v súlade s marxisticko-leninskou ideológiou, výlučne KSČ. Podľa sovietskeho vzoru začala postupne transformovať celý komplex výchovy a vzdelávania mladej generácie. Formovanie nových spoločenských vzťahov predpokladalo radikálnu zmenu spoločenského vedomia a nestrannosť vzdelania nebola tolerovaná. Zásadná úloha v duchovnej prestavbe spoločnosti bola určená vzdelávaciemu procesu, školám všetkých stupňov, zvlášť však vysokým. Vysokoškolské vzdelávacie inštitúcie sa stali miestom ideologického pôsobenia KSČ v súlade s marxisticko-leninskou teóriou. Na IX. zjazde KSČ (25. – 29. máj 1949) to v hlavnom referáte vyjadril predseda strany Klement Gottwald, keď uviedol, že školy, hlavne stredné a vysoké musia „*lidovú demokratickú republiku vychovávať ľudí verné a veci ľudu a národa oddané. Pro reakci není*

37 Bližšie: DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DI-NUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 46-47.

38 Výnimkou v procese ovládnutia štátov strednej a východnej Európy Sovietskym zväzom sa stala Juhoslávia.

39 *Učiteľské noviny*. Roč. I., č. 16, 17. mája 1951, s. 3.

na našich školách místa. Vedle prohloubení školení odborného musíme naši novou inteligenci v kursech i ve školách vychovávat v duchu nejpokrokovějšího světového názoru, v duchu dialektického a historického materialismu, v duchu marxismu a leninismu. Není náhodou, že kapitalisté zavírají před dialektickým a historickým materialismem a marxismem a leninismem síň učilišť na devět zámků. Vědí, že to je světový názor nové třídy, třídy, které patří budoucnost. My bychom se dopustili vážného opomenutí, kdybychom se nesnažili, aby tento pokrokový světový názor se stal názorem celé naší lidově demokratické společnosti“⁴⁰

V roku 1945 bola na základe vládneho nariadenia č. 9/1945 Sb. z. a n. z 25. mája obnovená platnosť predpisov vydaných pre vysokoškolské inštitúcie pred 29. septembrom 1938. Otvorené boli vysoké školy, v ktorých sa v Čechách prestalo vyučovať po roku 1939.⁴¹ Ako bolo uvedené v predchádzajúcom texte, aj SNR uznesením z 25. júla 1945 ustanovila právnu kontinuitu i obnovenie univerzitnej samosprávy. Vysoké školy tak oficiálne nadviazali na stav v prvej ČSR a boli aj naďalej chápané ako inštitúcie korporatívne, ktoré riadili a spravovali akademické senáty na čele s rektormi, v rámci fakúlt profesorské zbory a dekáni. Štát do organizácie ich činnosti zasahoval v minimálnej miere. Práve fungovanie akademických senátov a profesorských zborov, ktoré garantovali tradičnú autonómiu vysokých škôl, bolo pre Komunistickú stranu Československa osobitne neprijateľné. Poslucháči vysokých škôl mali aj naďalej možnosť voľného výberu prednášok a priebežná kontrola ich štúdia bola značne obmedzená a nesystematická. Vysoké školy boli v povojnovom období vnímané ako najkonzervatívnejšie články spoločnosti. Tento stav bol pre KSČ neprijateľný a radikálna zmena v systéme vysokoškolského vzdelávania nastala po tom, keď po februári 1948 uzurpovala moc v štáte.

Napriek tomu, že po februári 1948 nebol vydaný žiadny predpis zásadne upravujúci prácu vysokých škôl, v pôsobení vysokoškolských inštitúcií nastali významné zmeny, ktoré bezprostredne súviseli s politickým prevratom a predznamenal definitívne ovládnutie vysokých škôl Komunistickou stranou Československa. Útok na právne vedomie v spoločnosti po februárovom prevrate umožnil, aby už v školskom roku 1948/1949 boli do činnosti

40 Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. – 29. května 1948. Praha : Ústřední výbor KSČ, rok vydania neuvedený, s. 103-104.

41 Dekréty prezidenta Československej republiky č. 122 Sb. z. a n. a č. 123 Sb. z. a n. z 18. októbra 1945 zrušili nemeckú univerzitu v Prahe a nemecké technické vysoké školy v Prahe a v Brne.

vysokoškolských inštitúcií, bez vydania príslušných právnych noriem, zavedené reformy obmedzujúce akademické slobody.

Najevidentnejším prejavom novej vládnej moci v rámci fungovania vysokých škôl bolo pôsobenie akčných výborov, ktoré vznikali bezprostredne po februárových udalostiach v celej spoločnosti, vrátane slovenských vysokoškolských inštitúcií. Rozhodovali o zotrvaní pedagógov na fakultách, uskutočňovali prvé previerky a vylučovali poslucháčov zo štúdia. Oficiálne aj naďalej pôsobili akademické senáty a profesorské zbory, tradične zložené z profesorov a zástupcov súkromných docentov. Pracovali už ale v novej, „očistenej“ podobe, pretože od marca začali do ich radov prenikať zmocnenci akčných výborov z radov študentov a zamestnancov škôl. Ministerstvo školstva legalizovalo uvedený postup výnosmi z 13. marca a 3. mája 1948, ktoré určili zásadu, že počet zástupcov študentov a zamestnancov nemal tvoriť viac než jednu polovicu členov zboru z radov vedeckej komunity.

Postupne sa menilo aj postavenie študentov na vysokých školách. Dovedty existujúca absencia reglementácie študijných predpisov bola obmedzená systémom postupových i súborných skúšok a v prvých ročníkoch sa vyžadovala povinná účasť na prednáškach a cvičeniach. Nedodržanie konzekventne znamenalo disciplinárne pokračovanie s možným vylúčením zo štúdia. V septembri 1949 boli uchádzači o štúdium na slovenských vysokých školách prijímaní na základe vyjadrenia prijímacích skúšobných komisií a začali sa vzdelávať podľa stanovených študijných plánov.

Zmeny nastali tiež v oblasti vnútornej štruktúry vysokých škôl. Na fakultách sa namiesto existujúcich seminárov začali zriaďovať vedecké odbory, na čele ktorých stáli vedúci učitelia odboru. V podstate sa jednalo o organizačnú formu prípravy nového vnútorného usporiadania vysokých škôl, v rámci ktorého sa základnou jednotkou mali stať u nás dovtedy neexistujúce a neznáme katedry.⁴²

Reforma vysokoškolského štúdia negovala tradičné chápanie slobody vzdelávania na vysokých školách. Minister školstva Zdeněk Nejedlý na IX. zjazde KSČ v máji 1949 však vyjadril uspokojenie s prvými výsledkami, ktoré priniesli zmeny na vysokých školách.⁴³ Uviedol, že „*po očistě profe-*

42 Bližšie: MORKEŠ, František. Zákony o vysokých školách z let 1948 – 1989. In *Pedagogika*. Roč. XLIX, 1999, č. 2, s. 115-118.

43 K postoju Zdeňka Nejedlého k reforme vysokých škôl bližšie: ČERVINKA, Jaroslav. *Zástoj Zdeňka Nejedlého v boji KSČ o vysoké školy v letech 1945 – 1953*. Dostupné na internete: www.Pedag_1978_2_07.

*sorských sborů a prověřce studentů vane už jiný duch. Studuje se horlivě a i smýšlení ve studentstvu se nápadně zlepšilo“.*⁴⁴

Skúsenosti, ktoré najvyššie orgány novej školskej správy získali pri zavádzaní nových radikálnych prvkov do práce vysokých škôl, využili pri príprave prvého zákona o vysokých školách v období totalitnej vlády KSČ.

Už na začiatku roka 1948 mala KSČ pripravený návrh programu pre vedu a vysoké školy. Bol členený do štyroch kapitol, z ktorých prvé tri boli venované organizácii vedy a štvrtá reorganizácii vysokoškolských inštitúcií. Zahrňoval napr. reformu obsahovej stránky štúdia, zastúpenie študentov a pedagógov nižšieho stupňa v profesorských zboroch, či plánovaný počet absolventov vysokých škôl podľa potrieb praxe. Zámer uskutočniť základnú reformu vysokých škôl a pripraviť zákon o vysokých školách bol obsiahnutý aj v programe vlády, ktorá vzišla z volieb v máji 1948.

Ďalší programový školský dokument *Některé otázky školské politiky* bol na pôde KSČ pripravený v jeseni 1948. Zahrňoval odstránenie maturity ako nevyhnutnej podmienky pre štúdium na vysokých školách a zriadenie prípravných kurzov na jednotlivých fakultách. Ich absolvovanie a zloženie príslušnej skúšky malo byť rovnocenným s maturitou, a teda dostatočným pre možnosť štúdia na vysokých školách.⁴⁵ Podstatou programového dokumentu bola formulácia zásad pripravovaného zákona o vysokých školách, zhrnutých do piatich bodov:

1. Všetky vysoké školy budú postavené na jednotný právny základ s tým, že sa odstránia rozdiely medzi univerzitami a technikami. Sloboda bádania a výuky sa zachová.
2. Územné rozloženie jednotlivých fakúlt stanoví zákon.
3. Zriadi sa štátny výbor pre vedu a výskum.
4. Do akademických funkcií sa zavedie poriadok. Funkčné obdobia rektorov a dekanov budú predĺžené na tri roky. Vybudované budú rektorské a dekanské administratívne úrady.
5. Do systému štúdia bude zavedená plánovitosť a poriadok, ktoré budú spočívať:
 - v stanovení profilu fakulty,
 - vo vypracovaní pevných študijných programov,

44 *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. – 29. května 1948.* Praha : Ústřední výbor KSČ, rok vydania neuvedený, s. 325-326.

45 URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 146.

- v stanovení postupnosti dílčích skúšok,
- v kolektívnom štúdiu, vytvorení študijných skupín z 20 až 30 študentov.⁴⁶

Zásadná zmena najvyššieho stupňa vzdelávacieho systému bola bez reformy základného a stredného školstva nereálna. Preto úpravám vo sfére vysokých škôl predchádzalo prijatie zákona č. 95/1948 Sb. z. a n. z 21. apríla 1948 (Zákon o základnej úprave jednotného školstva, školský zákon).

Do konca roka 1948 najvyšší stranícky aparát KSČ pripravil ďalší programový dokument, v ktorom sa už zreteľne črtali kontúry pripravovaného zákona a politickej stratégie strany vo vzťahu k vysokým školám. Bol zameraný na dva primárne okruhy – na štruktúru i organizáciu vysokých škôl a personálnu i kádrovú prácu. Zvlášť otázkam organizačnej štruktúry pripisoval veľkú váhu, pretože do vnútornej organizácie vysokých škôl bolo možné len ťažko zasahovať. Existujúci stav sa mal riešiť odstránením vtedajšieho systému a jeho rozčlenením na menšie časti. Základnou organizačnou jednotkou sa mali stať fakulty, ktoré sa mohli združovať do vyšších celkov. Väčšie množstvo menších jednotiek – fakúlt, bolo konzekventne ľahšie ovládateľným. Systém kolektívnej zodpovednosti akademických zborov mala nahradíť osobná zodpovednosť akademických funkcionárov, čím by sa výrazne posilnil dosah štátu na prácu vysokoškolských inštitúcií. Dokument uvádzal utvorenie Štátnej rady pre vysoké školy, ktorá mala byť nástrojom politickej moci štátu na vysokých školách, disponujúca významnými kompetenciami vrátane kádrovej práce (menovanie akademických funkcionárov, menovanie, prepúšťanie, premiestňovanie, či penzionovanie vysokoškolských profesorov a docentov).

Na základe postojov k novej vládnej moci boli učitelia vysokých škôl v dokumente rozčlenení do troch skupín. Prvú tvorili tzv. aktívni škodcovia, ktorí však v prevažnej miere museli svoje pracoviská opustiť v rámci „pofebruárovej očisty“, v druhej boli osoby s nevyhraneným postojom, označení ako neutráli. Do tretej patrili lojálni učitelia spolupracujúci s komunistami z presvedčenia, ale niektorí aj v snahe zachovať si vtedajšie postavenie. Dokument ďalej požadoval odčlenenie vedeckovýskumnej funkcie od pedagogickej a jej organizovanie nezávisle na organizačnej štruktúre

46 URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 147.

fakúlt, aj keď na druhej strane zdôrazňoval význam spojenia vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti.⁴⁷

Práce na príprave vysokoškolského zákona a reforme štúdia gradovali v roku 1949. Ministerstvo školstva zriadilo v apríli Ústrednú reformnú komisiu ako svoj poradný orgán. Jej predsedom bol Miloslav Valouch, prednosta III. odboru ministerstva školstva.

Osnovu zákona o vysokých školách prejednávala Právna rada KSČ 14. decembra 1949 a po schválení Predsedníctvom ÚV KSČ predloha prešla medziministerským pripomienkovaním. Jej text sa vrátil k právnej rade fakulticky bez zmien, aj keď vedenia viacerých rezortov mali údajne pripomienky. 26. apríla o návrhu zákona rokoval Kultúrny výbor Národného zhromaždenia ČSR, ktorý prijal osnovu jednomyseľne bez zmeny a nasledujúceho dňa ju schválil aj ústavnoprávny výbor.

Politika KSČ vo vzťahu k najvyššiemu stupňu vzdelávacieho systému našla svoje vyjadrenie v *Zákone o vysokých školách*, ktoré Národné zhromaždenie Československej republiky prijalo 18. mája 1950.⁴⁸ Dôvodová správa zákona o vysokých školách uvádzala, že legislatívna norma zaistiť väčšiu pružnosť v práci vysokých škôl, ktoré boli dovtedy údajne najstrnulejšou časťou v systéme vzdelávacích inštitúcií v Československej republike. Za mimoriadne dôležité označila 1. odstránenie vysokoškolskej autonómie, 2. nový spôsob ustanovovania akademických funkcionárov a 3. zriadenie nového orgánu – Štátneho výboru pre vysoké školy.

Príprava nového vysokoškolského zákona bola inšpirovaná sovietskym vzdelávacím systémom, ktorý charakterizoval centralizovaný spôsob riadenia, podradenosť štátnemu plánovaniu potrebných odborných kádrov, úplná politizácia, antiintelektuálny a utilitárny duch.⁴⁹

Legislatívna norma prvý raz v histórii českého a slovenského vysokoškolského vzdelávania platila pre všetky vysokoškolské inštitúcie, s výnimkou vojenských a bohosloveckých. Zakotvila zmeny, ktoré sa v rámci ich organizácie realizovali po februári 1948 a ktoré vyplývali z reformy jednotlivých vysokých škôl uskutočnenej po februári 1948 (zavedenie prednášok

47 URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969* : Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 152-153.

48 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 114-120.

49 Bližšie: CONNELLY, John. *Zotročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945 – 1956*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe. Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 43-125.

zo spoločenských náuk, výber uchádzačov o vysokoškolské štúdium, príchod absolventov *Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy* a pod.). Na stránkach *Jednotnej školy* bol zákon hodnotený ako „prevratný medzník v dejinách nášho vysokého školstva, pretože slúži premene celej sústavy vysokoškolského vzdelania na nástroj výchovy k socializmu.“⁵⁰

Úvodné ustanovenie v § 1 uvádzalo, že ľudovodemokratická republika v úsilí „o neustále zlepšovanie životných podmienok a kultúrnu úroveň nášho ľudu a v úsilí o rozvoj vedy a umění pro budování socialismu ve vlasti zřizuje vysoké školy a pečuje o ně. Zajišťuje tím nejschopnějším synům a dcerám pracujícího lidu přístup k vyšším stupňům vzdělání se zřetelem k potřebám a prospěchu celku.“⁵¹ V § 2 bola jednoznačne vymedzená úloha vysokých škôl, ktoré ako vzdelávacie inštitúcie najvyššieho stupňa mali „vychovat odborně a politicky vysoce kvalifikované pracovníky, věrné lidově demokratické republice a oddané myšlence socialismu.“⁵²

Mimoriadne významným ustanovením nového vysokoškolského zákona bolo znenie § 31, na základe ktorého boli vysoké školy zbavené celého svojho majetku. Ten bol prevedený na štát.

Bohoslovecké fakulty boli vyčlenené z rámca vysokých škôl i z kompetencie ministerstva školstva. Vrchnú správu a dozor nad bohosloveckými fakultami – Bohosloveckou fakultou Karlovej univerzity v Prahe, Cyrilo-Methodejskou bohosloveckou fakultou Palackého univerzity v Olomouci, Husovou československou evanjelickou fakultou bohosloveckou v Prahe, Katolíckou bohosloveckou fakultou v Bratislave a Slovenskou evanjelickou bohosloveckou fakultou v Bratislave – mal vykonávať minister poverený riadením Štátneho úradu pre cirkevné záležitosti. Organizáciu fakúlt, ich zriaďovanie, rušenie, zlučovanie a členenie realizovala vláda nariadeniami. Študijné a skúšobné predpisy vydával Štátny úrad pre veci cirkevné po dohode s Ministerstvom školstva, vied a umenia (MŠVU).

Komunistická strana sa zamerala najmä na obmedzenie autonómie vysokých škôl. Samosprávne orgány vysokých škôl prestali existovať. Vrcholná správa a dozor nad vysokými školami prináležali Ministerstvu školstva, vied a umenia.

50 *Jednotná škola*. Roč. VI., 1950/1951, č. 3, s. 114.

51 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 104.

52 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 114.

Zriaďovať, rušiť, zlučovať a deliť vysoké školy bolo v kompetencii vlády, ktorá tiež určovala a menila sídla i názvy vysokých škôl a fakúlt v súlade s plánovanými potrebami hospodárskej a kultúrnej výstavby štátu.

Vrcholným predstaviteľom univerzitnej samosprávy bol až do prijatia vysokoškolského zákona rektor. Bol volený každý rok volebným zborom, do ktorého profesorský zbor každej fakulty menoval štyroch zástupcov. Voľba bola vo väčšine prípadov viac menej formálnou záležitosťou, pretože reprezentanti jednotlivých fakúlt sa vo funkcii striedali. Rektor predsedal akademického senátu, ktorému ručil za svoju prácu a ministrom školstva zodpovedal za činnosť vysokej školy. V súlade s novým zákonom na čele vysokoškolskej inštitúcie stál naďalej rektor a nový článok v štruktúre vysokoškolských inštitúcií – rada vysokej školy. Prijatá legislatívna norma v roku 1950 postavenie rektora posilnila, nakoľko jeho funkcia vychádzala zo zásady individuálnej zodpovednosti ministrom školstva, vied a umenia. Rektor riadil a spravoval inštitúciu, zodpovedal za jej ideovú a výchovnú činnosť a zastupoval ju pred verejnosťou. Podľa zákona ho menoval prezident republiky na návrh vlády na obdobie troch školských rokov a to spravidla z profesorov vysokých škôl navrhnutých Štátnym výborom pre vysoké školy, ktorý predtým vypočul návrh príslušnej vysokoškolskej inštitúcie. Pre správu vysokej školy bol zriadený rektorský úrad (rektorát) pod vedením tajomníka, ktorý bol zodpovedný rektorovi. Kým v predchádzajúcom období pôsobil na vysokej škole jeden prorektor, zákon stanovil dvoch prorektorov s tým, že do funkcie ich menoval minister školstva.

Novozriadená rada vysokej školy, ktorej predsedal rektor rozhodovala o zásadných pedagogických, vedeckých, správnych, hospodárskych a kultúrnych záležitostiach. Jej členmi boli prorektori a tajomník vysokej školy, dekan i prodekan jednotlivých fakúlt. Oproti predchádzajúcej praxi aj zástupcovia učiteľov, študentov a zamestnancov,⁵³ čo bolo dôsledkom prenikania poslucháčov a pracovníkov delegovaných do profesorských zborov a akademických senátov akčnými výbormi po februári 1948. Rady vysokých škôl síce nadviazali na prácu akademických senátov, ale autonómnymi kolektívnymi orgánmi neboli. Do funkcií, ktoré ich oprávňovali byť členmi rád, boli menovaní ministrom školstva a jemu boli za svoju činnosť a pôsobenie aj zodpovední.

Novým postom bola pozícia tajomníka, ktorý mal byť v úzkej spolupráci so stranickými a masovými organizáciami, „oporou“ v procese politickej

53 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 115.

a organizačnej prestavbe vysokej školy. Viedol rektorský úrad (rektorát) a zodpovedal rektorovi. Keďže slovenské vysoké školstvo trpelo v tom období výrazným nedostatkom kvalifikovaných a komunistickej strane oddaných kádrov, boli v niektorých prípadoch na miesta tajomníkov menovaní poslucháči vysokých škôl. Najmä v ich radoch došlo k osvojeniu právomocí, ktoré im nepatrili a pri svojej práci sa často dopúšťali diktátorských postupov.⁵⁴

Vysoké školy sa spravidla členili na fakulty, na čele ktorých stáli dekaní a fakultné rady. Fakultu riadil a spravoval dekan, ktorý zodpovedal za jej ideovú a výchovnú činnosť a zastupoval ju pred verejnosťou. Podľa zákona boli jeho námestníkmi spravidla dvaja prodekaní. Dekana a prodekanov menoval minister školstva na obdobie dvoch školských rokov, spravidla z profesorov navrhnutých Štátnym výborom pre vysoké školy, potom ako vypočul príslušnú fakultnú radu a radu vysokej školy. Dekan bol za činnosť fakulty zodpovedný rektorovi. Pre správu jednotlivých fakúlt boli zriadené dekanské úrady (dekanáty) pod vedením tajomníkov, ktorí boli zodpovední dekanovi. Fakultná rada, ktorej predsedal dekan, rozhodovala o primárnych pedagogických, vedeckých, správnych, hospodárskych a umeleckých záležitostiach fakulty. Jej členmi boli prodekaní, tajomník, vedúci profesori katedier a podobne ako v prípade rád vysokých škôl aj zástupcovia učiteľov, študentov a zamestnancov fakulty.

Študijné a skúšobné plány pre jednotlivé študijné odbory na vysokých školách definoval minister školstva po dohode s členmi vlády, vydával študijné a skúšobné poriadky a dokonca študijné osnovy.

Po prijatí zákona sa súčasťou vysokých škôl stali nové organizačné jednotky fakúlt – katedry, ktoré nahradili dovtedajšie fakultné ústavy, semináre, resp. stolice. V súlade s legislatívnou normou ich zriaďoval priamo minister školstva. Na čele katedry stál vedúci profesor, ktorý riadil jej pedagogickú, výchovnú, resp. umeleckú činnosť. Do funkcie ho na návrh Štátneho výboru pre vysoké školy ustanovoval minister školstva, ktorý ho mohol z postu aj odvolať. Vedúci profesor katedry bol za činnosť katedry zodpovedný dekanovi. V súlade s legislatívnou normou na katedre pracovali učitelia jedného vedeckého odboru, prípadne niekoľkých príbuzných, čo bolo na začiatku ich existencie takmer pravidlom. Na slovenských vysokých školách začali katedry pôsobiť v novembri 1950 a podľa sovietskeho vzoru sa mali stať hlavnou vzdelávacou, vedeckou a organizačnou jednotkou fakúlt.

54 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

Ich činnosť sa však rozbiehala pomalým tempom a aj koncom školského roka 1950/1951 bola sústredená viac menej na organizačnú stránku.

Vedľa fakultných katedier vznikali aj katedry s celoškolskou pôsobnosťou. Už v roku 1949 bola na vysokých školách zavedená výuka spoločenských náuk, na ktorú v roku 1951 naviazala činnosť tzv. marxistických katedier. Boli zriadené na všetkých slovenských i českých vysokých školách, pričom na univerzitách pracovali tri katedry – katedra základov marxizmu-leninizmu, katedra dialektického a historického materializmu a katedra politickej ekonómie, na ostatných vysokých školách dve (nepracovala katedra dialektického a historického materializmu). Katedry boli organizačne pričlenené k rektorátu a ich vedúci podliehali priamo rektorovi. V školskom roku 1951/1952 boli na vysokých školách zriadené vojenské katedry a zavedená povinná vojenská príprava. Katedry mali umožniť už počas štúdia *„pripraviť vysokoškolské kádre pre obranu štátu a umožniť odchod hotových kádrov do praxe.“*⁵⁵

Ústavy pre telesnú výchovu a ústavy telovýchovného lekárstva nahradili katedry telesnej výchovy a katedry telovýchovného lekárstva. Katedry telesnej výchovy mali celoškolskú pôsobnosť, ale mohli byť pričlenené k niektorej z fakúlt.

Jazykové znalosti študentov vysokých škôl, predovšetkým ruštiny, zabezpečovali katedry ruského jazyka a katedry jazykov, ktoré mali tiež celoškolskú pôsobnosť, ale spravidla boli pričlenené k niektorej z fakúlt.

V súlade so zákonom sa uchádzači o vysokoškolské štúdium mali prijímať na základe schopností a so zreteľom k plánovaným hospodárskym, sociálnym a kultúrnym potrebám štátu.

Podľa sovietskeho vzoru bola nová forma vedeckej výchovy implementovaná aj v Československu. V súlade so zákonom bola zavedená vedecká ašpirantúra, v ktorej sa mohli absolventi vysokej školy a výnimočne aj iní pracovníci, ďalej vzdelávať pod vedením vedeckého školiteľa (vysokoškolského profesora alebo docenta) ako ašpiranti určitého vedeckého, resp. umeleckého odboru. Po zložení predpísaných skúšok, napísaní a obhájení vedeckej práce im bol udelený vedecký stupeň kandidáta vied príslušného vedného odboru. Začiatky vedeckej výchovy na vysokých školách boli skromné, absentovali najmä kvalifikovaní školitelia a podmienky pre vedeckú prácu na vysokých školách boli na začiatku 50. rokov všeobecne nepriaznivé. Chýbali kvalifikované pedagogické a vedecké sily, administratív-

55 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 808, a. j. 33.

ne zaťaženie i pedagogické povinnosti v dôsledku reformy vysokých škôl narastali.

Významnou zmenou bolo aj zrušenie dovtedajšieho systému vysokoškolských pedagógov a zavedenie jednotnej kategórie „vysokoškolský učiteľ“ s vnútorným členením na profesorov, docentov, lektorov, odborných asistentov, asistentov a odborných inštruktorov. Zákon pritom ponechal ministerstvu školstva právo menovať aj lektorov, odborných asistentov, asistentov a odborných inštruktorov s tým, že ministerstvo mohlo svoju právomoc delegovať na nižšie orgány. Profesorov vysokých škôl menoval prezident republiky na návrh vlády z osôb „*ktelé prokázaly vynikající způsobilost vědeckou, nebo uměleckou a učitelskou, potřebnou pro vysokou školu.*“⁵⁶ Docentov menoval minister školstva. Stanovil, prípadne menil, pôsobisko profesorov i docentov na vysokých školách. O spôsobilosti profesorov a docentov rozhodoval však Štátny výbor pre vysoké školy, ktorý podával návrhy ministrovi školstva na ich menovanie, resp. poverenie, na určenie, či zmenu pôsobiska.

Lektorov, odborných asistentov, asistentov a odborných inštruktorov menovalo ministerstvo školstva.

Zákon vo svojich dôsledkoch znamenal rozchod s dovtedajším systémom stredoeurópskeho vysokého školstva. Predstavoval zásadný útok na autonómiu vysokých inštitúcií a nastolil cestu štátneho centralizmu. O radikálnosti krokov, ktoré boli na základe prijatej legislatívnej normy implementované do praxe svedčí aj fakt, že zákon celkove rušil 27 legislatívnych noriem, vládnych nariadení, nariadení SNR, nariadení platných pred rokom 1918, výnosov ministerstva školstva a všetky predpisy vo veciach, ktoré zákon upravoval.

V krátkom čase po prijatí zákona o vysokých školách sa v Bratislave v dňoch 24. – 27. mája 1950 konal IX. zjazd KSS, ktorý mal podstatný dopad na slovenské školstvo. Štefan Bašťovanský vo svojom vystúpení zdôraznil, že na školách všetkých stupňov a druhov sa musí bezpodmienečne presadiť „*bojový duch marx.-leninského učenia, ozajstná socialistická výchova, to znamená, výchova v duchu pokrokovom, internacionalistickom a vlastneckom. To znamená výchova v duchu boja proti reakčným vplyvom a prejavom buržoáznych pseudovied a ideológií, najmä v duchu boja proti buržoáznemu nacionalizmu, klerikalizmu a kozmopolitizmu... S týmto zámerom budeme uskutočňovať aj nový zákon o vysokých školách, a z toho zorného*

56 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 117.

*uhla budeme robiť kádrovú politiku a to tak pokiaľ ide o učiteľské sily..., ako aj o študentstvo.*⁵⁷

Pre účely riadenia a správy vysokých škôl bola na základe legislatívnej normy Ministerstvom školstva, vied a umenia zriadená nová inštitúcia – Štátny výbor pre vysoké školy, ktorý pracoval ako poradný, iniciatívny a koordinačný zbor ministra školstva, a to v oblasti študijných, organizačných, personálnych a hospodárskych záležitostí vysokých škôl. Vznikol tak vrcholný orgán vysokých škôl, ktorý sa stal spoľahlivým nástrojom komunistickej moci v týchto inštitúciách. V nasledujúcom období sa dokonca stal kľúčovým prvkom prebiehajúcej reformy vysokých škôl.⁵⁸

Štátny výbor bol zložený z predsedu, troch podpredsedov, generálneho tajomníka, jeho námestníka a ďalších, najviac 24 členov. Členil sa na dve sekcie – pre vysoké školy vedeckého smeru a pre vysoké školy umeleckého smeru.⁵⁹ Štátny výbor zriaďoval odborné komisie, do ktorých mohol povolať aj vedeckých a umeleckých pracovníkov, ale tiež študentov vysokých škôl. Predsedníctvo štátneho výboru bolo zložené z predsedu, podpredsedov, generálneho tajomníka, jeho námestníkov a ďalších štyroch členov – po dvoch z každej sekcie. Funkčné obdobie výboru stanovila legislatívna norma na tri roky. Sídлом štátneho výboru bola Praha.

Úlohou Štátneho výboru pre vysoké školy bolo podávať iniciatívne návrhy a byť aktívny vo všetkých základných otázkach života vysokých škôl, predovšetkým v oblasti koncepcie rozvoja vysokoškolských inštitúcií, plánu rozvoja vysokých škôl a jeho vecného i finančného zabezpečenia. Dôležité bolo aj určovanie počtu a druhov vysokých škôl, fakúlt a katedier. V jeho kompetencii bolo podávať podnety pri zriaďovaní, rušení a reorganizácii vysokých škôl, ich názvov a umiestnenia, plánov vedeckého rozvoja, personálnych otázkach, vrátane menovania profesorov, docentov, rektorov, prorektorov, dekanov a prodekanov. Iniciatívne mal postupovať aj v zásadných študijných otázkach, pri prijímacom riadení i rozmiestňovaní, podobne ako aj v oblasti vedeckých ašpirantúr, udeľovania vedeckých hodností a sociálnej starostlivosti o študentov.

57 *Protok IX. sjazdu Komunistickej strany Slovenska. V Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950.* Bratislava. Ústredný výbor KSS, rok vydania neuvedený, s. 224.

58 Bližšie: URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 156-157.

59 *Sbírka zákonů republiky Československé.* Roč. 1950. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 115.

Ministerstvo školstva, vied a umenia vydalo 1. septembra 1950 vládne nariadenie, ktorým určilo organizačný a rokovací poriadok Štátneho výboru pre vysoké školy a bližšie upravilo jeho pôsobnosť.⁶⁰ Stanovilo, že z troch podpredsedov štátneho výboru dvaja budú zo sekcie pre vysoké školy vedeckého smeru a jeden zo sekcie pre vysoké školy umeleckého smeru. Predsedov sekcií menoval minister školstva z členov predsedníctva, tajomníkov z členov sekcií a predsedov odborových komisií menovalo predsedníctvo štátneho výboru. Odborové komisie vykonávali prácu, ktoré im určilo predsedníctvo. Predsedníctvo koordinovalo činnosť oboch sekcií, odbočky a odborných komisií. Výkonným orgánom štátneho výboru bol generálny tajomník. Plenárne zasadnutia štátneho výboru boli spravidla neverejné, rovnako aj schôdze sekcií, odbočky a predsedníctva. Plenárne zasadnutia sa konali spravidla raz za štvrtý rok, schôdze sekcií a odbočky spravidla raz za dva mesiace.

Prvým predsedom Štátneho výboru pre vysoké školy bol Ondrej Pavlík a prvým generálnym tajomníkom Miloslav Valouch. Členmi štátneho výboru zo Slovenska boli Ondrej Pavlík, Miloš Gosiorovský, Milan Matula, Ferdinand Démant, Ján Kraus, Rudolf Lukáč, František Mestitz, Ľudovít Pastýrik a Juraj Spitzer.⁶¹

Podľa § 6 zákona č. 58/1950 o vysokých školách členovia štátneho výboru zo Slovenska tvorili Odbočku Štátneho výboru pre vysoké školy na Slovensku. Odbočka bola poradným, iniciatívnym a koordinačným zborom poverenika školstva, vied a umenia. Odbočka začala pracovať v októbri 1950. Predsedníctvo bolo zložené z predsedu, tajomníka a jedného člena. Sekretariát ÚV KSS schválil v októbri 1950 za predsedu odbočky Františka Mestitza, tajomníka Milana Matula,⁶² členom bol Rudolf Lukáč. Pôvodne mal funkciu predsedu zastávať Miloš Gosiorovský, ktorý sa však kvôli pracovnej zaneprázdnenosti postu vzdal. Predsedníctvo sa malo schádzať každých 14 dní, no jeho stretnutia sa nekonali pravidelne. V zložení Odbočky Štátneho výboru pre vysoké školy na Slovensku došlo vo februári k ďalším dvom zmenám, keď Milan Matula a František Mestitz kvôli iným pracovným povinnostiam ukončili pôsobenie v štátnom výbore. Povereník školstva navrhol na ich miesto schváliť Igora Hrušovského do funkcie predsedu, Gustáva Pavloviča za tajomníka a Jána Gondu za člena odbočky. Ferdinand Démant,

60 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 54, vydaná 14. septembra 1950, s. 471-474.

61 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 11, a. j. 26.

62 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 11, a. j. 26.

Ján Kraus, Ľudovít Pastýrik, Rudolf Lukáč a Juraj Špitzer ostali na svojich miestach členov odbočky.⁶³

V správe o vysokých školách, o ktorej Sekretariát ÚV KSS rokoval v júni 1951 je konštatované, že Odbočka Štátneho výboru pre vysoké školy bola do tej doby v podstate pasívna a posledné mesiace nevyvíjala takmer žiadnu činnosť.⁶⁴ Uvedená situácia bola odôvodňovaná veľkou zaneprázdnenosťou jej členov a pôsobením predsedníctva, ktoré síce zasadalo a rokovalo o aktuálnych otázkach vysokých škôl v súvislosti s implementáciou vysokoškolského zákona do praxi, ale často bez znalosti konkrétneho stavu na vysokých školách.

Po prijatí vysokoškolského zákona vznikol v septembri 1950 na Povereníctve školstva, vied a umenia (PŠVU) V. odbor pre vysoké školy, ktorého prednostom sa stal Milan Matula.⁶⁵ Pracovalo v ňom spočiatku šesť mladých zamestnancov, bývalých funkcionárov Československého zväzu mládeže (ČZM).⁶⁶ Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 3. novembra povereník školstva Ernest Sýkora konštatoval, že *„počínajú si dobre, sú pružní, pohotiví, pracovití. Ich zásluhou dnes má vysokoškolský odbor politickú váhu, nie je dnes bezvýznamným administratívnym úsekom PŠVU.“*⁶⁷

Implementovať jednotlivé znenia zákona o vysokých školách do praxe bola náročná a zložitá práca, ktorá sa nedala uskutočniť v priebehu niekoľkých mesiacov, prípadne i jedného roka, pretože sa jednalo o radikálne zmeny v pôsobení a činnosti vysokých škôl. No už v máji 1951 na gremiálnej porade povereníctva školstva bolo konštatované, že reformy, ktoré sa realizovali v súlade so zákonom o vysokých školách, neboli v praxi dôsledne uskutočňované. Väčšina funkcionárov vysokých škôl chápala svoj post

63 SNA, f. Povereníctvo školstva (PŠ), š. 132. Návrh na členov Odbočky Štátneho výboru pre vysoké školy na Slovensku. Igor Hrušovský – rektor Slovenskej univerzity v Bratislave, Gustáv Pavlovič – prednosta IV. odboru Povereníctva školstva, vied a umenia, Ján Gonda – rektor Slovenskej vysokej školy technickej, Ferdinand Démant – dekan Lekárskej fakulty Slovenskej univerzity, Ján Kraus – pracovník aparátu ÚV KSS, Ľudovít Pastýrik – prorektor Slovenskej univerzity, Rudolf Lukáč – vedúci Ústredia výskumu a technického rozvoja, Juraj Špitzer – pracovník aparátu ÚV KSS.

64 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

65 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 793. Zápis č. 22 zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 16. septembra 1950.

66 V tej dobe: Československý sväz mládeže.

67 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 800, a. j. 8. Tiež: f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

formálne, nevyužívala právomoci, ktoré im dával vysokoškolský zákon, čím údajne trpela ideová a odborná úroveň škôl.⁶⁸

Nielen vedenie rezortu školstva zaujalo k implementácii zákona do praxe negatívne stanovisko. Iba rok po schválení legislatívnej normy, kritický postoj zaujal aj Sekretariát ÚV KSS na zasadnutí 14. júna 1951. Mnohé výhrady zazneli na pôsobenie základných článkov fakúlt, na katedry. Zodpovednosť za nedostatky niesli vysokoškolskí profesori, z ktorých sa mnohí údajne ešte nezbavili tzv. buržoázných prežitkov prejavujúcich sa flagrantne v individualizme. Pôsobenie katedier malo však byť postavené na princípe kolektivismu, a tak prístup väčšiny profesorov bol jednou z príčin, pre ktorú sa katedry nemohli urýchlene vybudovať ako učebné a vedecké jednotky a prečo v tej dobe pôsobili viac-menej ako organizačné a administratívne útvary.⁶⁹ Konzekventne, na katedrách sa mala uskutočňovať výchova a prevýchova pedagógov a ich základom malo byť štúdium marxizmu-leninizmu všetkých jej členov. Bolo nevyhnutné zlepšiť prácu katedier okrem toho aj *„prehĺbením diskusií, kritikou a sebakritikou, odhaľovať buržoázy nacionalizmus a iné reakčné buržoázne ideológie v prednáškach, príručkách a skriptách, dôkladným štúdiom uznesení strany.“*⁷⁰

Nové vysokoškolské orgány, fakultné a vysokoškolské rady, na pôde ktorých sa na základe legislatívnej normy mala analyzovať práca vysokých škôl, poukazovať na nedostatky a prinášať podnetné návrhy, svoju činnosť podľa Sekretariátu KSS začali v pomalom tempe, pôsobili nepružne a vysokoškolskí funkcionári uplatňovali svoje právomoci formálne.

Vysoké školy mali so svojimi úradmi viesť rektori a dekaní, no v mnohých prípadoch nevykonávali svoj úrad v súlade s legislatívnou normou. *„Nevedú dostatočne a nekontrolujú prácu vysokých škôl a často okrem vlastnej katedry poznajú len veľmi málo pomery na vysokej škole. Ich funkcia je ... viac menej reprezentatívna a administratívna, nie však riadiaca. I keď sú členovia strany a často funkcionári strany, neuvedomujú si ešte dostatočne zodpovednosť za stav vysokej školy a nebojujú proti falošne ponímanej kolegialite a liberalizmu a nerozvíjajú metódy kritiky a sebakritiky v katedrách, vo fakultných výboroch a radách vysokých škôl.“*⁷¹

Na základe legislatívnej normy o vysokých školách bola podstatná časť práce pri riadení a správe vysokých škôl, vrátane rozhodovacích právomo-

68 SNA, f. PŠ, š. 178, inventárne číslo (inv. č.) 462.

69 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

70 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

71 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

cí, zverená ministerstvu školstva. V priebehu krátkej doby sa ukázalo, že nie je v jeho silách zvládnuť všetky úlohy. Pritom obchádzalo akademických funkcionárov vysokých škôl, obmedzovalo ich právomoci nad rámec zákona a riadiacu činnosť vo veľkej miere redukovalo na vydávanie výnosov a obežníkov.

V tej dobe pôsobili na vysokých školách fungujúce organizácie KSS, prostredníctvom ktorých bolo možné presadzovať rozhodnutia vládnucej strany. V súvislosti s tým sa malo ministerstvo sústrediť najmä na koncepčné riadenie a celkové usmerňovanie práce vysokých škôl, pritom ale nezahŕňať do ich bežnej činnosti.

Zásadným rozhodnutím, po „vzore“ sovietskych skúseností, bolo vyčlenenie oblasti vysokoškolských inštitúcií z kompetencie ministerstva školstva a vytvorenie samostatného Ministerstva vysokých škôl. Vzniklo na základe vládneho nariadenia z 31. januára 1953 a malo plniť dovtedajšie úlohy Ministerstva školstva, vied a umenia v odbore vysokých škôl a vedy.⁷² Pracovalo však len krátku dobu, deväť mesiacov v roku 1953 (31. január 1953 – 14. september 1953), následne bolo včlenené späť do kompetencie ministerstva školstva. Ministrom vysokých škôl sa stal Ladislav Štoll, dovtedajší rektor Vysokej školy politických a hospodárskych vied a námestníkom ministra školstva.

72 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1953. Čiastka 4, vydaná 31. januára 1953, s. 142.

VYTVÁRANIE ORGANIZAČNEJ SIETE VYSOKÝCH ŠKÔL NA SLOVENSKU

Po obnovení Československej republiky bol počet vysokoškolských inštitúcií na Slovensku, v porovnaní s českými krajinami, aj pri zohľadnení sumáru obyvateľstva, nízky. Po skončení 2. svetovej vojny mohli absolventi stredných škôl pokračovať v štúdiu na troch vysokých školách v Bratislave – Slovenskej univerzite, Slovenskej vysokej škole technickej a Vysokej škole obchodnej.

V Bratislave bola na základe zákona 375/1919 Sb. z. a n. namiesto bývalej maďarskej univerzity zriadená československá štátna univerzita,⁷³ ako prvá vysokoškolská inštitúcia, na ktorej vzdelávací proces prebiehal v slovenskom, resp. v českom jazyku. Od novembra 1919 niesla názov **Univerzita Komenského v Bratislave**. Slávnostné otvorenie univerzity sa uskutočnilo 9. decembra 1919.

Uvedená legislatívna norma stanovila, že škola bude mať štyri fakulty: právnickú, lekársku, prírodovedeckú a filozofickú. V roku 1919 začali prednášky na lekárskej fakulte, v roku 1921 na právnickej a filozofickej. Na bratislavskej univerzite pôsobili predovšetkým vysokoškolskí pedagógovia z českých vysokých škôl, hlavne absolventi pražskej Karlovej univerzity. Ich úloha pri zakladaní Univerzity Komenského v Bratislave bola nezastupiteľná, pretože na Slovensku neboli osobnosti, ktoré by mohli zastávať miesta vysokoškolských profesorov v oblasti spoločenských vied. Z celkového počtu 22 profesorov prednášali na bratislavskej univerzite iba traja Slováci. Jedným z nich bol Milan Hodža z filozofickej fakulty, ktorý v dôsledku svojich politických aktivít pôsobil na univerzite len dočasne. Ďalším bol Augustín Ráth z právnickej fakulty. Jozef Škultéty, prednášajúci na filozofickej fakulte, univerzitnú pôdu opustil kvôli ideologickým nezhodám s kolegami stojacimi na pozíciách čechoslovakizmu.

Napriek tomu, že zákon o založení univerzity stanovil aj vytvorenie prírodovedeckej fakulty, k jej ustanoveniu v období prvej Československej republiky nedošlo.

Presadzovanie vládnej ideológie čechoslovakizmu malo síce aj negatívny dopad na vývoj vysokoškolskej inštitúcie, ale existencia Univerzity Komenského v Bratislave výrazne ovplyvnila vzdelanostnú úroveň obyvateľstva.

73 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Roč. 1919. Čiastka LXXXIX, vydaná 11. júla 1919, s. 513.

teľstva. Vychovala mladú slovenskú inteligenciu pre školstvo, kultúru, zdravotníctvo i ďalšie spoločenskovedné odbory.

Bezprostredne po vyhlásení autonómie Slovenska bola iniciovaná zmena názvu Univerzity Komenského v Bratislave. Podľa nariadenia vlády Slovenskej krajiny dostala pomenovanie Slovenská univerzita v Bratislave.⁷⁴ Uvedený názov ostal v platnosti až do roku 1954. Reforma univerzitného štúdia na Slovensku bola implementovaná v roku 1940 na základe zákona o Slovenskej univerzite v Bratislave (*Universitas Slovaca Istropolitana*).⁷⁵ Univerzita mala šesť fakúlt: katolícku bohosloveckú, evanjelickú a v. bohosloveckú, právnickú, lekársku, filozofickú a prírodovedeckú (v poradí ako uvádzal zákon). Akademických funkcionárov – rektora, prorektora, dekanov a prodekanov menoval prezident Jozef Tiso na dobu dvoch rokov. Táto právomoc mu prislúchala aj v prípade univerzitných profesorov, kde však bol viazaný návrhom profesorského zboru univerzity. Zrušenie volieb akademických funkcionárov oklieštilo samosprávu. V rokoch 1939 – 1945 vyrástla ale nová generácia slovenských vedcov a počet osôb s vysokoškolským vzdelaním sa podstatne zvýšil. K pozitívam patrí aj založenie prírodovedeckej fakulty v roku 1940 a začlenenie katolíckej bohosloveckej fakulty do zväzku univerzity.

Slovenská univerzita mala v roku 1945 štyri fakulty (právnickú, lekársku, filozofickú a prírodovedeckú). Nariadenie SNR č. 88/1945 Sb. n. SNR z 25. júla 1945 stanovilo názov školy – Slovenská univerzita v Bratislave, v latinskom označení *Universitas Slovaca Bratislavensis*.⁷⁶ Pôvodne sa počítalo s niekoľkými alternatívami, napr. nazvať ju po Ľudovítovi Štúrovi, či Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, prípadne sa vrátiť k pôvodnému označeniu Univerzita Komenského. V rámci organizácie univerzity bola obnovená platnosť právnych predpisov, ktoré platili do 6. októbra 1938. Slovenská univerzita získala na krátky čas, na dobu troch rokov, autonómiu. Podľa uvedeného nariadenia SNR boli zo zväzku univerzity vyňaté dve bohoslovecké fakulty, katolícka a evanjelická, ktoré v ďalšom období pôsobili ako samostatné vysoké školy.

74 *Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety*. Roč. II. Zošit 4, vydaný 13. marca 1939, s. 107.

75 *Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety*. Roč. II. Zošit 4, vydaný 13. marca 1939, s. 107.

76 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 15, vydaná 3. augusta 1945, s. 134.

V decembri 1946 sa univerzita rozrástla o pedagogickú fakultu. Na základe *Štatútu pedagogických fakúlt*⁷⁷ sa na škole vzdelávali budúci pedagógovia materských, ľudových a meštianskych škôl a učitelia škôl pre mládež vyžadujúcu osobitnú starostlivosť a to v pedagogických vedách a ďalších odboroch pokiaľ neboli predmetom štúdia na inej fakulte. Doba štúdia bola stanovená diferencovane, pre učiteľky materských škôl na štyri semestre, pedagógov ľudových a meštianskych škôl na šesť semestrov a učiteľov stredných škôl na osem až desať. Na prechodnú dobu sa skrátila doba štúdia učiteľiek materských škôl na dva a pedagógov ľudových škôl na štyri semestre. Pedagogické fakulty boli rovnocenné s ostatnými fakultami univerzít a mali právo udeľovať hodnosť doktora pedagogických vied (PaedDr.)

Politické, spoločenské a ekonomické zmeny po komunistickom prevrate vo februári 1948 mali radikálny dopad aj na činnosť Slovenskej univerzity v Bratislave. Zásadne zasiahli nielen do obsahu vzdelávacieho procesu, ktorý sa v nasledujúcom období realizoval v súlade s ideológiou marxizmu-leninizmu, ale aj do pôsobenia samosprávnych orgánov inštitúcie a jej organizačnej štruktúry. Akademický senát univerzity a profesorské zbory fakúlt boli nahradené radou vysokej školy a fakultnými vedeckými radami. Základnými pedagogickými a vedeckými pracoviskami na jednotlivých fakultách univerzity sa stali katedry. Dovtedy realizovanú voľbu akademických funkcionárov suplovalo menovanie.

Štúdium farmácie (vtedy lekárnictva) upravoval zákon č. 190/1948 Sb. z. a n. z 20. júla 1948, v súlade s ktorým bolo pričlenené k Lekárskej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave.⁷⁸ Dĺžka štúdia bola stanovená na štyri roky a v tomto rozsahu sa začalo vyučovať od septembra 1948. Samostatná farmaceutická fakulta na univerzite bola zriadená 1. septembra 1952.

V rokoch 1945 – 1953 boli rektormi Slovenskej univerzity v Bratislave postupne Anton Štefánek (1945/1946), Karol Kizlink (1946/1947), František Nábělek (1947/1948), Anton Gala (1948/1949), Karol Rebro (1949/1950), Igor Hrušovský (1950/1951 – 1952/1953) a Andrej Sirácky (1953/1954 – 1955).

Kým počet poslucháčov viacerých vysokých škôl, najmä Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave sa počas rokov 1948 – 1953 zvyšoval, študentov na Slovenskej univerzite ubúdalo.

77 Štatút pedagogických fakúlt bol vydaný vládny nariadením 27. augusta 1946.

78 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Roč. 1948. Čiastka 69, vydaná 4. augusta 1948, s. 1349.

Tabuľka č. 1 Počet študentov Slovenskej univerzity v Bratislave.⁷⁹

Fakulta	Školský rok			
	1938/1939	1945/1946	1948/1949	1951/1952
lekárska	1 097	1 565	2 130	1 746
prírodovedecká	-	325	419	405
právnická	981	350	1 531	316
filozofická	706	670	853	449
pedagogická	-	-	161	332
pob. lek. fak. v Košiciach	-	-	31	444
pob. ped. fak. v Košiciach	-	-	67	139
Slovenská univerzita spolu	2 784	2 910	5 192	3 831

V akademickom roku 1948/1949 sa na jednotlivých fakultách Slovenskej univerzity, vrátane pobočiek lekárskej a pedagogickej fakulty v Košiciach, vzdelávalo 5192 študentov, v školskom roku 1951/1952 sa ich počet znížil na 3831. K najvýraznejšiemu poklesu došlo na právnickej fakulte – z 1531 študentov v školskom roku 1948/1949 na 316 v akademickom roku 1951/1952. Len dve pobočky v Košiciach, ako nové organizačné jednotky, zaznamenali nárast poslucháčov.

Hospodárska situácia v období slovenského štátu vyžadovala zabezpečiť pre potreby rozvoja obchodu a ekonomiky odborníkov s vysokoškolským vzdelaním. Uvedenú požiadavku mala garantovať **Vysoká škola obchodná v Bratislave**, ktorá bola založená na základe zákona č. 138/1940 Sl. z., keď priemyselné komory – bratislavská, banskobystrická a prešovská zriadili súkromnú vysokoškolskú inštitúciu, ktorej vláda udelila „právo verejnosti“.⁸⁰ Nariadením Slovenskej národnej rady č. 5/1944,⁸¹ resp. č. 34/1945⁸² bola poštáttnená a neskôr premenovaná na **Slovenskú vysokú školu obchodnú**. V roku 1951 bol tento názov zmenený na **Vysoká ško-**

79 SNA, f. PŠ, š. 130. Zpráva o zabezpečení zvýšených úloh SRP a ďalšej industrializácii Slovenska vysokoškolskými kádrami univerzitného a umeleckého smeru.

80 *Slovenský zákonník*. Roč. 1940. Čiastka 52, vydaná 10. októbra 1940, s. 396-397.

81 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1944. Čiastka 2, vydaná 7. septembra 1944, s. 3.

82 *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945*. Roč. 1945. Čiastka 8, vydaná 30. mája 1945. s. 47.

la hospodárskych vied v Bratislave.⁸³ Poskytovala vzdelanie v nasledujúcich špecializáciách: všeobecná, priemyselná, pôdohospodárska, finančná a obchodná ekonomika. Vysoká škola hospodárskych vied bola v tej dobe v „nemilosti“ najvyššieho vedenia KSS, čo malo svoj dopad aj na radikálny pokles jej poslucháčov. V školskom roku 1948/1949, vtedy ešte na Vysokej škole obchodnej sa vzdelávalo 1264 študentov, no v akademickom roku 1951/1952 už len 504.⁸⁴ V roku 1952 došlo k ďalšej zmene jej názvu, keď bola premenovaná na **Vysokú školu ekonomickú** na čele s rektorom a radou vysokej školy.⁸⁵ Mala tri fakulty všeobecne ekonomickú, výrobné ekonomickú a fakultu obchodu a financií.

Vysoká škola technického zamerania bola v zmysle zákona 170/1937 Sb. z. a n. zriadená ako **Vysoká škola technická** Dr. Milana Rastislava Štefánika v Košiciach s tým, že činnosť mala začať v akademickom roku 1938/1939. Vzhľadom na udalosti po Viedenskej arbitráži, keď sa Košice stali súčasťou Maďarska, bolo sídlo školy premiestnené do Prešova a už začiatkom decembra 1938 do Martina. V čase transferu techniky z Prešova do Martina sa o zriadenie techniky uchádzali aj iné mestá – Ružomberok, Trenčín a Banská Štiavnica. Podľa nariadenia vlády Slovenskej krajiny bol vo februári 1939 názov školy upravený a od tej doby sa inštitúcia nazývala **Slovenská vysoká škola technická**. Vládné nariadenie však sídlo školy nešpecifikovalo a uvádzalo, že bude určené neskôr.⁸⁶ Vysokoškolské vzdelávanie technického zamerania riešil v júli 1939 zákon č. 188/1939 Sl. z., na základe ktorého sa sídlom Slovenskej vysokej školy technickej stala Bratislava.⁸⁷

V roku 1945 bola aktuálnou otázkou rovnomernejšia dislokácia vysokých škôl na celé územie Slovenska. Návrhy obsahovali premiestnenie vysokej školy obchodnej na stredné Slovensko, resp. na východ do Košíc, kde po oslobodení mesta boli učebné priestory a knižnica po maďarskej Vysokej škole obchodnej. K realizácii návrhov však nedošlo. Medzi širokou verejnosťou najväčší rozruch spôsobilo navrátenie vysokej školy technickej do metropoly východného Slovenska. Otázka zamestnávala aj politické stra-

83 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1951. Čiastka 43, vydaná 21. októbra 1951, s. 285.

84 SNA, f. PŠ, S/1951 – tajné, š. 96, inv. č. 94.

85 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1952. Čiastka 23, vydaná 5. septembra 1952, s. 212.

86 *Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety*. Roč. II. Zošit 5, vydaný 1. apríla 1939, s. 146.

87 *Slovenský zákonník*. Roč. 1939. Čiastka 42, vydaná 4. augusta 1939, s. 399.

ny a školské orgány takmer do konca roka 1945. Zo zástupcov Spolku východoslovenských akademikov a predstaviteľov mesta Košice bol vytvorený výbor, ktorý svoj návrh na urýchlenné premiestnenie techniky z Bratislavy do Košíc predostrel Predsedníctvu SNR 5. júla 1945. Začiatkom septembra 1945 sa konalo stretnutie niektorých členov Predsedníctva SNR (Karol Šmidke, Jozef Lettrich, Ladislav Novomeský), profesorov Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave a zástupcov mesta Košíc. V závere rokovania účastníci prijali kompromisný návrh profesora Juraja Hronca, prvého rektora Štefánikovej techniky v Košiciach v roku 1938. Ako uviedol denník *Pravda*, bolo „každému jasné, že vysoká škola východnému Slovensku patrí.“⁸⁸ Konzekventne poľnohospodársky a technický odbor vysokej školy technickej mal byť premiestnený do Košíc. Zámer sa realizoval v roku 1946.

Zástancovia ponechania techniky v Bratislave dôvodili viacerými argumentmi. Jedným z nich bola zviazanosť školy so širokým ekonomickým zázemím najväčšieho slovenského mesta a blízkeho okolia. Slovenská vysoká škola technická po svojom založení v Košiciach v roku 1938 a prechodnom umiestnení v Martine, začala pedagogickú činnosť prakticky až v Bratislave a bola s ňou personálne úzko spojená. Vysokoškolskí učitelia boli vo väčšine zamestnancami bratislavských závodov a inštitúcií, resp. súbežne prednášali na univerzite a odborných školách.

Legislatívna norma č. 58/1950 Sb. z. z 18. mája 1950 upravila organizačnú a riadiacu oblasť hlavne vysokých škôl technického zamerania. Zákon ako základné zložky vysokej školy definoval fakulty, ktoré do tej doby fungovali len na univerzitách. Jedným z prvých organizačných opatrení Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave po prijatí zákona bolo premenovanie dovtedajších odborov školy na fakulty. V školskom roku 1950/1951 boli na Slovenskej vysokej škole technickej nasledovné fakulty:

1. fakulta inžinierskeho staviteľstva;
2. fakulta strojného a elektrotechnického inžinierstva;
3. chemická fakulta;
4. fakulta špeciálnych náuk;
5. fakulta architektúry a pozemného staviteľstva.

Počet poslucháčov technickej vysokej školy, na rozdiel od fakúlt humanitného zamerania narastal rýchlym tempom. Kým v akademickom roku

88 *Pravda*, 8. augusta 1945. Citované podľa: GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v revolúcii (1944 – 1948)*. Bratislava : Pravda, 1977, s. 104.

1948/1949 sa na jednotlivých fakultách vzdelávalo 2320 študentov, o dva roky neskôr, v školskom roku 1951/1952, už 3401.⁸⁹

Začiatkom 50. rokov došlo na Slovenskej vysokej škole technickej k niektorým zmenám v existujúcej štruktúre fakúlt. Fakulta strojného a elektrotechnického inžinierstva bola rozdelená na strojnú fakultu a elektrotechnickú fakultu. Z oddelenia baníckeho inžinierstva fakulty špeciálnych náuk vznikla v školskom roku 1951/1952 banická fakulta. Týmto aktom súčasne zanikla fakulta špeciálnych náuk. Jej druhé oddelenie zememeračského inžinierstva sa začlenilo do fakulty inžinierskeho staviteľstva. Banická fakulta bola od školského roka 1952/1953 vyčlenená zo Slovenskej vysokej školy technickej a začlenená do novozriadenej Vysokej školy technickej v Košiciach. V tom istom roku začala na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave pôsobiť fakulta ekonomického inžinierstva s tromi smermi: chemickým, stavebným a strojárskym.

Na uvedenom stretnutí členov predsedníctva SNR, profesorov vysokej školy technickej a zástupcov mesta Košíc začiatkom septembra 1945 sa prítomní zhodli v názore, že východné Slovensko, znovýchodnené nízkym počtom inteligencie, potrebuje okrem vysokej školy technického zamerania aj ďalšiu vysokoškolskú inštitúciu. V uvedených súvislostiach bola na základe nariadenia Slovenskej národnej rady z 25. apríla 1946 v tom istom roku zriadená **Vysoká škola poľnohospodárska a lesnícka v Košiciach** s dvoma odbormi – poľnohospodárskeho inžinierstva a lesníckeho inžinierstva.⁹⁰ Vyučovanie sa začalo v zimnom semestri akademického roka 1946/1947 a jeho dĺžka bola stanovená na štyri roky (osem semestrov). Zároveň bolo zrušené štúdium lesníckeho a poľnohospodárskeho inžinierstva na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Jej poslucháči mohli pokračovať v štúdiu v Košiciach s tým, že im boli zachované nadobudnuté práva a priznané vykonané skúšky. Profesori vysokej školy v Bratislave sa stali profesorami na Vysokej škole poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva v Košiciach. V povojnovom období sa začal pociťovať nedostatok odborníkov v oblasti spracovania dreva, preto bolo v roku 1949 na lesníckom odbore vytvorené drevárske oddelenie so štvorročným študijným plánom, ktoré patrilo medzi prvé na svete. Inštitúcia v Košiciach zanikla v roku 1952.

89 SNA, f. PŠ, š. 132. Zasadnutie kolégia 1. septembra 1952.

90 Na Slovensku siahajú začiatky vysokoškolského vzdelávania v oblasti poľnohospodárstva do školského roku 1941/1942, keď na Vysokej škole technickej v Bratislave bol zriadený odbor lesníckeho a poľnohospodárskeho inžinierstva.

Sieť vysokoškolských inštitúcií na Slovensku sa postupne rozširovala. Národné zhromaždenie Československej republiky prijalo 20. júla 1948 zákon o vytvorení **Pobočky lekárskej fakulty bratislavskej univerzity v Košiciach**, ktorá bola zriadená začiatkom akademického roka 1948/1949.⁹¹ Na základe vládneho nariadenia boli v Košiciach a v Banskej Bystrici zriadené **pobočky Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave**.⁹² Pobočka pedagogickej fakulty v Košiciach bola podľa vládneho nariadenia z 8. júla 1952 premiestnená do Prešova.⁹³

Poverenie školstva v snahe zabezpečiť nekvalifikovaným učiteľom možnosť nadobudnúť potrebnú kvalifikáciu úpravou (výnosom) z 20. marca 1952 zriadilo mimoriadne formy štúdia v konzultačných strediskách pri pedagogických gymnáziách a niektorých všeobecných gymnáziách. Kvalifikáciu si mali zvýšiť všetci nekvalifikovaní učitelia národných a materských škôl.⁹⁴

V roku 1949 boli v Bratislave na základe zákonov Slovenskej národnej rady založené dve vysoké školy umeleckého zamerania – **Vysoká škola múzických umení** (odbory hudobný, dramatický, tanečný, filmový) a **Vysoká škola výtvarných umení** (odbory maľby, grafiky, sochárstva a oddelenie reštaurátorstva) s tým, že uvedené odbory mali byť otvorené na základe rozhodnutia povereníka školstva.⁹⁵

Zákonom Slovenskej národnej rady bola od septembra 1949 oficiálne zriadená **Vysoká škola veterinárna v Košiciach**. Jej prvým rektorom bol prof. MVDr. Ján Hovorka. Škola však fungovala len tri roky, do roku 1952, keď vládny nariadením bola zrušená samostatnosť nielen vysokej školy veterinárnej v Košiciach, ale aj v Brne.

Každá vysoká škola fungujúca v tej dobe na Slovensku bola povinná vychovať „*nielen vysokokvalifikované kádre pre život, ale aj uvedomelých a pokrokových priekopníkov socializmu*.“⁹⁶ V správe povereníka školstva E. Sýkora z decembra 1951 je uvedené, že všetky vysoké školy sa „včleňu-

91 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Roč. 1948. Čiastka 69, vydaná 4. augusta 1948, s. 1350.

92 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1949. Čiastka 48, vydaná 30. júna 1949, s. 511.

93 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1952. Čiastka 17, vydaná 29. júla 1952, s. 193-194.

94 *Školské zvesti*. Roč. VIII. Zošit 27, vydaný 15. decembra 1952, s. 537.

95 *Sbierka zákonov Slovenskej národnej rady*. Roč. 1949. Čiastka 12, vydaná 20. júna 1949, s. 101.

96 SNA, f. PŠ, S/1951 – tajné, š. 96, inv. č. 94.

jú“ do úsilia pracujúcich vybudovať v Československej republike socializmus. Sú „v revolučnom prerode, postupne sa uskutočňuje ich štrukturálna prestavba na základe zásad vedeckého socializmu a na základe skúseností z budovania sovietskeho vysokého školstva.“⁹⁷

Od júla 1950 bolo celé rímskokatolícke bohoslovecké štúdium na Slovensku sústredené v rímskokatolíckej bohosloveckej fakulte v Bratislave s názvom **Rímskokatolícka Cyrilometodejská bohoslovecká fakulta v Bratislave** a evanjelické na **Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulte** v Bratislave.⁹⁸ Diecézne učilišťa, rehoľné učilišťa a i. boli zrušené. Obidve ustanovizne boli štátnymi inštitúciami a štátna správa mala spolu s cirkvami zabezpečiť, aby sa výchova bohoslovcov realizovala v duchu ľudovodemokratickom a v súlade s cirkevnými zásadami. Štát sa mal starať o študentov fakúlt aj po stránke sociálnej, zdravotnej, kultúrnej a mravnej. Študijné plány, osnovy, skúšobný poriadok a spôsob prijímania poslucháčov určoval Štátny úrad pre veci cirkevné. Študenti boli povinní „pracovať ze všetkých síl, aby splnili čo najľepšie študijný plán, aby z nich vyrastli vlasteneční knězi nebo kazatelé, ktorí budú úprimne podporovať lid v jeho budovatelském úsilí.“⁹⁹

Sieť vysokoškolských inštitúcií na Slovensku sa rozširovala, vznikali nové fakulty i katedry a zvyšoval sa aj počet poslucháčov, čo nevyhnutne vyžadovalo zabezpečiť nové priestory pre vzdelávací proces. Ako v mnohých iných oblastiach, aj v školstve realizácia rozhodnutí najvyšších orgánov komunistickej strany narážala na nedostatok vhodných objektov. Správa povereníctva školstva o vysokých školách z októbra 1950 uvádza, že „rozvoj vysokých škôl na Slovensku, od roku 1945, ale najmä od februára 1948 napreduje nepomerne rýchlejším tempom, ako je finančná únosnosť štátnej správy. Dotovanie škôl je nedostatočné, a tak rozvoj nových druhov škôl a vedeckých

97 SNA, f. PŠ, S/1951 – tajné, š. 96, inv. č. 94.

98 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 45, vydaná 26. júla 1950, s. 427-428. V českých krajoch celé rímskokatolícke bohoslovecké vzdelanie bolo sústredené v Rímskokatolíckej cyrilometodějské bohoslovecké fakulte v Prahe a Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci boli zrušené. Na mieste dovtedajšej Husovej československej evanjelickej fakulty bohosloveckej v Prahe boli zriadené dve samostatné fakulty – Husova československá bohoslovecká fakulta v Prahe a Komenského evanjelická bohoslovecká fakulta v Prahe. Zrušené boli Biblický ústav Jednoty českobratrské v Kutnej Hore a Bohoslovecký seminář československých baptistů v Praze. Zriadená bola Právoslavná bohoslovecká fakulta v Prahe.

99 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1950. Čiastka 45, vydaná 26. júla 1950, s. 427.

ústavov nepostupuje tak, ako by si to naše socialistické spoločenské vyžadovalo."¹⁰⁰ Prioritou však v rámci industrializácie Slovenska bola výstavba priemyselných závodov a riešenie základného problému v oblasti vysokého školstva, zabezpečenie nových priestorov pre výuku, ostávalo v pozadí.

To však Štátnemu výboru pre vysoké školy nebránilo, aby v organizačnej sieti vysokých škôl prišiel s novými ďalekosiahlymi plánmi. Na jar 1951 proponoval vyčlenenie lekárskej fakulty zo Slovenskej univerzity v Bratislave a vznik samostatnej lekárskej vysokej školy v Bratislave a v Košiciach. Vzhľadom na malý záujem študentov mali zaniknúť dve odbočky pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici a v Košiciach. Banícke štúdium malo byť z vysokej školy technickej v Bratislave dislokované do Banskej Bystrice. Na strednom Slovensku sa plánovalo kreovať tiež štúdium strojníckeho inžinierstva a hutníckeho inžinierstva. Uvažovalo sa aj o rozčlenení prírodovedeckej fakulty na dve samostatné – fakultu matematicko-fyzikálnu a fakultu biologicko-geografickú, podobne filozofickej na fakultu filozoficko-historickú a fakultu filologickú. So zmenami sa počítalo aj na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave, kde sa mala utvoriť fakulta architektúry a pozemného staviteľstva.¹⁰¹ Uvedené plány Štátneho výboru pre vysoké školy neboli realizované.

Významné zmeny v organizačnej štruktúre vysokoškolského vzdelávania nastali v septembri 1952 na základe vládneho nariadenia z 8. júla 1952 o niektorých zmenách v organizácii vysokých škôl. V súlade s uvedeným rozhodnutím v Košiciach zanikli dve vysokoškolské inštitúcie – Vysoká škola veterinárna i Vysoká škola poľnohospodárska a lesnícka. Zriadená mala byť vysoká škola lesnícka a drevárska. Podľa zodpovedných pracovníkov povereníctva školstva vhodné podmienky pre sídlo školy boli na strednom Slovensku v Banskobystrickom kraji, pretože tam boli sústredené dôležité drevárske podniky a existovali aj vhodné prírodné podmienky. Pôvodne sa uvažovalo, že sídlom inštitúcie by mohli byť Banská Bystrica alebo Banská Štiavnica.¹⁰² Rozhodnutie však nakoniec padlo pre mesto Zvolen, kde vznikla **Vysoká škola lesnícka a drevárska**, ktorej súčasťou sa stala lesnícka fakulta košickej vysokej školy. Druhou fakultou zvolenskej vysokoškolskej inštitúcie bola drevárska fakulta.¹⁰³

100 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12, a. j. 29.

101 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

102 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o započatí školského roka 1952/1953 na vysokých školách.

103 *Školské zvesti*. Roč. VIII. Zošit 20, vydaný 20. septembra 1952, s. 427.

V roku 1952 bola v Nitre založená **Vysoká škola poľnohospodárska**, do ktorej bola začlenená košická veterinárna vysoká škola a Poľnohospodárska fakulta Vysokej školy poľnohospodárskej a lesníckej v Košiciach. Vysokoškolská inštitúcia v Nitre mala tri fakulty – agronomickú, zootechnickú a veterinárnu.¹⁰⁴ Veterinárna fakulta sídlila v Košiciach a v roku 1969 sa stala samostatnou vysokou školou veterinárnou.

Vysoká škola technického zamerania na východnom Slovensku sa po neúspechu v roku 1939 začala konštituovať začiatkom 50. rokov. Zákon o vysokých školách č. 58/1950 Sb. z. reflektoval perspektívy zmien v národnom hospodárstve. Až v januári 1952 bol však vypracovaný konkrétny návrh na zmeny v štruktúre vysokého školstva na Slovensku obsahujúci aj pasáž o zriadení vysokej školy technického zamerania v Košiciach. Dislokácia druhej techniky na Slovensku do centra východného Slovenska bola určená viacerými faktormi hlavne hospodárskeho charakteru. V košickom regióne sa v tom období rozvíjala ťažba železných rúd tvoriaca takmer dve tretiny celoštátnej produkcie. V roku 1951 sa v blízkosti mesta začal stavať nový hutnícky kombinát HUKO s tým, že uvedenie do prevádzky bolo stanovené na rok 1953. Jeho výstavba položila základy nielen pre rozvoj hutníckeho priemyslu, ale podmienila aj rozvoj strojárstva. Bol tak utvorený kompletný cyklus – nerastné suroviny, hutnícke polotovary, strojárenské výrobky.¹⁰⁵ Konkrétne plány pre utvorenie technickej vysokej školy v Košiciach boli realizované pod gesciou vysokoškolských pedagógov na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave.

O vzniku Vysokej školy technickej v Košiciach sa rozhodlo na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS, ktoré vo svojom uznesení schválilo založenie druhej technickej inštitúcie na Slovensku. Uznesenie uvádzalo pôsobenie štyroch katedier: poľnohospodárskej, baníckej, hutníckej a ťažkého strojárstva.¹⁰⁶ Na základe vládneho nariadenia č. 30/1952 Sb. z. z 8. júla 1952 s účinnosťou od 1. septembra 1952 vznikla **Vysoká škola technická v Košiciach** s trojma fakultami – ťažkého strojárstva, hutníckou a baníckou, s tým, že táto

104 *Školské zvesti*. Roč. VIII. Zošit 20, vydaný 20. septembra 1952, s. 427.

105 SINAJ, Juraj. Technické vysokoškolské vzdelávanie v Košiciach – historická príležitosť pre rozvoj regiónu. In AMBRUŠOVÁ Uršula – FEDORČÁK, Peter (eds.). *Košice – inštitucionálna základňa kultúry, školstva a vedy*. Košice : Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 161-169.

106 SNA, f. ÚV KSS, š. 808, a. j. 32.

vznikla začlenením dovtedajšej baníckej fakulty Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave.¹⁰⁷

Zásadný nárast fakúlt sa uskutočnil v akademickom roku 1952/1953, keď sa na Slovensku začali okrem Bratislavy a Košíc formovať ďalšie dve vysokoškolské centrá – v Nitre a vo Zvolene, o rok neskôr v Žiline a v Prešove. Poverenie školstva tento fakt označilo za historickú udalosť a veľký úspech Komunistickej strany Československa.

Pedagogické fakulty v Československu prešli v roku 1953 zásadnými organizačnými zmenami. Podľa vládneho nariadenia z 21. júla 1953 Pedagogická fakulta Slovenskej univerzity v Bratislave a jej pobočky v Banskej Bystrici a v Prešove boli od 1. septembra 1953 premenené na vyššie pedagogické školy.¹⁰⁸ K tomu istému dňu bola zriadená **Vysoká škola pedagogická v Bratislave** s fakultou spoločenských vied, prírodných vied a filologickou, ktorá mala sídlo v Prešove.

V Žiline bola 1. októbra 1953 založená **Vysoká škola železničná** vyčlenením z Českého vysokého učení technického v Prahe. Mala päť fakúlt – dopravnú, stavebnú, strojnícku, elektrotechnickú a vojenskú.

Zmena nastala aj v oblasti označovania absolventov vysokých škôl, ktoré určovala vyhláška ministra vysokých škôl z 3. augusta 1953. Študentom, ktorí ukončili technické a poľnohospodárskej vysoké školy bolo prideľované označenie inžinier. Ďalší končili ako napr. promovány filológ, geológ, matematik, lekár, právnik, psychológ a i.¹⁰⁹

Sieť vysokoškolských inštitúcií sa rozrastala, ale priestory pre výuku sa nerozširovali adekvátnym tempom. Kritický stav bol v Bratislave, najmä na technickej vysokej škole, a to v prvom rade na chemickej, elektrotechnickej a strojníckej fakulte. Na Slovenskej univerzite nevyhovujúce umiestnenie mala predovšetkým lekárska fakulta a sám poverenik školstva ju označil za katastrofálnu.¹¹⁰ Zlé podmienky mala aj prírodovedecká fakulta, priestory ktorej boli dislokované v deviatich rôznych stavbách a novozaložená farmaceutická nemala v septembri 1952 dokonca vyčlenené žiadne priesto-

107 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1952. Čiastka 17, vydaná 29. júla 1952, s. 198.

108 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1953. Čiastka 38, vydaná 31. júla 1953, s. 279. Vládne nariadenie sa týkalo aj Pedagogickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe a jej pobočiek v Plzni a Českých Budějoviciach i Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne.

109 *Školské zvesti*. Roč. IX. Zošit 23, vydaný 10. septembra 1953, s. 418-421.

110 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

ry.¹¹¹ Filozofická a právnická fakulta sa nachádzali na Šafárikovom námestí a ich stav, spolu s pedagogickou fakultou bol vedením rezortu školstva posudzovaný pozitívne. Umiestnenie Vysokej školy výtvarných umení sa po jej vzniku postupne situovalo v budove na Hviezdoslavovom námestí, proces však bol komplikovaný, pretože dom obývali súkromní nájomcovia. Druhá vysokoškolská inštitúcia umeleckého zamerania, Vysoká škola múzických umení v roku 1950 mala inštalovaný len rektorát a ako bolo konštatované v správe povereníctva pedagógovia vykonávali praktické cvičenia aj v súkromných bytoch.¹¹²

Priestory pre realizovanie prednášok, seminárov, či praktických cvičení na vysokých školách boli natoľko obmedzené, že sa vyučovalo dokonca aj v kinách, sálach verejných inštitúcií a i.¹¹³ Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 18. mája 1953 na to otvorene upozornil povereník školstva Ondrej Klokoč,¹¹⁴ keď v predkladanej správe o problémoch na vysokých školách uviedol – *„dnes je na vysokých školách, najmä v Bratislave taký katastrofálny stav, že je nedostatok prednáškových miestností, prednáša sa po chodbách, na zmeny, niet laboratórnych priestorov, čím veľmi trpí výučba, do praxe tak posielame nedoukov. Niet priestorov pre rozvinutie študentskej tvorivosti, vedeckej, výskumnej a pedagogickej práce.“*¹¹⁵

Priaznivejší bol stav v Košiciach. Pobočky lekárskej i pedagogickej fakulty sa nachádzali na tú dobu vo vyhovujúcich budovách. Vysoká škola veterinárna fungovala provizórne v pavilónoch bývalého Komenského ústavu. Problémy však mala Vysoká škola poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva, kde výuka prebiehala v šiestich rôznych objektoch mesta.¹¹⁶

V akademickom roku 1952/1953 pôsobilo na vysokých školách 1 249 pedagógov, z nich 122 profesorov, 83 docentov. Prednášky zabezpečovali profesori a docenti, ale okrem nich aj 415 externých prednášateľov, čo bol

111 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o započatí školského roka 1952/1953 na vysokých školách.

112 SNA, f. PŠ, š. 17. Doplnenie zprávy 29. februára 1950 o umiestnení vysokých škôl a ich vybavení.

113 SNA, f. PŠ, š. 317. Zpráva o potrebách (budov) pre vysoké školy v Bratislave.

114 Ernest Sýkora bol od januára do septembra 1953 ministrom školstva a kultúry. Povereníkom sa opäť stal od decembra 1954.

115 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 837. Zasadnutie predsedníctva 18. mája 1953. Zpráva o niektorých problémoch vysokých škôl.

116 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 465.

dvojnásobný počet ako interných.¹¹⁷ Aj keď externí pracovníci boli kvalitní odborníci z praxe, nemohli sa pedagogickej práci venovať do takej miery, ako si to vyžadovala práca vysokoškolského učiteľa.

Rapidný nárast poslucháčov na slovenských vysokých školách nastal od roku 1953. V školskom roku 1953/1954 sme mali na Slovensku už 11 vysokých škôl s 29 fakultami, na ktorých študovalo 14 315 poslucháčov.¹¹⁸

Vedúce orgány KSČ a štátu neurčovali len počty študentov, ktorí mali nastúpiť na vysokoškolské štúdium, ale rozhodovali kde, na ktorých konkrétnych pracovných miestach majú po úspešne vykonanej štátnej záverečnej skúške začať pracovať. Postup odôvodňovali plánovaným rozvojom hospodárstva, ktorý vyžadoval, aby absolventi vysokých škôl uplatňovali svoje odborné znalosti a schopnosti na miestach, kde boli najviac potrební pre plnenie úloh štátneho hospodárskeho plánu. Absolventi sa tak nemohli slobodne rozhodnúť, kde začnú vykonávať svoju profesionálnu dráhu. Rozmiestňovanie prebiehalo na základe vládneho nariadenia č. 20/1952 Sb. z. zo 6. mája 1952 o rozmiestňovaní absolventov vysokých škôl a výberových odborných škôl.¹¹⁹ Platilo pre absolventov všetkých vysokých škôl univerzitných a technických s výnimkou lekárskeho fakúlt, vrátane štúdia farmácie, fakúlt filozofických, pedagogických a prírodovedeckých učiteľského smeru. Nariadenie sa vzťahovalo pre poslucháčov končiacich štúdium v akademickom roku 1951/1952 a nasledujúcich. Na stanovenom pracovnom mieste boli povinní odpracovať tri roky. Na druhej strane podniky nemohli prijať do zamestnania absolventov škôl, ktorí im neboli určení.

Ministerstvo školstva, vied a umenia po dohode s Ministerstvom pracovných síl, príslušnými ústrednými úradmi a odborovou organizáciou vydalo k prevedeniu vládneho nariadenia podrobné predpisy. Rozmiestňovanie každoročne zaistovalo ministerstvo školstva v Prahe pre celé územie republiky na základe požiadaviek jednotlivých rezortov národného hospodárstva.¹²⁰ Plány boli detailne rozpracované až na úroveň konkrétnych pracovísk.

117 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 837. Zasadnutie predsedníctva 18. mája 1953. Zpráva o niektorých problémoch vysokých škôl.

118 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 850. Zasadnutie 12. novembra 1953. Rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS o situácii na vysokých školách na Slovensku.

119 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Roč. 1952. Čiastka 12, vydaná 31. mája 1952, s. 176.

120 SNA, f. PŠ, š. 133. Zpráva o priebehu rozmiestňovania absolventov vysokých škôl.

Obsah vládneho nariadenia vychádzal zo sovietskeho modelu. „V SSSR považujú absolventy vysokých škôl a odborných škôl za zvláštni kategorii pracovních rezerv. Po skončení studia ... majú povinnosť tri roky pracovať tam, kam je určí podľa potrieb národohospodárskeho plánu ministerstvo, pod jež škola ... patří. Absolventi přitom dostávají... tak zv. puťovky, v nichž je vyznačeno pracovní místo, hodnost, výše platu na ubytování. Závodům je zakázáno přijímat tyto odborné pracovníky bez puťovek. Tak je zabráněno neúčelnému rozmístění a fluktuaci těchto kádrů.“¹²¹

Postup rozmiestňovania absolventov bol zložitý. Začínal sa vypracovaním zoznamu všetkých končiacich študentov na jednotlivých fakultách v republike, ktoré vypracovali dekanáty a zaslali na ministerstvo školstva.¹²² Vedenie rezortu určilo, koľko absolventov jednotlivých odborov pripadne jednotlivým ústredným úradom, pričom sa riadilo vládnyh uznesením. Následne, na základe určeného počtu absolventov, zaslalo jednotlivým ústredným úradom príslušný počet tzv. umiestneniek. Na umiestenke bola uvedená len fakulta, ktorú študent ukončil a dátum štátnej skúšky, neobsahovala meno absolventa. Ústredné úrady doklad opatрили svojim potvrdením a pečiatkou a odoslali svojim podnikom, ústavom, zariadeniam, závodom, v ktorých mali byť absolventi umiestnení na voľných, plánovaných pracovných miestach príslušnej kategórie. Na umiestenke boli vyplnené pracovné, ubytovacie a ďalšie podmienky, podľa ktorých mal byť absolvent na pracovisko prijatý a odoslané rektorátu alebo dekanátu vysokej školy uvedenej na umiestenke. Zástupcovia rektorátu v spolupráci s odborovou, mládežníckou a straníckou organizáciou objasňovali na fakultách absolventom význam a dôvody nástupu do zamestnania v tých závodoch, ktoré žiadali pracovníkov s cieľom presvedčiť ich o nevyhnutnosti nástupu na uvedené pracoviská. Podľa možností sa malo prihliadať aj na záujmy študentov. Po „presvedčovacej akcii“ bolo do umiestenky vpísané meno určeného absolventa.¹²³ Následne bola umiestenka odovzdaná absolventovi, druhý diel podniku a tretí, ktorý študent vlastnoručným podpisom potvrdil, že umiestnenie akceptoval, rektor odoslal ministerstvu školstva. Podnik, ktorý dostal

121 NA, f. Sekretariát ÚV KSČ, zv. 19, a. j. 87, bod 11. Návrh na rozmísťování absolventů ze škol vysokých a odborných III. stupně v r. 1952. Citované podľa: DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 54.

122 *Školské zvesti*. Roč. VIII. Zošit 12, vydaný 25. júna 1952, s. 292.

123 *Školské zvesti*. Roč. VIII. Zošit 12, vydaný 25. júna 1952, s. 293.

druhý diel umiestenky potvrdil v ňom nástup absolventa do pracovného pomeru a odoslal ju svojmu nadriadenému ústrednému úradu.

Počas troch rokov, ktoré museli absolventi na základe umiesteníek odpracovať mohli zamestnanie opustiť len vo výnimočných prípadoch, akými bola napr. zmena výrobného plánu.

Vláda na zasadnutí 22. júna 1953 prijala nariadenie č. 56/1953, v ktorom stanovila, že nariadenie č. 20 z roku 1952 o rozmiestňovaní absolventov vysokých škôl sa vzťahuje aj na absolventov univerzitných škôl pedagogických, vyšších a vysokých škôl pedagogických. Netýkalo sa absolventov škôl zdravotníckych, umeleckého smeru a fakúlt bohosloveckých.¹²⁴

124 *Školské zvesti*. Roč. IX. Zošit 21, vydaný 20. augusta 1953, s. 351.

IV. REGLEMENTÁCIA VYSOKÝCH ŠKÔL. PREVIERKY A PRIJÍMACIE POHOVORY

Februárovými udalosťami v roku 1948 začalo vyše štyridsaťročné obdobie vlády jednej politickej stany – Komunistickej strany Československa. Snaha KSČ o nastolenie monopolu moci bola úzko spojená s čistkami, realizáciami ktorých boli akčné výbory Národného frontu. Komunisti ich organizovali bezprostredne po vypuknutí vládnej krízy a boli dôležitou súčasťou nástupu strany k ovládnutiu spoločnosti.¹²⁵ Akčné výbory realizovali čistky najmä v politických a verejných orgánoch, ale ich činnosť zasiahla aj hospodársku, kultúrnu a športovú sféru. Pôsobili od najvyšších orgánov až po miestne, prevahu v nich mali komunisti a utvárali sa z ich iniciatívy. Prácu akčných výborov na celoštátnej úrovni koordinoval Ústredný akčný výbor Národného frontu, na Slovensku Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu. Akčné výbory, ktoré nemali žiadnu oporu v zákone usmerňovala a kontrolovala KSČ, na Slovensku, na základe uznesenia Predsedníctva ÚV KSS 1. marca 1948 predovšetkým Sekretariát ÚV KSS.¹²⁶ Akčné výbory, ktoré nikto nezvolil, ani nemenoval, sa stali dôležitou „revolučnou“ inštitúciou prevzatia moci komunistami v republike.

Akčné výbory mali na jar 1948 pevnú pozíciu i veľkú moc a v tej dobe mohli odstrániť z verejného života v podstate kohokoľvek. Ich činnosť zasiahla aj oblasť školstva, kde prebehli personálne čistky tak v radoch pedagógov, ako aj študentov. Spoločným menovateľom ustanovovania akčných výborov na vysokých školách sa stala iniciatívna úloha študentov. Ich komunistickej reprezentácii bola ponechaná aktívna úloha v pofebruárovej očiste vysokých škôl.¹²⁷

Z iniciatívy vysokoškolákov, bývalých partizánov, vznikol Akčný výbor Zväzu vysokoškolákov Slovenska,¹²⁸ ktorého predsedom bol Ján Zelinka, prvým podpredsedom Jozef Fraňo, druhým podpredsedom Stanislav Bahu-

125 Bližšie: BARNOVSKÝ, Michal. Preberanie moci a pofebruárová očista 1948. In BARNOVSKÝ, Michal (ed.). *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953*. Bratislava : Veda, 1995, s. 88-96.

126 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 789. Zasadnutie 1. marca 1948.

127 Bližšie: DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 34-35.

128 Vtedy Svazu vysokoškolákov Slovenska.

rinský, tajomníkom Dušan Brucháč.¹²⁹ Ďalší vysokoškoláci, bývalí partizáni pôsobili vo fakultných akčných výboroch.

27. februára 1948 bol v Bratislave utvorený Akčný výbor vysokoškolského študentstva. Vo vyhlásení, ktoré prijal na svojom prvom zasadnutí požadoval: zabezpečiť na slovenských vysokých školách „pokrokovú a ľudovo-demokratickú výchovu“, urýchlene prijať zákon umožňujúci „pokrokovým“ vedcom prednášať na vysokoškolskej pôde, zamedziť ďalšiemu zneužívaniu vysokých škôl na „protiľudové“ ciele, vylúčiť z vysokoškolských inštitúcií „spiatočníckych“ profesorov, docentov a asistentov, poštátniť všetky nehnuteľnosti patriace internátom a vysokým školám, vyradiť zo štúdia tzv. reakčných študentov.¹³⁰

Na zasadnutí 2. marca 1948 sa rozhodol vylúčiť bezpodmienečne zo štúdia Jána Brodňanského a všetkých vysokoškolákov, ktorí boli údajne zapojení do tzv. protištátneho sprisahania a podmienne vyradiť ďalších študentov. Vyhlásenie bolo zaslané na poverenie štátu na schválenie.¹³¹ Postih sa týkal aj bývalého predsedu Zväzu vysokoškolského študentstva¹³² a zakladateľa Odboru mladých demokratov Ladislava Humaja, ktorého akčný výbor vylúčil zo všetkých vysokoškolských organizácií a verejného života.

Akčné výbory vznikali postupne na všetkých vysokých školách, fakultách i niektorých bratislavských vysokoškolských internátoch. Ich nadradeným orgánom bol Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu slovenských vysokých škôl, ktorý vznikol 3. marca 1948. Jeho predsedom sa stal profesor Rudolf Lukáč.¹³³ Akčné výbory iniciovali proces previerok, v rámci ktorých skúmali postoj učiteľov i študentov k ľudovodemokratickému zriadeniu a ich politickú spoľahlivosť.¹³⁴ Členmi akčných výborov boli okrem pedagógov tiež vysokoškoláci, ktorí takto rozhodovali aj o ďalšom pôsobení profesorov a docentov na vysokých školách. V rámci preverova-

129 STRAKA, Jaroslav. *Študentské hnutie na Slovensku v období národnej a demokratickej revolúcie*. Bratislava : Smena, 1978, s. 119.

130 GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v začiatkoch budovania socializmu (1948 – 1955)*. Bratislava : Pravda, 1980, s. 13.

131 STRAKA, Jaroslav. *Študentské hnutie na Slovensku ...*, s. 122.

132 Vtedy Sväz vysokoškolského študentstva.

133 CHALUPECKÝ, Ivan. Príspevok k perzekúcii študentov a ich vylučovaniu zo škôl na Slovensku v rokoch 1945 – 1956. In CHALUPECKÝ, Ivan (zostav.). *Z minulosti Spiša. Ročenka spišského dejepisného spolku v Levoči*. Roč. XXIII, 2015, s. 165.

134 ČERNÁK, Tomáš. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače. In *Historické štúdie*. Roč. 48, 2014, s. 252.

nia a kádovania boli z vysokoškolských inštitúcií odstránení mnohí profesori i docenti, ktorí patrili k elite vtedajšej vedeckej komunity na Slovensku. Ich odchod z pracoviska však muselo potvrdiť Povereníctvo školstva a osvety. Predseda Ústredného akčného výboru Slovenského národného frontu slovenských vysokých škôl Rudolf Lukáč sa ešte v júni 1948 sťažoval na Sekretariáte ÚV KSS, že povereníctvo nepotvrdilo rozhodnutia akčných výborov. Generálny tajomník ÚV KSS Š. Bašťovanský sa obrátil na L. Novomeského, aby úrad sankcie konečne odsúhlasil a uviedol do života.¹³⁵

Zvlášť radikálne vystupoval Akčný výbor Slovenského vysokoškolského študentstva, ktorého členovia sa rozhodli ísť cestou „zásadnej očisty“ vysokých škôl v radoch profesorov i poslucháčov. Študenti a kolegovia obviňovali renomovaných vysokoškolských pedagógov z nevedeckého svetonázoru, zo spiatočnických postojov a pod. Akčný výbor realizoval previerky aj na internáte v Horskom parku, kde pozbavili funkciu riaditeľa Dionýza Ilkoviča a v samospráve funkcií všetkých tzv. reakčných zástupcov.¹³⁶

Pracovníci Povereníctva školstva a osvety založili akčný výbor 28. februára. Bezprostredne po februári 1948 Ústredný akčný výbor vysokých škôl vylúčil zo štúdia 30 študentov.¹³⁷

Ministerstvo školstva a osvety už 18. marca 1948 zaslalo všetkým vysokoškolským inštitúciám list, v úvode ktorého informovalo, že na Rade vysokých škôl bolo zamestnancom i poslucháčom opatrením akčného výboru priznané zastúpenie v akademických senátoch a profesorských zborech. Vzhľadom k tomu Ministerstvo školstva a osvety oznámilo, že nemá námietky, aby až do novej úpravy uvedenej otázky cestou zákona, akademické senáty a profesorské zbory „*připouštěly akčním výborem ustanovené zástupce zaměstnanců a posluchačů k jednání v akademických senátech a prof. sborech s hlasem rozhodujícím.*“¹³⁸ Počet zamestnancov a poslucháčov nemal prekročiť polovicu členov z radov profesorov a docentov. Ministerstvo vysokým školám ďalej oznámilo, že súhlasí aj s tým, aby zamestnanci a poslucháči mali v obidvoch uvedených orgánoch hlas rozhodujúci.

135 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2161. Očista na slovenských vysokých školách.

136 ČERNÁK, Tomáš. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače. In *Historické štúdie*. Roč. 48, 2014, s. 252.

137 SNA, ÚV KSS – sekretariát, š. 9, a. j. 26.

138 SNA, f. PŠ, š. 384, MŠO – účasť zamestnancov a poslucháčov pri voľbách akademických funkcionárov, zpráva.

Akademická rada slovenských vysokých škôl¹³⁹ sa listom Ministerstva školstva a osvety zaoberala na schôdzi 12. mája 1948. Prítomní členovia rady jednali najskôr o platnosti rozhodnutí ministerstva na slovenských vysokých školách. Konštatovali, že na základe informácií ministerstva školstva má rozhodnutie o účasti študentov a zamestnancov v profesorských zboroch platiť na celom území štátu. Po diskusii však dospeli k záveru, že vzhľadom na to, že rozhodnutie ministerstva bolo intimované školám priamo a nie prostredníctvom Povereníctva školstva a osvety, nie je pre vysoké školy na Slovensku záväzné. Akademická rada tak prijala k ustanoveniam ministerstva školstva závery, v ktorých diferencovala rozsah a kompetencie hlasovacieho práva zamestnancov a študentov podľa presne vymedzených oblastí. Hlasovacie právo s rozhodujúcim hlasom priznala pre personálne veci zamestnancov, reformu štúdia, študentské záležitosti, voľby akademických funkcionárov, budovanie ústavov – fakúlt, rozhodovanie o zahájení habilitačného konania, hlasovacie právo s hlasom poradným sa týkalo vedenia ústavov a prvého menovania vysokoškolského profesora. Akademická rada nepriznala hlasovacie právo pre záležitosti prísne vedeckého rázu, napr. posudzovanie vedeckej spôsobilosti habilitanta, ako aj personálne záležitosti profesorov, pokiaľ sa netýkali prvého menovania. Akademická rada ich chápala ako dočasné opatrenie do doby, kým nebude realizovaná reforma vysokoškolského štúdia. Prijaté návrhy zaslala poverenictvu školstva. Uzniesla sa tiež, že voľby akademických funkcionárov pre školský rok 1948/1949 sa budú realizovať na základe vtedy platných predpisov.¹⁴⁰

Zodpovední pracovníci povereníctva školstva analyzovali návrhy akademickej rady a 2. novembra 1948 bol vedeniam slovenských vysokých škôl zaslaný prípis podpísaný poverenikom školstva Ladislavom Novomeským. V súlade s ním fakultné zbory mali byť zložené zo všetkých riadnych a mimoriadnych profesorov i zo suplantov poverených spravovaním ústavov. Zároveň mali byť doplnené o zástupcov akademikov, asistentov a zamestnancov v pomere 1:2. Uvedení reprezentanti mali byť prítomní na všetkých zasadnutiach fakultného zboru s hlasom rozhodujúcim, okrem prípadov

139 Predsedom Akademickej rady slovenských vysokých škôl bol rektor Slovenskej univerzity František Nábělek.

140 SNA, f. PŠ, š. 384. MŠO – účasť zamestnancov a poslucháčov pri voľbe akademických funkcionárov, zpráva.

posudzujúcich vedeckú spôsobilosť pri habilitovaní docentov a pri návrhoch na vymenovanie mimoriadnych a riadnych profesorov.¹⁴¹

Národné zhromaždenie ČSR až 21. júla 1948, teda v čase, keď akcia v podstate doznievala, prijalo zákon o úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov. Legislatívna norma stanovila, že všetky opatrenia a rozhodnutia akčných výborov od 20. februára do doby nadobudnutia účinnosti zákona č. 213/1948 Sb. z. a n. (8. augusta 1948), ktoré slúžili „ochrane ľudovodemokratického zriadenia a tiež očiste“ sú legálne, a to aj vtedy, ak neboli v súlade s právnym poriadkom.¹⁴²

Preverovanie študentov a pedagógov na vysokých školách bolo namierené predovšetkým proti osobám, ktoré nesúhlasili, resp. sa predpokladalo, že nesúhlasia s novým režimom nastoleným komunistickou stranou.¹⁴³ V máji 1951 na gremiálnej porade Povereníctva školstva, vied a umenia zaznelo v tomto smere nasledovné konštatovanie: *„Vysoké školy, na ktorých triedne zloženie bolo také, že len malé percento tvorili študenti robotníkov, boli po roku 1945 ohniskom reakcie, hniezdom protištátnych elementov, zarytých nepriateľov ľudovej demokracie. Preto bolo potrebné zakročiť aj proti reakčným a nepriateľským študentom vysokých škôl.“*¹⁴⁴

Na vysokých školách, ako najvyššom stupni vzdelávacieho systému, získavali vedomosti budúci príslušníci inteligencie humanitného a technického zamerania. Komunistická strana Československa však apriori nedôverovala vtedajšej inteligencii. Jej príslušníci patrili veľkou mierou k spoločenským vrstvám, ktoré komunisti považovali za svojich nepriateľov. Komunistická strana preto zdôrazňovala potrebu výchovy „vlastnej inteligencie“, ktorá by pochádzala z radov robotníckej triedy a roľníctva. Jasne a jednoznačne tento cieľ deklaroval Klement Gottwald už 2. októbra 1948 v prejave k delegácii robotníckej mládeže, keď zdôraznil, že komunistická strana potrebu-

141 SNA, f. PŠ, š. 384. Zastúpenie zamestnancov a poslucháčov slovenských vysokých škôl vo fakultných (odborových) sboroch.

142 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Čiastka 75, vydaná 8. augusta 1948, s. 1425. Zákon nadobudol platnosť dňom vyhlásenia, teda 8. augusta 1948.

143 K perzekúciám pedagógov po februári 1948 bližšie: ŽATKULIAK, Jozef. Perzekúcie učiteľov v rokoch 1948 – 1989. In MIKLOŠKO, František – SMOLÍKOVÁ, Gabriela – SMOLÍK, Peter (eds.) *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 655-680.

144 SNA, f. PŠ, š. 178, inv. č. 462.

je práve z jej radov vychovať čo najskôr novú „vlastnú“ inteligenciu, ktorá by bola spätá s ľuďom, s robotníckou triedou a ktorá by bola jej súčasťou.¹⁴⁵

Funkciu ministra školstva a osvety od februára 1948 zastával Zdeněk Nejedlý, ktorý rezort školstva viedol aj vo vláde Národného frontu Čechov a Slovákov v rokoch 1945 – 1946.¹⁴⁶ Pri nástupe do funkcie ministra kategoricky vyjadril budúce zameranie školskej politiky – uviedol, že cieľom politiky KSČ je prebudovať všetky stupne škôl od základu. To podľa ministra neznamenal len reformy organizačné, resp. administratívne, ale bolo nevyhnutné dať vzdelávacím inštitúciám radikálne novú obsahovú a ideologickú náplň. Najdôležitejšou úlohou rezortu, podľa Z. Nejedlého, bola výchova novej inteligencie. Zdôraznil, že Komunistická strana Československa nemohla pripustiť, aby v radoch akademickej mládeže, študentov vysokých škôl, vyrastali nepriatelia KSČ a tzv. rozvracači republiky.

Za oficiálny štart novej línie KSČ vo vzťahu k inteligencii je možné považovať zasadanie ÚV KSČ v dňoch 17. a 18. novembra 1948.¹⁴⁷ Hlavný referát na rokovaní predniesol K. Gottwald, ktorý však problematiku novej socialistickej inteligencie do svojho vystúpenia nezahrnul. S doplnujúcim referátom (*Některé nové úkoly stranické práce*) vystúpil Rudolf Slánský. Vo svojom prejave vyjadril naliehavosť zmeny dovtedajšej politiky komunistickej strany k inteligencii. Nový kurz zdôvodnil zostrujúcim sa triednym bojom. Uviedol, že prvou úlohou komunistov v tejto oblasti je vytvoriť si vlastné, „z dělnické třídy vzešlé, straně oddané kádry vedoucích pracovníků ve státním i hospodářském aparátě, důstojníků v armádě i v SNB“.¹⁴⁸ Zdôraznil ďalej, že komunistická strana nemilosrdne „vyčistí“ stredné a vysoké školy od tzv. reakčných študentov a postará sa aj o to, aby prevažná časť poslucháčov na stredných a vysokých školách mala robotnícky pôvod. Vo vzťahu k budúcemu ideologickému zameraniu vzdelávacích inštitúcií uviedol, že svetový názor robotníckej triedy, marxizmus-leninizmus, sa musí stať dôležitou súčasťou učebných osnov na všetkých školách a univerzitách a podobne „všechny vědy musí být osvětlovány z hlediska našeho světového ná-

145 GOTTWALD, Klement. *Spisy* XV. Bratislava : Svoboda, 1960, s. 87.

146 Zdeněk Nejedlý túto funkciu zastával od 5. apríla 1945 do 2. júna 1946, kedy sa ministrom školstva stal Jaroslav Stránský.

147 MAŇÁK, Jiří. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (zost.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek II. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2004, s. 132.

148 NA, bývalý archív ÚV KSČ, f. 00/08, a. j. 37. Citované podľa: MAŇÁK, Jiří. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence..., s. 136.

zoru.“¹⁴⁹ Nový postoj voči príslušníkom inteligencie nevyvolal téměř žiadnu diskusiu, nevyjadril sa k nej dokonca ani minister školstva Zdeněk Nejedlý. Bol schválený viac-menej bez korektúr tak, ako bol sformulovaný v prejave R. Slánského a začlenený do prejavu K. Gottwalda o generálnej línii KSČ ako jej šiesty bod.¹⁵⁰

Po novembrovom zasadnutí ÚV KSČ v roku 1948 sa nasledujúce rokovania vrcholných orgánov strany zacieli na konkretizáciu a zabezpečenie realizácie uvedenej línie v praxi. Stali sa tiež súčasťou desiatich bodov prijatých na IX. zjazde KSČ, ktoré stručne vyjadrovali podstatu tzv. generálnej línie budovania socializmu v Československej republike. Ciele vzdelávania a výchovy boli definované v šiestom bode, ktorý opätovne zdôrazňoval nevyhnutnosť výchovy novej inteligencie pochádzajúcej z radov pracujúceho ľudu. Pri naplňaní uvedeného zámeru bolo potrebné rozširovať sieť škôl a kurzov, v ktorých „*schopní a nadaní dělníci a rolníci synové a dcery budou se urychlene školit, aby mohli zaujmout odpovědná místa v hospodářství, ve veřejné správě, ve Sboru národní bezpečnosti, armádě a ve veřejném životě vůbec.*“¹⁵¹ Úlohou vzdelávacích inštitúcií, predovšetkým stredných a vysokých, bolo vychovávať mladých ľudí oddaných ľudovodemokratickej republike. Pre poslucháčov, ktorých rodičia boli označení ako tzv. reakcionári nebolo na vysokých školách miesta. Spolu so zabezpečením odbornej prípravy študentov bolo nevyhnutné realizovať aj ich ideologickú výchovu. Význam ideologickej výchovy akcentoval K. Gottwald v hlavnom referáte na IX. zjazde KSČ, v ktorom zdôraznil, že vedľa „*prohloubení školení odborného musíme naši novou inteligenci v kursech i ve školách vychovávat v duchu nejpokrokovějšího světového názoru, v duchu dialektického a historického materialismu, v duchu marxismu a leninismu.*“¹⁵²

Previerky študentov vysokých škôl iniciované po februári 1948 boli síce prvé, ale nie posledné. Pokračovali v rokoch 1949 – 1950. Boli súčasťou boja o prestavbu spoločnosti v súlade s ideológiou komunistickej strany. Preverovanie spoľahlivosti a oddanosti novej vládnej moci, odhaľovanie

149 NA, bývalý archív ÚV KSČ, f. 00/08, a. j. 37. Citované podľa: MAŇÁK, Jiří. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence..., s. 136.

150 Bližšie: DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DI-NUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 44-45.

151 *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. – 29. května 1949*. Praha : Ústřední výbor KSČ, rok vydania neuvedený, s. 103.

152 *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa...*, s. 104.

členstva v nekomunistických politických stranách, organizáciách, zisťovanie politických postojov a overovanie triedneho pôvodu realizovali komunisti na všetkých fakultách slovenských vysokých škôl. Uvedené aktivity dostali paradoxne pomenovanie „demokratizácia“ vysokých škôl. Proces sledoval dva hlavné ciele – odstránenie poslucháčov tzv. odporcov nového režimu. Po previerkach mali vysoké školy opustiť aj študenti, ktorí dosahovali veľmi slabé študijné výsledky.

Ústredný výbor KSČ zaslal ÚV Komunistickej strany Slovenska prvé správy o plánovanej akcii začiatkom novembra 1948. V tej dobe sa v Čechách už konali prípravné práce a akcia bola rozplánovaná tak, aby bola ukončená do konca zimného semestra akademického roka 1948/1949.

„Demokratizáciu“ na Slovensku zahájil 14. januára 1949 Vysokoškolský výbor KSS. Jeho predsedom bol Timotej Turský, kádrovým referentom Ján Zelinka, referentkou pre demokratizáciu vysokoškolských inštitúcií Darina Beláčková.¹⁵³

PŠVU na návrh vysokoškolského výboru vymenovalo na jednotlivých fakultách hlavné komisie, ktoré mali realizovať a kontrolovať celý priebeh akcie. Za ich činnosť zodpovedali základné organizácie KSS na fakultách. Hlavné komisie boli štvorčlenné a zložené z predsedu komunistickej strany na pracovisku, člena profesorského zboru, pracovníka poverenictva školstva a študenta, člena komunistickej strany. Hlavné komisie vypracovali študijné kritériá, podmienky, ktoré musel študent pri previerkach spĺňať. Podstatne závažnejšou stránkou pri previerkach ako študijné výsledky, bol triedny pôvod a politické hľadisko.

Pre jednotlivé fakulty a vysoké školy boli stanovené kvóty študentov, ktorí ich mali opustiť, a to na základe predpokladanej „reakčnosti“ týchto subjektov, to je podľa odhadovaného sociálneho a politického zloženia poslucháčov a zároveň na základe progresívnosti študovaných odborov v novom politickom režime.¹⁵⁴ Vysokoškolský výbor KSS považoval za potrebné vylúčiť z lekárskej fakulty 15 % vysokoškolákov (230), z právnickej 40 % (640), prírodovedeckej 10 % (40), farmácie 30 % (120), pedagogickej fakulty 10 % (10), obchodnej vysokej školy 50 % (650), technickej vysokej školy 10 % (250) študentov. Jedine v prípade filozofickej fakulty bolo určené, že sa bude postupovať v súlade s výsledkami pohovorov.¹⁵⁵ Podľa plánu vysoko-

153 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

154 Bližšie: DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DI-NUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948...*, s. 39.

155 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

koškolského výboru malo byť v rámci previerok zo slovenských vysokých škôl (bez Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity) vylúčených sumárne 1940 študentov.

Celý priebeh previerok riadila Komunistická strana Slovenska a akčné výbory zohrávali druhoradú úlohu. Uvedený prístup bol explicitne vyjadrený v uznesení Organizačného sekretariátu ÚV KSS 2. marca 1949, ktoré k prerokovanej otázke „demokratizácie“ vysokých škôl uvádzalo, že „*preverovanie fakticky robí strana, formálne akčný výbor jednotlivých fakúlt.*“¹⁵⁶ Uznesenie schválilo predložený a prerokovaný materiál Vysokoškolského výboru KSS o postupe pri „demokratizácii“ vysokých škôl.

Proces preverovania poslucháčov vysokých škôl bol rozdelený do dvoch častí. Prvou bolo vyplnenie dotazníka a druhou osobný pohovor, ktorého sa však nemuseli zúčastniť študenti, ktorí na základe údajov vo vyplnenom dotazníku spĺňali stanovené požiadavky.

Vysokoškolský výbor KSS určil triedne a politické kritéria preverovania študentov vysokých škôl, odobrené Sekretariátom ÚV KSS. Na základe politického aspektu mali byť jednotliví študenti zaradení do jednej z nasledujúcich skupín: 1. komunisti, 2. lojálni, 3. neuvedomelí odporcovia, 4. uvedomelí odporcovia. Začlenenie do jednej z nich rozhodlo o zotrvaní, či vylúčení z vysokoškolského štúdia. Všetci poslucháči, ktorí sa ocitli v poslednej zložke museli absolvovať pohovory. Vysokoškolský výbor KSS v rámci triedneho pôvodu určil tri skupiny, do ktorých boli poslucháči začlenení. Do prvej patrili synovia a dcéry veľkoburžoázie, slobodných zamestnaní (s ročným príjmom nad 200 000 Kčs), majitelia podnikov s viac ako desiatimi zamestnancami, veľkostatkári vlastníci viac ako 25 ha pôdy. Do druhej skupiny boli zaradení študenti, ktorých rodičia boli živnostníci, mali slobodné zamestnanie (s ročným príjmom od 80 000 do 200 000 Kčs) a roľníci vlastníci pôdy s rozlohou od 5 ha do 25 ha. Do tretej poslucháči, ktorých rodičia boli robotníci a roľníci s výmerou pôdy do 5 ha.¹⁵⁷

Dotazníková akcia sa na všetkých vysokých školách uskutočnila v dňoch 18. – 25. januára 1949, v rámci ktorej bol každý vysokoškolák povinný vyplniť a odovzdať komisiám na jednotlivých fakultách dotazník s údajmi o triednom pôvode a zamestnaní rodičov, politických postojoch, členstve v politických stranách a organizáciách, študijných výsledkoch, aktivitách na brigádach a. i. Neodovzdanie vyplneného dotazníka znamenalo vylúčenie

156 SNA, f. PŠ, š. 302. Výpis uznesení organizačného sekretariátu ÚV KSS zo dňa 2. marca 1949.

157 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

zo štúdia. Napriek tomu, študentov, ktorí akciu bojkotovali bol značný počet. Napr. na právnickej fakulte 17 % a na fakulte strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva 12 %.¹⁵⁸

Informácie, ktoré študenti v dotazníkoch uviedli, boli prísne kontrolované. Do jednotlivých okresov bolo vyslaných celkovo 75 „spoľahlivých“ členov KSS, ktorí v spolupráci s okresnými a miestnymi orgánmi komunistickej strany overovali vysokoškolsákmi uvedené informácie v dotazníkoch.¹⁵⁹

Na procese „demokratizácie“ vysokých škôl participovali aj trojčlenné subkomisie, resp. komisie. Ich zloženie navrhovali akčné výbory a schvaľovalo poverenie štátu. Úlohou subkomisií bolo spracovanie dotazníkov, študijných výsledkov a realizácia pohovorov s poslucháčmi vysokých škôl. Pri spracovaní a vyhodnotení dotazníkov bolo predovšetkým potrebné brať do úvahy triedny pôvod a zamestnanie rodičov, politický postoj študenta, jeho študijné výsledky a účasť na brigádach.

Vysokoškolský výbor KSS vymedzil obsah pohovorov, počas ktorých sa mali objasniť nejasnosti vyplývajúce z vyplneného dotazníka, overiť údaje, či získať nové informácie. Počas rozhovorov sa mali zistiť príčiny zlých študijných výsledkov. Bolo potrebné dokázať „*poslucháčovi, že nie je schopný navštevovať vysokú školu*“ a poukázať „*na jeho nemorálnosť a nezodpovednosť voči štátu a rodičom*“.¹⁶⁰ V rámci politického postoja overovaného študenta sa počas pohovorov zisťoval jeho vzťah k ľudovej demokracii. Poslucháč musel vysvetliť „*ako chápe svoje štúdium z hľadiska spoločenského, čo doteraz pre štát urobil, ako sa zaujíma o politický život, ako číta dennú tlač*“.¹⁶¹ Pokyny o obsahovom zameraní rozhovorov sa končili direktívou: „*Zásadne len vo výnimočných prípadoch môžu rozhovory zmeniť vo pred utvorené rozhodnutie*“.¹⁶²

Vysokoškolskákov k pohovorom predvolávali písomne dekanáty jednotlivých fakúlt. Celá akcia bola plánovaná na štyri dni a výsledky boli na všetkých vysokých školách vyhlásené v ten istý deň. Poslucháči, ktorí na pohovoroch prešli „demokratizačným pokračovaním“ dostali do indexu zápis potvrdzujúci, že úspešne absolvovali proces previerok.

Postih študentov, ktorí neuspeli bol diferencovaný. Niektorí poslucháči boli zo štúdia vylúčení bezpodmienečne a navždy. V prípadoch, keď ko-

158 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

159 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2 191, a. j. 485/4.

160 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

161 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

162 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

misia dospela k záveru, že u daného vysokoškola sú „predpoklady prevýchovy“, bol vylúčený podmiennečne a preradený do výrobného procesu s tým, že po poldruha roku mohol byť podľa dosahovaných pracovných výsledkov a politických postojov opätovne prijatý na vysokoškolské štúdium. Študenti mali možnosť obrátiť sa na Odvoláciu disciplinárnu komisiu pri Povereníctve školstva, vied a umenia.¹⁶³ K 20. októbru túto možnosť využilo 470 vysokoškolákov. V mnohých prípadoch komisia zmenila rozhodnutie, napr. oproti 242 osobám zaradených do výrobného procesu znížila ich počet na 148 a v prípade 94 vylúčených revidovala stav na 37.¹⁶⁴

Prístup komisie bol orgánmi KSČ hodnotený negatívne už v marci 1950, keď sa pripravoval IX. zjazd KSS. Právna rada KSČ v dokumente zaslanom vláde a generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ Štefanovi Bašťovanskému uviedla, že morálny a politický „účinnok tzv. demokratizace byl značně zeslaben zvláště praxi odvolací disciplinární komise, která velmi blahovolně posuzovala odvolání. Skoro všechny odvolání byla vyřízena kladně, při čemž konečný výsledek demokratizace není možno zjistit, jelikož ODK měla značný nepořádek v administrativě a její činnost trvala skoro ¾ roku.“¹⁶⁵

Kritické hodnotenie činnosti odvolacej komisie na povereníctve školstva odznelo aj na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS 20. apríla 1950. Počet vylúčených študentov bol považovaný za nízky. Na zasadnutí bolo konštatované, že činnosť komisie bola chaotická a komisia „celú demokratizačnú akciu fakticky odsabotovala pričinením svojho predsedu prof. Ottu (nateraz zatvorený) tým, že kladne vybavila 50 % podaných odvolaní.“¹⁶⁶ Preto sekretariát rozhodol, že je potrebné preskúmať prípady tých poslucháčov, ktorí sa odvolali proti rozhodnutiam hlavných disciplinárnych komisií a odvolacia komisia pri povereníctva školstva tieto prípady vybavila kladne. Sekretariát súhlasil s vytvorením novej komisie, ktorej úlohou bolo znovu preskúmať prípady podmiennečne preverených študentov z „hľadiska politického podľa prísnych merítok bdelosti a ostražitosti.“¹⁶⁷ Aj na jednotlivých fakultách vznikli nové komisie poverené stálym sledovaním práce a štúdia poslucháčov. V ich právomoci bolo zasiahnuť i v prípadoch preverených posluchá-

163 Plný názov bol: Odvolacia disciplinárna komisia pri Povereníctve školstva, vied a umenia na posúdenie študijného prospechu poslucháčov slovenských vysokých škôl.

164 SNA, f. PŠ, š. 302. Demokratizácia slovenských vysokých škôl.

165 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 490/2.

166 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 7, a. j. 11.

167 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 7, a. j. 11.

čov, pokiaľ nevyhovovali „po politickej a študijnej stránke“. Rozhodnutie komisie však musel schváliť výbor základnej organizácie (ZO) KSS.¹⁶⁸

V *Zpráve o vysokých školách*, ktorá bola na programe rokovania Sekretariátu ÚV KSS 14. júna 1951, je uvedené, že pri previerkach v roku 1949 vylúčili zo slovenských vysokých škôl 1038 študentov, teda približne o 900 menej ako predpokladal Vysokoškolský výbor KSS. Z uvedeného počtu 540 neodovzdalo vyplnené dotazníky, určených do výroby bolo 364 študentov a ďalších 134 neobstálo na previerkach.¹⁶⁹ Pri porovnaní súmáru 1038 študentov, ktorí museli zanechať štúdium, s celkovým počtom 9866 poslucháčov vysokých škôl na Slovensku v školskom roku 1948/1949 to znamená, že zo štúdia bolo vylúčených 10,52 % vysokoškolákov.

KSČ, vychádzajúc z ideológie marxizmu-leninizmu, považovala robotníkov za základ socialistickej spoločnosti. Samu seba prehlasovala za predvoj robotníckej triedy a ako bolo uvedené, vo vzťahu k inteligencii zdôrazňovala potrebu výchovy tzv. vlastnej inteligencie z radov robotníckej triedy a roľníctva. Existujúca triedna a sociálna štruktúra študentov vysokých škôl na Slovensku po februári 1948 však nekorešpondovala s ideologickými cieľmi novej vládnej moci. Podľa ústredných orgánov KSČ sa triedne zloženie študentov vysokých škôl malo čo najviac priblížiť triednej a sociálnej štruktúre spoločnosti, čo znamenalo, že zastúpenie robotníckej triedy v radoch pracujúcich malo korešpondovať so zastúpením vysokoškolákov pochádzajúcich z robotníckych rodín. Na uvedenom zasadnutí ÚV KSČ v novembri 1948 to zdôraznil Rudolf Slánský, keď uviedol, že robotnícka trieda je najpočetnejšia vládnuca trieda a tomu musí zodpovedať zloženie študentov vysokých škôl v Československej republike.¹⁷⁰

V zimnom semestri školského roku 1948/1949 sa na slovenských vysokých školách vzdelávalo celkove 9866 študentov. Z nich 1847 (18,7 %) pochádzalo z rodín samostatných roľníkov, 1571 (15,9 %) z rodín živnostníkov a podnikateľov, 644 študentov (6,5 %) malo rodičov dôchodcov a penzistov, robotnícky pôvod malo len 1824 poslucháčov (18,5 %) a najpočetnejšiu skupinu tvorili vysokoškooláci pochádzajúci z rodín inteligencie – 2580 (26,1 %). Celkový počet dopĺňali študenti, ktorých pôvod bol klasifikovaný ako iný – 1400 (14,2 %).¹⁷¹

168 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 7, a. j. 11.

169 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

170 NA, bývalý archív ÚV KSČ, f. 00/08, a. j. 37. Citované podľa: MAŇÁK, Jiří. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence..., s. 137.

171 SNA, f. PŠ, š. 12, inv. č. 78.

Činnosť všetkých vysokých škôl na Slovensku bola v roku 1950 zásadne ovplyvnená závermi IX. zjazdu KSS, ktorý sa konal 24. – 27. mája 1950 v Bratislave. Vedenie KSS venovalo veľkú pozornosť odsúdeniu tzv. buržoázneho nacionalizmu, z ktorého boli obvinení poprední slovenskí komunisti. V tomto kontexte bol aj vzdelávací proces podrobený ostrej kritike a za najslabší článok v systéme školských inštitúcií boli označené vysoké školy. Dovtedy realizovanú „demokratizáciu“ vysokých škôl ústredný tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský vo svojom vystúpení označil ako „významné podujatie, ktoré malo sledovať cieľ, zbaviť sa nepriateľských a nespoľahlivých elementov, ktoré doteraz študovali na našich vysokých školách – a to často dokonca i na útraty štátu: dostávali štipendiá! – ďalej korigovať sociálne zloženie študentstva a napokon zlepšiť študijnú morálku. No uskutočnenie tejto akcie prebiehalo tak zhovievavo, familiárne a nie dôsledne, že nespĺnilo svoje poslanie a bude treba chyby a omyly napraviť, privodiť taký stav, aby nám naše vysoké školy vychovávali inteligenciu bezvýhradne vernú robotníckej triede a Republike.“¹⁷² Vytýčil ciele nových previerok na vysokých školách: „Nechceme do našich závodov a úradov, do štátneho hospodárskeho aparátu, do našich škôl a kultúrnych ustanovizní posilať nepriateľov a škodcov, a preto sme voči nášmu ľudu a voči našej vlasti povinní rady vysokoškolských študentov znovu preskúmať a vyčistiť od nespoľahlivých a rozvratných živlov.“¹⁷³

Intenzívna kampaň boja proti „buržoáznemu nacionalizmu“ bola vo vysokoškolskom prostredí zahájená po zasadnutí ÚV KSS 6. – 8. apríla 1950, ktorá už v svojich začiatkoch vyústila do tzv. masového nástupu pokrokových síl proti všetkým zvyškom buržoáznej ideológie a jej nositeľom.¹⁷⁴ Už začiatkom mája 1950 bol Ladislav Nomoveský odvolaný z funkcie poverenika školstva, vied a umenia a na jeho miesto nastúpil Ernest Sýkora,¹⁷⁵ ktorý v rezorte školstva vystupoval ako hlavný predstaviteľ boja proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. Vedenie KSS označilo „demokratizáciu“ vysokých škôl realizovanú na jar 1949 za nedostatočne prevedenú a konštatovalo,

172 Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska. V Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950. Bratislava : Ústredný výbor KSS, rok vydania neuvedený, s. 222.

173 Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska..., s. 222.

174 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 800, a. j. 8.

175 K politickej a pedagogickej činnosti Ernesta Sýkora bližšie: PEŠEK, Jan. Sýkora Ernest. In PEŠEK, Jan a kolektív. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 302-304.

že školská správa na čele s povereníkom L. Novomeským ju odsabotovala.¹⁷⁶ Na základe uznesení aprílového zasadnutia ÚV KSS a IX. zjazdu KSS bola v máji 1950 na vysokých školách zahájená nová etapa „demokratizácie“. Podľa vedúcich predstaviteľov bola bojom za „ideologický prerod a očistu vysokých škôl“.

V *Zpráve o vysokých školách*, vypracovanej poverením školstva a predloženej Sekretariátu ÚV KSS je konštatované, že po IX. zjazde KSS sa rozvinul „široký boj proti buržoáznemu nacionalizmu a jeho nositeľom na vysokých školách, ktorý vyústil v požiadavke študentov a pokrokových učiteľov... skončiť s reakčnou ideológiou a kompromisníctvom a odstrániť z vysokých škôl najzarytejších nositeľov buržoáznej ideológie.“¹⁷⁷

„Demokratizáciu“, ktorá sa uskutočnila v mesiacoch máj – september 1950 je možné rozdeliť do troch častí. V máji a v júni prebiehala intenzívna ideologická a politická kampaň na vysokých školách a zisťovali sa postoje poslucháčov k nastolenému zriadeniu. V mesiacoch júl – august sa realizoval detailný prieskum o jednotlivých študentoch v mieste ich bydliska a v septembri boli iniciované pohovory s poslucháčmi na všetkých vysokých školách na Slovensku.

Ideologická kampaň v máji a v júni bola podľa poverenia školstva len politickou prípravou k urýchlenu splneniu uznesenia IX. zjazdu KSS, ktoré žiadalo prevedenie dôslednej „demokratizácie“ vysokých škôl. Na jej začiatku iniciatívu prevzal Okresný vysokoškolský výbor KSS v Bratislave, ktorý si vytýčil nasledujúce ciele: 1 rozvinúť boj proti buržoázne-nacionalistickej úchyľke v organizáciách KSS na všetkých fakultách, 2. následne preniesť ideologický boj prostredníctvom ČZM medzi poslucháčmi, so zvláštnym zreteľom na to, že v dôsledku nedôsledného prevedenia demokratizácie v roku 1949 ostal na vysokých školách značný počet reakčných študentov, 3. boj mal ďalej postupovať medzi vysokoškolskými pedagógmi, v ich radoch urýchlene odstrániť otvorených ideologických odporcov a ostatných viesť k tomu, aby revidovali celú svoju pedagogickú i vedeckú činnosť, aby svoje prednášky a učebnice naplňali duchom marxizmu-leninizmu a orientovali ich na sovietskú vedu.¹⁷⁸

Na zasadaniach Vysokoškolského výboru KSS v Bratislave, ktoré sa zaoberali danou otázkou, údajne panovala otvorená a ostrá kritika a sebakri-

176 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20. Zpráva o vysokých školách.

177 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20. Zpráva o vysokých školách

178 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 800, a. j. 8. Tiež: SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

tika, ktoré ukázali, že na vysokých školách do konania IX. zjazdu KSS panoval „triedny mier“, že reakcia nebola odhaľovaná a že súdruhovia si „*plne neuvedomili všetky nedostatky, ktoré mala prvá demokratizácia a nezmoobilizovali všetky svoje sily a prostriedky na ich odstránenie.*“¹⁷⁹ Problém tzv. demokratizácie vysokých škôl sa posunul na rokovania plenárnych schôdzí ZO KSS na vysokých školách. Na schôdzach boli otvorene kritizovaní profesori a študenti označení ako odporcovia socializmu, nositelia buržoázneho nacionalizmu a stúpenci nepriateľských ideológií. Správa povereníka školstva uvádza, že „*všeplenárka somkla Stranu v bojový šík, odhodlaný rýchle a rázne sa vysporiadať s polit. odporcami a ideovým kompromisníctvom.*“¹⁸⁰

Ďalším článkom bol okresný aktív funkcionárov ČZM, kde boli prítomní zväzackí funkcionári z každej fakulty, ktorí vzniesli vlnu kritiky na svojich kolegov, ale najmä na profesorov poukazujúc pritom na ich „ideologické chyby“. Bol im vytýkaný najmä nacionalizmus, kozmopolitizmus, klerikalizmus a orientácia na západné krajiny. Na rokovaní ČZM bola „*bojovne vyslovená požiadavka postaviť slovenskú vedu na pevný základ marxizmu-leninizmu a budovať ju na výdobytkoch sovietskej vedy.*“¹⁸¹ Uvedený postoj sa preniesol aj na plenárne schôdze fakultných skupín ČZM.

Ideologickú kampaň uzatvárali zasadnutia profesorských zborov, na ktorých sa jednotliví pedagógovia kriticky a sebakriticky vyjadrovali k svojim údajným nedostatkom.

V správe vypracovanej pre Sekretariát ÚV KSS v novembri 1950 je uvedené, že kampaň vniesla „*politický ruch*“ do radov študentov, prospela k ich diferenciacii, pričom sa podarilo izolovať „reakčných“ študentov. Takto označení poslucháči boli predvolaní pred fakultné výbory Československého zväzu mládeže, ktoré po pohovoroch zaslali na poverenie školstva žiadosti o vylúčenie mnohých kolegov. V dusivej atmosfére tej doby vzťahy medzi ľuďmi charakterizoval strach, podozrievavosť a nedôvera. Mladí študenti sa dostali do situácie, keď mali o svojich kolegoch podávať informácie, ktoré mohli byť prekážkou pri ich ďalšom štúdiu na vysokých školách. Poverenie odobril odchod 105 študentov, ktorí museli vysokoškolské štúdium ukončiť ku koncu akademického roka 1949/1950. Údajne to boli

179 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 800, a. j. 8. Tiež: SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

180 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 800, a. j. 8. Tiež: SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

181 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 800, a. j. 8. Tiež: SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

„reakční štváči“ pochádzajúci z nepriateľských tried, ktorí unikli demokratizácii v roku 1949. Počas kampane došlo k prejavom tzv. ľavicovej úchyľky, keď niektorí „bili hlava-nehlava aj indiferentov a takto miesto toho, aby izolovali reakciu, ostali izolovaní sami (konkrétne na architektúre).“¹⁸²

Podobne, ako pri previerkach realizovaných na jar 1949, aj pri preverovaní v roku 1950 boli poslucháči vysokých škôl zaraďovaní do skupín. Do skupiny A patrili študenti s vyhovujúcim triednym pôvodom a kladným pomerom k ľudovodemokratickému zriadeniu. Skupinu B tvorili vysokoškooláci s nevyhovujúcim triednym pôvodom a negatívnym vzťahom k ľudovej demokracii. Skupina C bola určená poslucháčom označeným ako sporné prípady.

Pri preverovaní študentov sa získavali informácie z dvoch miest – jednak z vysokoškolského prostredia – z fakulty, na ktorej študovali, od pedagógov, kolegov, funkcionárov mládežníckych organizácií, ako aj z miesta ich trvalého bydliska, kde sa mali získať informácie o triednom a politickom profile študenta i jeho rodičov. Bolo potrebné, aby „*tento prieskum bol prevedený osobne a to vyspelými a na ten účel zvlášť vybranými súdruhmi.*“¹⁸³

V správe Povereníctva školstva, vied a umenia o vysokých školách je uvedené, že na základe prieskumu študentov vysokých škôl realizovanom v letných mesiacoch v mieste ich bydliska sa získal bohatý materiál pre „*dôkladnú demokratizáciu*“. Dotazníky boli podrobnejšie a konkrétnejšie ako v roku 1949. Spracovával ich síce menší, ale údajne kvalitnejší kolektív straníckych pracovníkov. Úlohou boli poverení členovia Vysokoškolského okresu KSS v Bratislave, pričom na jeden kraj (okrem Bratislavy) boli určené tri osoby. V Bratislave boli na realizáciu prieskumu vyčlenení 15 komunisti. Informácie o študentoch, ktoré sa zapisovali do dotazníkov, sa získavali z viacerých miest, resp. od niekoľkých osôb. Konkrétne bolo určené, že to má byť predseda miestnej, resp. závodnej organizácie KSS, ďalej funkcionár Československého zväzu mládeže a na vidieku predseda Jednotného roľníckeho družstva. Každý, kto poskytol žiadané informácie musel vyplnený dotazník podpísať. Návrh a údaje v dotazníku potvrdzoval príslušný okresný výbor (OV) KSS.¹⁸⁴ Kým pri previerkach na jar 1949 dotazníky vyplňali študenti, pri preverovaní v lete 1950 stranícki pracovníci po získaní informácií.

Dotazník o rozsahu troch strán v prvej časti uvádzal údaje o študentovi. Okrem základných osobných údajov (rok a miesto narodenia, trvalé byd-

182 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12, a. j. 29.

183 SNA, f. PŠ, š. 18. Preverovacie komisie na fakultách.

184 SNA, f. PŠ, š. 18. Preverovacie komisie na fakultách.

lisko a i.) to bolo členstvo v KSS, Československom zväze mládeže, ale tiež v organizáciách pôsobiacich počas prvej Slovenskej republiky (Hlinková slovenská ľudová strana, Hlinková mládež, Hlinková garda a i.). Podrobnejšie informácie sa vyžadovali o rodičoch študentov. Podstatná časť údajov sa týkala ich všetkých, ďalšie boli špecifikované podľa triedneho pôvodu a sociálneho zaradenia. Okrem členstva v politických stranách počas slovenského štátu, v rokoch 1945 – 1948 a po februári 1948, dotazník obsahoval otázky o postoji rodičov ku katolíckej akcii a k politike vysokého kleru, o tom, či ich majetok nebol znárodnený, či neboli trestaní za protištátnu činnosť, resp. neboli postihnutí pofebruárovou „očistou“, či niekto z rodiny neemigroval do zahraničia a napr. aj to, s kým sa stretávajú vo voľnom čase a i. Pri rodičoch roľníkoch sa zisťovala rozloha pôdy, ktorú mali vo vlastníctve, plnenie kontingentov, počet pracovných síl, ktoré zamestnávali na svojom hospodárstve, členstvo v jednotnom roľníckom družstve a i. V prípade rodičov robotníkov boli uvedené len dve otázky – miesto zamestnávateľa a prípadne, či niektorý z rodičov nie je úderníkom, resp. zlepšovateľom. Špecifické údaje sa vzťahovali ku skupine rodičov, do ktorej patrili učitelia, profesori, dôstojníci a iní štátni zamestnanci. V ich prípade sa zisťoval „duch“ výchovy detí, spôsob pomoci pri zakladaní jednotných roľníckych družstiev a ich fungovaní, účasť na podpisovej mierovej akcii (Štokholmská rezolúcia mieru) a chovanie na pracovisku. Lekári, advokáti a umelci patrili do skupiny slobodných povolání. Vo vzťahu k týmto osobám sa skúmal postoj k robotníckej triede, vzťah k zriadeniu nastolenom po februári 1948, či protištátne prejavy v zamestnaní. Samostatnú skupinu tvorili živnostníci. V ich prípade bolo potrebné zistiť, či sú samostatnými živnostníkmi, resp., či vstúpili dobrovoľne do družstevného alebo komunálneho podniku.¹⁸⁵

Realizátori prieskumu v mieste trvalého bydliska vysokoškolákov zasielali vyplnené dotazníky na príslušné Vysokoškolské výbory KSS do Bratislavy a do Košíc, kde boli na tento účel vytvorené osobitné komisie. Tie postupne spracovávali dochádzajúci materiál a zasielali ďalším komisiám na jednotlivých fakultách, ktoré boli zložené z členov KSČ. Materiál sa ďalej odovzdával hlavnej komisii na povereníctve školstva, ktorú ustanovil Sekretariát ÚV KSS.

Pozitívne hodnotil prieskum Sekretariát ÚV KSS. V správe predloženej na zasadanie sekretariátu 7. septembra 1950 je uvedené, že na základe prieskumu sa získal cenný kádrový materiál a prehľad o triednom i politickom profile vysokoškolákov, pretože v dotazníkoch boli uvádzané konkrét-

185 SNA, f. PŠ, š. 18. Preverovacie komisie na fakultách.

ne a závažné údaje.¹⁸⁶ Získaný kádrový materiál tak tvoril „spoľahlivý“ základ pre posudzovanie študentov vysokých škôl pri ústnych pohovoroch realizovaných v septembri.

Koncom augusta bolo spracovaných 3010 dotazníkov. Na ich základe bolo do skupiny A zaradených 1387 študentov (46,0 %), do skupiny B 807 (26,8 %) a do skupiny C 816 (27,1 %). Vzhľadom na to, že počet študentov v skupine B bol vysoký, Vysokoškolský výbor KSS v Bratislave vypracoval v jej rámci 13 podskupín, pričom zaradenie študenta do prvých siedmich znamenalo vylúčenie z vysokej školy. Týkalo sa to poslucháčov, ktorých rodičia boli 1. exponenti fašistického režimu a Demokratickej strany, 2. dedinskí boháči s výmerou pôdy viac ako 25 ha, 3. dedinskí boháči s výmerou pôdy od 15 – 25 ha (pôda a hostinec, resp. iná živnosť), politicky exponovaní v Demokratickej strane, Hlinkovej garde, Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, 4. továrnici a majitelia veľkých dielní nad 10 zamestnancov, 5. obchodníci a živnostníci od troch do desať zamestnancov, politicky exponovaní, 6. úradníci a zamestnanci štátneho a hospodárskeho aparátu postihnutí očistou po februári 1948. Do 7. podskupiny boli zaradení študenti, ktorí sa prejavili ako „otvorení odporcovia“.¹⁸⁷

Poslucháči zaradení do nasledujúcich podskupín, nemuseli opustiť vysoké školy. Boli to študenti, rodičia ktorých boli: 8. roľníci vlastníci pôdy do 7 ha pôdy, „reakčného zmýšľania“, politicky neexponovaní, 9. roľníci, majitelia pôdy od 7 ha do 15 ha, politicky neexponovaní, 10. roľníci, ktorí mali pôdu vo výmere od 15 ha do 25 ha, politicky neexponovaní, 11. učitelia, úradníci, penzisti, zamestnanci, dôstojníci a slobodné povolania (lekári, advokáti, farári) „reakčného zmýšľania“, politicky neexponovaní, 12. živnostníci a obchodníci do troch zamestnancov „reakčného zmýšľania“, politicky neexponovaní, 13. živnostníci od troch do desať zamestnancov, prípadne menší živnostníci (dom, role a pod.) „reakčného zmýšľania“, politicky neexponovaní. Striktnejší prístup sa vyžadoval na fakultách, ktoré vedením KSS boli označené ako „ideologické“. K nim patrili právnická, filozofická, pedagogická, prírodovedecká fakulta Slovenskej univerzity, Vysoká škola výtvarných umení, Vysoká škola múzických umení a ekonomická vysoká škola.

Pohovory, ktoré prebehli 19. – 29 septembra, mali splniť dva základné ciele: 1. pomôcť pri „očiste“ vysokých škôl od tzv. nepriateľských elementov a zlepšiť triedne zloženie poslucháčov na najvyššom stupni vzdelávacej sústavy, 2. aktivizovať široké masy študentstva k zlepšeniu práce, naj-

186 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 10, a. j. 21.

187 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 10, a. j. 21.

mä v štúdiu a v práci v Československom zväze mládeže. Podľa vyjadrenia povereníka školstva Ernesta Sýkoru, do komisií boli vybrané najlepšie kádre na vysokých školách tak z radov profesorov (docentov) i študentov.

Na každej fakulte pracovala jedna hlavná komisia a niekoľko subkomisií pre jednotlivé ročníky, ktoré boli zložené zo zväzákov a členov KSS. Hlavnú komisiu tvorili zástupcovia subkomisií a členovia výboru ZO KSS. Pohovory realizovali subkomisie, ktoré zasadali denne a svoje návrhy na vylúčenie študentov predkladali hlavnej komisii. Jej členovia sa schádzali každý večer a prejednávali návrhy subkomisie. Návrhy na vylúčenie одобrené v hlavných komisiách boli postúpené na konečné schválenie PŠVU, kde pracovala zvláštna komisia.¹⁸⁸

Previerkam boli nútení sa podrobiť všetci poslucháči vysokých škôl a ich dotazníky boli doručené vedeniam jednotlivých fakúlt. Od pohovorov boli oslobodení študenti prvých ročníkov, ktorí na vysokoškolské štúdium nastúpili už po absolvovaní prijímacích pohovorov.

V septembri 1950, keď sa už konali pohovory, chýbali kádrové dotazníky 600 – 700 študentov bývajúcich v Bratislave a ďalších 300 – 400 z rôznych oblastí Slovenska. Materiál sa mal urýchlene doplniť a v prípade, ak dotazník obsahoval negatívne údaje, dotknutý poslucháč mal byť najneskôr do konca zimného semestra vylúčený zo štúdia.

V správe Povereníctva školstva, vied a umení, ktorú vypracovalo pre Sekretariát ÚV KSS v novembri 1950 je uvedené, že na základe pohovorov bolo zo slovenských vysokých škôl vylúčených 416 študentov, z ktorých si 164 v riadnom termíne podali odvolanie. Po vybavení odvolaní počet vylúčených poslucháčov bol 470, vrátane tých, ktorí museli zanechať štúdium v júni. K septembrovým pohovorom sa nedostavilo 100 študentov, u ktorých sa predpokladalo, že budú musieť vysoké školy opustiť. Na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS v júni 1951 boli sumarizované výsledky „demokratizácie“ vysokých škôl. Najvyšší počet poslucháčov bol z vysokoškolského štúdia vylúčený v roku 1949, už spomínaných 1038. Po IX. zjazde muselo vysoké školy opustiť 105 študentov a pri previerkach realizovaných od mája do septembra 1950 465.¹⁸⁹ Celkove bolo z štúdia vylúčených 1608 vysokoškolákov.

Viacerí študenti, v roku 1949 to bolo 364 poslucháčov, boli vylúčení podmienčne. Na povereníctve sociálnej starostlivosti bola zriadená komi-

188 SNA, f. PŠ, š. 17. Preverovacie komisie na fakultách.

189 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

sia, ktorá prejednávava s tajomníkmi fakúlt individuálne každý prípad vylúčeného študenta a rozhodla o ich zaradení do závodov.

Po odpracovaní roka, resp. poldruha roka mohli žiadať o znovuprijatie na vysokoškolské štúdium, ale len v tom prípade, ak v práci osvedčili svoj nový, kladný vzťah k ľudovodemokratickému štátu a robotníckej triede.

Návrat študentov vylúčených zo štúdia v roku 1949 sa začal propagovať v septembri 1950. Na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS v predkladanej správe o výsledkoch previerok vysokoškolákov bolo konštatované, že by sa tento postup dal „*politicky využiť tým skôr, že niektorí z týchto poslucháčov stali sa vo výrobe i úderníkmi a pomohlo by to pri utíšení študentskej hladiny ako protiváha novej preverovacej akcie.*“¹⁹⁰

Všetci vylúčení študenti boli určení na zaradenie do výrobného procesu. Aj keď vedenie rezortu školstva predpokladalo, že sa bude jednať o manuálnu prácu, explicitne túto požiadavku neuviedlo. Preto mnohí študenti si sami našli zamestnanie, najčastejšie pracovali v administratíve, alebo boli zamestnaní na technických úsekoch. Ďalší síce pracovali manuálne vo výrobe, ale vedenia závodov ich postupne preradili na kancelárske práce. Na vysoké školy však mohli byť znovu prijatí len študenti, ktorí najmenej jeden rok vykonávali manuálnu prácu, získali titul úderníka, resp. pracovali v masovospoločenských organizáciách, za predpokladu, že vyhovovali triednym a politickým požiadavkám kladeným na študentov vysokých škôl. Existovali však výnimky. Patrili k nim poslucháči medicíny, ktorí po vylúčení zo štúdia boli zaradení do zdravotníckych zariadení. Tiež študenti, ktorí po vylúčení zo školy boli povolani do vojenskej služby a počas nej sa stali vzornými vojakmi, či dôstojníkmi. Celkom výnimočne študenti, ktorých vedenia závodov preradili z manuálnej práce do kancelárií, resp. na technický úsek.

V roku 1950 bola podmienka zaradenia vylúčených študentov do výroby na manuálne práce už striktno stanovená. Pri opätovnom prijímaní platili rovnaké požiadavky ako pred rokom. Žiadosti o znovuprijatie zasielali študenti na jednotlivé fakulty, kde ich komisie v zložení dekan, tajomník, predseda ZO KSS a podpredseda Československého zväzu mládeže prerokovali. K žiadosti museli priložiť nasledujúce doklady: potvrdenie vedenia závodu o pracovnom zaradení, resp. o nevyhnutnej potrebe preradiť študenta z výrobného úseku do administratívy a potvrdenie o tom, či bol úderníkom. Stanoviská museli uviesť aj odbory, zväz mládeže a ZO KSS. Mali zhodnotiť pracovnú morálku študenta, jeho pracovné výsledky, politickú vyspelosť, vzťah k ľudovej demokracii, robotníckej triede. Keď sa jednalo o študen-

190 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 10, a. j. 21.

ta, ktorý bol priradený do administratívy, nevyhnutné bolo aj stanovisko OV KSS.¹⁹¹ Komisia na fakulte bola povinná si prostredníctvom Vysokoškolského výboru KSS vyžiadať kádrový posudok študenta z miesta trvalého bydliska. V kompetencii fakultných komisií bolo s končenou platnosťou rozhodnúť o vyradení žiadostí, resp. študentov, ktorí nespĺňali stanovené podmienky. Odobrené žiadosti komisia postúpila na poverenie školstva, kde bola ustanovená ústredná komisia (predseda kádrového odboru, prednosta IV. odboru, rektor príslušnej vysokej školy, zástupca OV KSS a OV ČZM).¹⁹²

Aj keď vysokoškolské štúdium museli po previerkach v rokoch 1949 a 1950 zanechať poslucháči označení ako nespoľahlivé živly, reakcionári a nepriatelia robotníckej triedy, aj koncom roka 1952 boli na školách mnohí, ktorí mali údajne sklon k individualizmu, osobnému pohodliu, prosperchárstvu i nedisciplinovanosti a ich pomer k práci nebol uvedomelý. Na zasadnutí kolégia povereníka školstva bola politická aktivita študentov, až na výnimky, hodnotená ako priemerná a mnohí v tejto oblasti boli pasívni. Poslucháči boli viac-menej *„zaťažení buržoáznymi predsudkami, ktoré sa javia v zastávaní idealistického svetonázoru a návštevami kostolov. Tieto predsudky sú hodne živene domácom rodinným prostredím najmä na dedinách, odkiaľ väčšinou študenti prichádzajú na vysoké školy.“*¹⁹³

Nové vedenia rezortu školstva, ktoré nastúpilo po IX. zjazde KSS a ani najvyššie orgány strany, napriek realizovanej „demokratizácii“ vysokých škôl a prijímacím pohovorom zavedeným v akademickom roku 1949/1950, neboli spokojní s dosiahnutými výsledkami v triednom uložení poslucháčov vysokých škôl.

Nástup novej moci nepostihol len študentov vysokých škôl, ale aj pedagógov, najmä profesorov a docentov. Po previerkach v roku 1949 nastúpili síce nové kádre, ale *„pokrokoví vysokoškolskí učitelia nenachádzali v školskej správe oporu a miesto toho, aby bojovne stavali požiadavku uplatnenia marxizmu-leninizmu vo výchove a vo vedeckej práci, prechádzali postupne do defenzívy a reakční buržoázno-nacionalistickí vysokoškolskí učitelia, zaťažení buržoáznou pseudovedou a chránení školskou správou chovali sa zo dňa na deň drzejšie a vyzývavejšie.“*¹⁹⁴ To spôsobilo, že na vysokých školách

191 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 9, a. j. 26.

192 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 9, a. j. 26.

193 SNA, f. PŠ, š.133. Zasadnutie kolégia 20. decembra 1952.

194 SNA, f. PŠ, š. 178, inv. č. 462.

Tabuľka č. 2 *Triedne zloženie študentov vysokých škôl na Slovensku v akademickom roku 1949/1950.*¹⁹⁵

Triedny pôvod študentov	Počet	
	absolútne	v %
robotníci	1 536	18,02
drobní a strední roľníci	1 723	20,21
zriadenci	609	7,14
živnostníci a remeselníci	1 034	12,13
úradníci, štátni a verejní zamestnanci	2 648	31,07
slobodné povolania	361	4,23
samostatní podnikatelia	196	2,29
veľkí roľníci (nad 15ha)	82	0,96
iní	335	3,93
spolu	8 524	100

sa údajne naďalej šírila „buržoázna“ ideológia, ktorá sa prejavovala najmä protičeskými a protisovietskymi postojmi a kozmopolitizmom, ako aj „poklonkovaní sa“ pred západnou buržoáznou pseudovedou. Len málo vysokoškolských učiteľov si osvojilo marxisticko-leninské učenie a prevažná väčšina vraj zostávala v „zajatí“ buržoázných ideológií a vedy.

Zodpovednosť za uvedený stav bola neskôr, po IX. zjazde KSS, pripísaná aj povereníkovi školstva Ladislavovi Novomeskému. Jeho údajný nezáujem a bezzásadový postoj „*k ideologickej prevýchove starších vysokoškolských učiteľov ich nenabádal, aby šli napred aby si hľadali cestu k robotníckej triede a k jej ideológii. Konzervovalo sa v nich reakčné zmýšľanie na škodu študentov a ich samých. Tým, že sa nezdôrazňovala potreba statočnej a hlbkej ideologickej premeny, zaostali mnohí vysokoškolskí učitelia vo svojom ideologickom a vedeckom prerode a raste.*“¹⁹⁶

195 SNA, f. PŠ, š.11. Zpráva o prijímacích rozhovoroch.

196 PAVLÍK, Ondrej. O naliehavých úlohách v školstve po zasadnutí ÚV KSČ. In *Jednotná škola*. Roč. VI., 1950/1951, č. 7. – 8, s. 305.

Správa povereníctva o situácii na vysokých školách koncom školského roka 1949/1950 uvádzala, že jedným z najväčších nedostatkov boli „*profesorské a prednášateľské kádre a to preto, že vysoké školy nie sú nimi dostatočne obsadené a z tých profesorov a prednášateľov, ktorí na slovenských vysokých školách sú, mnohí nevyhovujú ani po politickej a často ani po odbornej stránke.*“¹⁹⁷

Predseda KSS Viliam Široký vo svojom vystúpení na IX. zjazde uviedol, že výchova mladej generácia bola v mnohých prípadoch zverená do rúk vedomých nepriateľov socializmu a Československej republiky a zdôraznil, že „*učitelia a profesori, ktorí nesúhlasia s našou cestou k socializmu, ktorí šíria rôzne reakčné ideológie, našu mládež vychovávať nesmú.*“¹⁹⁸

„Pozitívne“ zmeny v hodnotení predstaviteľov režimu sa začali po IX. zjazde KSS v školskom roku 1950/1951, keď sa na vysokých školách medzi študentmi a učiteľmi rozvinula kritika tzv. buržoázneho nacionalizmu a jej nositeľov. „Pokrokoví“ učitelia a študenti deklarovali svoje požiadavky – skoncovať s reakčnou ideológiou i kompromisníctvom a odstrániť z vysokých škôl „*najzarytejších nositeľov*“ buržoáznej ideológie. Od tej doby sa vo vysokoškolskom prostredí začala uskutočňovať sebakritika a kritika, v učiteľských kolektívoch odhaľovali pedagógovia najmä svoje „ideologické nedostatky“. *Učiteľské noviny* uviedli, že podľa klasikov marxizmu-leninizmu „*kritika a sebakritika je zárukou našich úspechov, bez ktorej niet cesty vpred. Kritika a sebakritika musí byť nedeliteľnou súčasťou našej dennej práce. No nie kritika pre kritiku, ale... kritika, ktorá by bola prejavom boľševického, úprimného a otvoreného pomeru k ľuďom. Táto kritika pomôže iste najlepšie zaktivizovať všetkých školských pracovníkov.*“¹⁹⁹

Vysokoškolskí pedagógovia boli nútení na zasadaniach profesorských zborov sebakritiky zhodnotiť svoje dovtedajšie účinkovanie na pracovisku v ideologickej, ale tiež pedagogickej a vedeckej oblasti. Povinným sa stalo prijímanie konkrétnych osobných záväzkov zacielených v prvom rade na štúdium marxisticko-leninskej literatúry, sovietskych vedeckých prác a ich propagáciu, osvojovanie si výdobytkov sovietskej vedy, zdokonaľovania sa v ruskom jazyku. Prednášky, sylaby, učebné pomôcky boli upravované v súlade s ideológiou komunistickej strany, podobne aj pedagogické a vedec-

197 SNA, f. PŠ, š. 11. Zpráva o prijímacích pohovoroch.

198 Protokol IX. sjazdu Komunistickej strany Slovenska. V Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950. Bratislava : Ústredný výbor KSS, rok vydania neuvedený, s. 71.

199 *Učiteľské noviny*. Roč. I., č. 26 – 27, 16. júla 1951, s. 1.

ké práce koncipované podľa zásad marxizmu-leninizmu.²⁰⁰ Kontrolou plnenia záväzkov boli poverené zvolené komisie, ktorých úlohou bolo dôsledne sledovať prácu pedagógov. Tak sa na vysokých školách nastúpilo „na cestu otvoreného ideologického boja a podarilo sa dosiahnuť toho, že tento boj nebol vedený administratívnou cestou, mocenskými zásahmi, ale metódou kritiky a sebakritiky, otvoreným odhaľovaním prvkov burž. ideológie a jej nositeľov ako v radoch profesorov tak i študentov pred celou vysokoškolskou verejnosťou.“²⁰¹ Celá akcia sa údajne v radoch študentov i u väčšiny profesorov stretla s porozumením a úplnou podporou.

Predovšetkým profesori a docenti sa mali podieľať na rozvoji „ľudovej“ vedy, ktorá musela byť vedou stránickou, t. j. v súlade s ideami marxizmu-leninizmu. Len prostredníctvom KSČ mohla byť „správne usmernená do služieb pracujúceho ľudu, pri zvyšovaní jeho kultúrnej a životnej úrovne. Naproti tomu buržoázna „veda“ slúži vykorisťovateľským záujmom buržoázie, musí byť od ľudu izolovaná, musí byť prot ľudová, pracujúcim nedostupná.“²⁰²

Vedenie KSS zaujalo striktný prístup najmä k pedagógom vysokoškolských inštitúcií, účinkovanie ktorých považovalo z ideologického hľadiska za zvlášť významné. Takými boli pedagogické fakulty, právnická, filozofická a ekonomická fakulta. Na jar 1950 pôsobilo na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave päť profesorov (ďalší dvaja ako neplatení) a päť docentov. Pri hodnotení ich celkového pôsobenia na fakulte v súlade s politikou novej vládnej moci sa bralo do úvahy aj ich účinkovanie v čase prvej Slovenskej republiky, postoj k Slovenskému národnému povstaniu, politická angažovanosť v rokoch 1945 – 1948, či vzťah k vývoju v Československu po februári 1948. Všetci boli dôsledne sledovaní. Kontrole nepodliehala len obsahová stránka ich prednášok, ale poverené osoby dohliadali aj na vystupovanie pedagógov medzi študentmi, pôsobenie mimo univerzitného prostredia, či ich záujem o štúdium marxisticko-leninskej ideológie. Riadny profesor rímskeho práva Karol Rebro (rektor Slovenskej univerzity), aj keď bol členom KSS od roku 1944, na Sekretariáte ÚV KSS nemal plnú dôveru. Riadny profesor občianskeho práva (dekan právnickej fakulty) Štefan Luby, bez stránickej príslušnosti, bol síce považovaný za vynikajúceho odborníka, ale podľa tvrdenia jedného zdroja mal za slovenského štátu „kladný pomer“ k Tisovmu režimu, ďalší uvádzal, že sa postupne prepraco-

200 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 465.

201 SNA, f. PŠ, š. 11. Zpráva o prijímacích pohovoroch.

202 *Učiteľské noviny*. Roč. I., č. 36, 4. októbra 1951, s. 1.

váva k marxizmu-leninizmu.²⁰³ Profesor Václav Budil sa síce politicky neprejavoval, no bol považovaný za prívrženca národných socialistov. Profesor Jozef Markov, odborne zdatný, ale pedagogicky menej úspešný, mal záujem a snahu prispôbiť sa novým pomerom, avšak vzhľadom na jeho vek, neexistovali údajne žiadne predpoklady, aby sa z neho stal marxista. Riadny profesor obchodného a zmenkového práva, rektor Slovenskej univerzity v akademickom roku 1946/1947 Karol Kizlink mal podľa *Zprávy o právnické fakultě Slovenské univerzity v Bratislavě*, ktorú vypracovala Právna rada KSČ, predpoklady, aby sa pri „*ideovej pomoci a vedenia*“ dopracoval k správne mu chápaniu marxizmu-leninizmu.²⁰⁴ Právnickú fakultu museli opustiť profesori a docenti Karol Rebro, Jozef Markov, Václav Budil, Alexander Hrnčár ale aj Karol Kizlink. Karol Rebro, považovaný za jedného z najlepších znalcov dejín štátu a práva, predovšetkým rímskeho, bol odvolaný aj z postu rektora Slovenskej univerzity v Bratislave, ktorú vykonával v akademickom roku 1949/1950.

Nasledujúci citát je síce rozsiahlejší, ale výstižne vystihuje spôsob, akým režim jednal s osobami, ktoré neboli ochotné prispôbiť sa, ale na druhej strane preferoval komunistickej strane oddaných ľudí aj na postoch, ktoré mali byť výhradne obsadzované na základe vedomostí a schopností. 12. apríla 1950 napísal povereník školstva Ladislav Novomeský list adresovaný Organizačného sekretariátu ÚV KSS, konkrétne Kolomanovi Moškovi, v ktorom informoval o personálnom stave na Právnickej fakulte SU v Bratislave nasledovne: „*Dr. Matura a Dr. Hrnčár už neprednášajú. Rozhodnutie vo veci Dr. Budila vykoná sa na konci semestra. Dr. Mestiz je fakticky už v stave školstva, v čase, keď som si žiadal o ňom správu likvidoval denne po 2 hodiny svoju agendu na predošlom pôsobisku... Dal som návrh na jeho menovanie za riadneho profesora. Činnosť dr. Košťalia sleduje Dr. Rehák v rámci katedry a podá mi o ňom správu. Dr. Krajčí nevyžaduje si zásah. Dr. Spišiak nebol ustanovený za vedúceho katedry, vedie ju však fakticky. Je to človek samokritický a uňho najviac možno pozorovať úsilie nové veci pochopiť a správne ich poslucháčom podať. Vec Dr. Roháľa-Iľkova mám ešte prejednať osobne.*“²⁰⁵

Okrem uvedených profesorov museli vysoké školy opustiť František Nábělek, Karel Křivanec (boli penzionovaní), Vojtěch Ondrouch, Svätopluk Štúr, Ferdinand Amena, Jozef Martinka, Ján Blaho a i., ktorí boli preradení

203 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 490/2.

204 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 490/2.

205 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 80.

do „iných služieb“. Prepúšťanie malo pokračovať, no bolo limitované a „výmenu“ učiteľov tak nebolo možné uskutočniť naraz. Príčinou bol nedostatok odborne a „politicky vyspelých kádrov“. Povereník školstva E. Sýkora si v tejto súvislosti poŕažoval, že *„najväčšou prekážkou rýchlejšieho odstránenia nevyhovujúcich profesorov... je to, že priemysel a ostatné sektory nie sú ochotné ani po najnaliehavejších žiadostiach uvoľniť pre vysoké školy potrebné kádre.“*²⁰⁶ Noví učitelia, ktorí nastúpili na miesta prepustených profesorov a docentov boli údajne oddaní veci socializmu a robotníckej triede.

Ďalším odvolaným bol profesor Daniel Rappant, ktorý dostal zákaz prednášať na filozofickej fakulte v roku 1950 a preto podľa straníckych činiteľov mohol negatívne po celé dva roky ovplyvňovať mládež na univerzite svojimi reakčnými, idealistickými výkladmi metodológie, teórie a filozofie dejín.²⁰⁷ Bol to síce vynikajúci odborník, ale údajne individualista, ješitný a namyslený na svoje postavenie i vedomosti a človek s takýmito vlastnosťami nemohol mať pozitívny vplyv na mladú generáciu budúcich historikov.²⁰⁸ Prednášky dejín slovenského a českého robotníckeho hnutia mal realizovať Miloš Gosiorovský.

Kultúrno-propagačné oddelenie ÚV KSS bolo Prahou upozornené na stále pretrvávajúce klerikálne vplyvy na filozofickej fakulte, zvlášť v odbore história. Odporučilo preto vykonať dôkladnú previerku a poveriť vedením krúžkov mladých súdruhov, ideologicky vyhranených, ktorí nemuseli mať ukončené vysokoškolské vzdelanie.²⁰⁹

V hodnotení Organizačného sekretariátu ÚV KSS bola Filozofická fakulta Slovenskej univerzity v Bratislave klasifikovaná ako škola, ktorá v personálnej oblasti nespĺňala požiadavky, ktoré si vtedajšie politické pomery vyžadovali. Od roku 1945 nevykonalo vedenie fakulty smerom k nárastu a posilneniu „pokrokových“ pedagógov takmer žiadne zmeny a minimálne úsilie vynaložilo *„na zaistenie vedeckého dorastu pokrokového zmyšľania.“*²¹⁰

Podobne bola hodnotená aj Pedagogická fakulta Slovenskej univerzity v Bratislave, založená v roku 1946, ktorá bola najmladšou fakultou školy. V materiáli Organizačného sekretariátu ÚV KSS bolo konštatované, že fakulta po stránke odbornej, ale predovšetkým politickej nespĺňa svoje hlav-

206 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12, a. j. 29.

207 SNA, f. PŠ, š. 92, inv. č. 91.

208 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 90.

209 SNA, f. PŠ, š. 92, inv. č. 91.

210 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2345, a. j. 90.

né poslanie – výchovu pokrokových učiteľov.²¹¹ V porovnaní s ďalšími fakultami Slovenskej univerzity v Bratislave, ktoré mali za sebou vyše 20-ročnú tzv. buržoáznu tradíciu, v politickej a ideovej oblasti sa od nich nelíšila. Dôvodom bolo, rovnako ako v prípade filozofickej a právnickej fakulty, nevyhovujúce personálne zloženie učiteľov, osoba dekana Jozefa Martinka a nesprávny výber „*mladého vedeckého dorastu*“.

Pozitívnejšia bola hodnotená situácia na Prírodovedeckej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, ale aj tam existovali „medzery“ v pedagogickom obsadení školy. Kritizovaní boli hlavne docent geobotaniky Ján Futák, údajne bezcharakterný človek a intrigán a už spomínaný František Nábělek, profesor systematickej botaniky, ktorý bol vraj „zaťažený klerikalizmom“ a okrem odprednášania učebnej látky sa práci na ústave nevenoval.²¹²

Po realizovaní „demokratizácie“ vysokých škôl, v rámci ktorej museli vysoké školy opustiť poslucháči, ktorých rodičia boli klasifikovaní ako triedni nepriatelia, sa nástrojom regulácie triednej a sociálnej štruktúry vysokoškolákov stali aj prijímacie pohovory. Prostredníctvom prijímacích pohovorov sa ďalej regulovali počty študentov na jednotlivých fakultách tak, aby korešpondovali s vytyčenými cieľmi, ktoré určil Štátny plánovací úrad v spolupráci s Poverením školstva, vied a umenia.

Prvé prijímacie pohovory na slovenských vysokých školách sa uskutočnili v septembri 1949 pre akademický rok 1949/1950 na základe výnosu Poverenia školstva, vied a umenia zo 17. júna 1949.²¹³ Výnos poverenia stanovil, že na vysokoškolské štúdium budú prednostne prijatí absolventi *Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy*.

Prijímacie pohovory boli zásadne povinné pre všetkých uchádzačov o vysokoškolské štúdium, ktorí úspešne vykonali štátnu maturitnú skúšku na školách III. stupňa (gymnázia, štvorročné vyššie odborné školy). Veľkú právomoc v súlade s výnosom poverenia mali užšie komisie vytvorené pri záverečných maturitných skúškach škôl III. stupňa, ktoré rozhodovali o každom absolventovi, či ho odporučila alebo neodporučila na vysokoškolské štúdium.²¹⁴ Podľa ďalších smerníc poverenia s každým žiakom musela komisia previesť pohovor. Na základe výsledku záverečnej skúšky, rozhovoru a vopred pripravených písomných posudkov komisia hlasovaním určila, ktorého študenta odporučí študovať na vysokú školu a ktoré-

211 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2345, a. j. 90.

212 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2345, a. j. 90.

213 *Školské zvesti*. Roč. V. Zošit 12, vydaný 30. júna 1949, s. 401-403.

214 *Školské zvesti*. Roč. V. Zošit 12, vydaný 30. júna 1949, s. 401-402.

ho nie. Pri rovnosti hlasov rozhodoval predseda. Na každého študenta boli vypracované tri posudky. Jeden spracoval riaditeľ školy spolu s učiteľským zborom, druhý výbor ČZM na strednej škole a tretí zástupca národného výboru. Každý z nich musel v závere uviesť vyjadrenie o odporúčaní, či neodporúčaní na vysokoškolské štúdium. Rozhodnutie oznámila komisia po vykonaní záverečných skúšok, absolvovaní rozhovorov a svojom hlasovaní zhromaždeným žiakom. Proti rozhodnutiu komisie bolo možné sa odvolať do 15 dní na príslušný krajský národný výbor.

Riaditeľstvá škôl III. stupňa zaslali po skončení maturitných skúšok prihlášky uchádzačov, ktorých komisia odporučila na prijatie na vysokú školu, priamo na dekanáty (rektoráty) príslušných fakúlt (vysokých škôl). Uchádzač o vysokoškolské štúdium sa nemohol prihlásiť súčasne na dve vysoké školy. K prihláške musel priložiť vyplnený dotazník, krstný (rodný) list, vysvedčenie dospelosti (maturitnej skúšky), potvrdenie miestneho národného výboru o štátnej a národnej spoľahlivosti pre prijatie na vysokú školu a podrobný životopis. Uchádzači, ktorí sa hlásili na vysokoškolské štúdium zo zamestnania museli mať vyjadrenie riaditeľstva podniku, prednostu úradu a pod., resp. vyjadrenie závodnej (zamestnaneckej) rady o prípadnom záujme podniku o štúdium uchádzača.

Na každej vysokej škole (fakulte, odbore) menovalo Povereníctvo školstva, vied a umenia trojčlennú prijímaciu komisiu a potrebný počet subkomisíí. Dvaja členovia a dvaja náhradníci boli vybratí spomedzi učiteľov vysokých škôl (profesori, docenti, suplenti, asistenti), jeden člen a jeden náhradník z radov študentov. V nasledujúcich rokoch to museli byť členovia Československého zväzu mládeže. Prijímacia komisia vybrala plánovaný počet uchádzačov, berúc do úvahy ich prospech a výsledky prijímacích rozhovorov. V prípade, keď počet prihlásených uchádzačov spôsobil preplnenie niektorých fakúlt (odborov) vysokých škôl, mohla komisia navrhnúť preradenie časti uchádzačov pre prijatie na inú vysokú školu, resp. iné štúdium. Pri návrhu na preradenie komisia musela zvážiť aj vyjadrenie uchádzača pri pohovoroch.

Riadené prijímacie konanie uchádzačov o vysokoškolské štúdium získalo právnu oporu v zákone č. 58/1950 Sb. z. z. mája 1950, ktorý v § 19 stanovil, že študenti sa prijímajú na vysoké školy na základe ich schopností a so zreteľom na plánované hospodárske, sociálne a kultúrne potreby štátu.²¹⁵ Ministerstvo školstva potom každoročne vydávalo prevádzacie predpisy,

215 *Sbírka zákonů republiky Československé*. Čiastka 27, vydaná 3. júna 1950, s. 117.

ktoré okrem iného obsahovali aj smerné čísla pre prijatie študentov do prvých ročníkov jednotlivých vysokých škôl, fakúlt, resp. oborov.

Po prijatí zákona bolo upravené menovanie prijímacích komisií. Na každej fakulte (vysokej škole) menoval rektor (dekan samostatných fakúlt) päťčlennú hlavnú prijímaciu komisiu a potrebný počet trojčlenných subkomisií. Tvorili ich profesori, docenti, asistenti a študenti. Prijímacia komisia vybrala plánovaný počet uchádzačov, berúc do úvahy ich prospech a výsledky prijímacích rozhovorov. Hlavnou úlohou prijímacích pohovorov však bolo usmerniť kandidátov na najdôležitejšie odbory vysokoškolského štúdia, t. j. na technické smery.²¹⁶ Na druhom plenárnom zasadnutí Štátneho výboru pre vysoké školy 14. decembra 1950 to zdôraznil jeho generálny tajomník Miloslav Valouch, keď uviedol, že v celoštátnom meradle bola v akademickom roku 1950/1951 približne polovica študentov prijatá na vysoké školy technického smeru.²¹⁷

Pre školský rok 1950/1951 sa prijímacie pohovory konali v júni 1950. Úlohou prijímacích komisií bolo sledovať najmä 1. politickú vyspelosť uchádzača, 2. jeho sociálny pôvod, 3. prospech, 4. potreby národného hospodárstva, 5. dôvody, ktoré viedli kandidáta k štúdiu na danej vysokej škole, fakulte, 6. celkovú osobnosť uchádzača.²¹⁸ Ako konštatoval povereník školstva E. Sýkora v správe *Uskutočňovanie uznesení IX. zjazdu v školstve prijímacie komisie „starajú sa o zlepšenie triedneho zloženia vysokoškolských študentov.“*²¹⁹ Prijímacie komisie však zisťovali aj vedomosti abiturientov škôl III. stupňa, predovšetkým gymnázií. Správa o pripravenosti maturantov škôl III. stupňa na vysokoškolské štúdium v akademickom roku 1951/1952 vypovedala o slabých vedomostiach najmä z matematiky, fyziky a zemepisu. No prijímacie rozhovory odhalili aj veľké nedostatky v spoločenských náukach. Maturanti nepoznali definície základných pojmov marxizmu-leninizmu, napr. tried, triedneho boja a i. Iní ich síce ovládali, ale „u nich to boli iba naučené frázy bez hlbšieho pochopenia a obsahu. Len u veľmi malého percenta absolventov sa zistili solídne základy marx-leninského učenia.“²²⁰ Študenti nemali prehľad o aktuálnom politickom a spoločenskom

216 SNA, f. PŠ, š. 96, inv. č. 94.

217 VALOUCH Miloslav. Zpráva o činnosti Státního výboru pro vysoké školy. In *Vysoká škola*. 1950, s. 85-86.

218 SNA, f. PŠ, š. 18. Celková zpráva o reforme štúdia na slovenských vysokých školách.

219 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 89.

220 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 471.

dianí v Československu i v zahraničí, čo bolo vraj dôkazom toho, že nečítali dennú tlač. Kritike neunikli ani učitelia stredných škôl, z ktorých mnohí nemali kladný vzťah k marxizmu-leninizmu. Predpísanú vyučovaciu látku diktovali študentom v podobe strnulých formulácií, čo následne žiakov viedlo k mechanickému učeniu.²²¹

Prijímacie pohovory pre akademický rok 1951/1952 sa uskutočnili v júni. Pretože smerné čísla stanovené Štátnym plánovacím úradom pre jednotlivé fakulty neboli naplnené, cez letné prázdniny sa realizoval tzv. dodatočný nábor. Do prvých ročníkov bratislavských vysokých škôl malo byť v školskom roku prijatých 2466 poslucháčov, k 25. septembru bolo zapísaných 2272, čo predstavovalo 92,13 % z určeného smerného čísla.²²² Nepriaznivý stav vykazovali vysoké školy v Košiciach, na ktoré sa prihlásilo 71 % z určeného počtu študentov prvých ročníkov. Na gremiálnej porade povereníka školstva v októbri 1951 bolo konštatované, že nedostatky na prijímacích pohovoroch sa prejavili najmä vo vedomostiach uchádzačov, aj keď boli len orientačné a nemali vplyv na prijatie.²²³

Počty poslucháčov prvých ročníkov vysokých škôl na Slovensku upravovalo poverenie školstva po dohode so Štátnym plánovacím úradom na Slovensku. Záujem o štúdium na vysokých školách začal narastať. Tak napríklad na akademický rok 1952/1953 bolo stanovené prijať do prvých ročníkov vysokých škôl na Slovensku sumárne 4000 študentov. *Zpráva o plnení plánu za I., II. a III. štvrtrok 1952*, ktorú vypracovalo poverenie školstva uvádza, že plán bol nielen splnený, ale podarilo sa ho aj prekročiť a na vysokoškolské štúdium malo od septembra 1952 nastúpiť 4365 poslucháčov.²²⁴ Do náboru na stredných školách, odborných a gymnáziá, sa zapájali aj členovia KSS z radov vysokoškolských učiteľov.

Správa poverenia školstva *Ako boli plnené uznesenia IX. zjazdu KSS na úseku vysokých škôl* uvádza, že prostredníctvom prijímacích pohovorov sa zlepšilo triedne a sociálne zloženie študentov prvých ročníkov jednotlivých fakúlt. Kým v akademickom roku 1949/1950 študovalo v prvých ročníkoch 21,6 % poslucháčov, ktorí mali robotnícky pôvod, v školskom roku 1950/1951 ich zastúpenie dosahovalo 31,9 %.²²⁵

221 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 471

222 SNA, f. PŠ, š. 180, inv. č. 476.

223 SNA, f. PŠ, š. 180, inv. č. 476.

224 SNA, f. PŠ, š. 132a. *Zpráva o plnení plánu za I., II. a III. štvrtrok 1952.*

225 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 465.

V. ŠTÁTNE KURZY PRE PRÍPRAVU PRACUJÚCICH NA VYSOKÉ ŠKOLY

Najrozsiahlejším projektom KSČ smerujúcim k radikálnej zmene triednej a sociálnej štruktúry poslucháčov vysokých škôl sa stali *štátne kurzy pre prípravu pracujúcich na vysoké školy*. V uznesení ÚV KSČ z novembra 1948 boli vymedzené ako samostatné internátne učilišťa s celodenným vyučovaním, ako zvláštny typ jednotnej školy tretieho stupňa, ktorej úlohou bolo pripraviť frekventantov na štúdium rôznych odborov vysokoškolského štúdia – humanitného i technického.²²⁶

Smernice pre zriaďovanie, zameranie a organizáciu tzv. robotníckych prípraviek schválilo Predsedníctvo ÚV KSČ na zasadnutí 8. decembra 1948.²²⁷ Na ich základe sa od začiatku roka 1949 organizovali jednoročné kurzy pre prípravu mladých robotníkov a roľníkov na vysoké školy. Boli do nich vyberaní mladí ľudia vo veku od 18 do 30 rokov, ktorí sa osvedčili vo výrobnej, resp. politickej práci a boli najmenej dva roky členmi KSČ (u mladších ako 20 rokov bola možná výnimka). Mali byť absolventmi nižšej strednej, alebo aspoň meštianskej školy.

Na kurzy teda prichádzali mladí robotníci a maloroľníci bez maturít. Po ročnom vzdelávaní v štátnych kurzoch mali vykonať maturitu a nastúpiť na vysoké školy. Obsahová stránka učiva v konkrétnom kurze bola zameraná na jeden daný odbor vysokej školy, na ktorej sa mali absolventi po jednoročnom štúdiu vzdelávať. Finančnú stránku robotníckych kurzov zabezpečoval v plnom rozsahu štát.

Prvé kurzy pre prípravu robotníkov na vysokoškolské štúdium boli v Čechách zriadené v januári 1949. V dňoch 3. – 9. októbra 1949, keď sa otváral školský rok, nastúpili na vysoké školy prví absolventi robotníckych kurzov. Najvyšší počet, 300 robotníkov, bol na strojníckej a elektrotechnickej fakulte v Prahe. Sekretariát ÚV KSČ pripravil v tejto súvislosti písomný materiál, v ktorom zdôraznil, že na každej fakulte vysokých škôl má byť pri otvorení školského roka v prejavoch akcentovaný význam vstupu robotníkov na vy-

226 Bližšie: URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdelávací systém v letech 1945 – 1969*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 111-112.

227 MAŇÁK, Jiří. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence. In KÁRNIK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (zost.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek II. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2014, s. 141.

soké školy, poukázané na starostlivosť ľudovodemokratickej republiky o vysoké školy a o študentov, vyzdvihnuté perspektívy inteligencie v ľudovodemokratickom štáte, ale na druhej strane sa nemalo zabudnúť na povinnosti študentov a vysokoškolských učiteľov k ľudovodemokratickej republike.²²⁸

Štátne kurzy pre prípravu pracujúcich na vysoké školy boli na Slovensku otvorené vo februári 1949. Ich správa spadala do kompetencie Povereníctva školstva, vied a umenia.²²⁹ Prvou základnou úlohou bola alokácia kurzov, čo zodpovedným pracovníkom II. odboru (stavebné oddelenie) a VII. odboru (evidoval kaštiele) povereníctva školstva prinášalo mnoho problémov. Pôvodný zámer predpokladal umiestnenie kurzov najmä do kaštieľov, z ktorých mnohé boli už v tej dobe obsadené napr. školami, armádou, prípadne slúžili ako skladové priestory poľnohospodárskemu sektoru. Ďalšie boli v zlom stave a ich opravy by si boli vyžiadali veľké finančné náklady. K niektorým navrhovaným objektom, ako napr. kaštiele v Budmericiach a v Dubodielí, sa VII. odbor PŠVU vyjadril, že „*nemajú prísť do úvahy preto, lebo je v nich umelecky cenné zariadenie, ktoré treba ochrániť.*“²³⁰ Povereníctvo školstva zvažovalo aj využitie viacerých hotelových zariadení v Piešťanoch (Royal, Palace, Imperiál), či v tej dobe uprázdnených kasárňach v Prešove. O voľné budovy mali však záujem najvyššie štátne inštitúcie, policajné zložky, armáda, rôzne úrady, či organizácie. Preto boli štátne kurzy v nasledujúcom období, v rokoch 1949 – 1953, umiestňované väčšinou v priestoroch bývalých cirkevných ústavov a škôl.

Proces zaradenia pracujúcich do kurzov bol zložitý a prebiehal v troch samostatných častiach, ktorými boli nábor, výber a prijímacie pohovory. Pred otvorením každého ročníka štátnych kurzov sa konal nábor medzi pracujúcimi v závodoch, členmi jednotných roľníckych družstiev a maloroľníkmi na vidieku. V rámci náboru bolo potrebné získať čo najväčší počet záujemcov, ktorý by podstatne prevyšoval stanovené kvóty účastníkov kurzov. Spomedzi záujemcov sa potom uskutočňoval výber. V rokoch 1949 – 1951 nábor realizovali stranícke orgány, od roku 1951 PŠVU, IV. referáty krajských národných výborov (KNV), okresných národných výborov (ONV) a masové spoločenské organizácie. Podobná situácia bola aj v rámci výbe-

228 NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1945 – 1950, zv. 4, a. j. 86/21. Schôdza sekretariátu 27. septembra 1949.

229 Zodpovednosťou bol v júni 1949 na Povereníctve školstva vied a umenia poverený prednosta III. odboru František Pazúr.

230 SNA, f. PŠ, š.13, č. 998. Umiestnenie nových prípravných kurzov. Uvedené dva kaštiele v tej dobe boli dané do užívania spisovateľom a umelcom.

ru, ktorý spočiatku realizovali orgány KSS – Ústredný sekretariát ÚV KSS, alebo sekretariáty okresných výborov KSS, neskôr PŠVU, IV. referáty KNV i ONV a masové spoločenské organizácie, kde veľkú úlohu zohrával najmä ČZM. Po náboře a výbere nasledovali prijímacie skúšky, spadajúce do kompetencie poverenctva školstva. Realizovali ich prijímacie komisie, zloženie ktorých sa tiež menilo. Dohľad mali naďalej orgány KSS.

Prvý ročník Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy bol na Slovensku otvorený 7. februára 1949 na dvoch miestach – v Malackách a v Košiciach. Nábor uskutočnili stranícke orgány – okresné organizácie KSS a ZO KSS, medzi roľníkmi miestne organizácie KSS. Výber riešil Ústredný sekretariát ÚV KSS, kde „po prekádovaní bolo rozhodnuté, ktorí uchádzači budú pozvaní na prijímacie skúšky. PŠVU pozvalo navrhnutých na prijímacie skúšky.“²³¹

Prvý ročník kurzu trval len osem mesiacov a skončil sa v septembri 1949. Štúdium v robotníckych prípravkách bolo v nasledujúcich rokoch realizované počas desiatich mesiacov. Do prvých kurzov boli uchádzači vyberaní s perspektívou štúdia najmä na vysokých školách technického zamerania. Postupne sa zameranie robotníckych prípraviek rozšírilo na širokú škálu vysokých škôl. Správa poverenctva školstva z júna 1951 o zväčšovaní kapacít štátnych kurzov pre IV. ročník uvádza nasledovné odbory: agronómia, strojárstvo, elektrotechnika, stavebníctvo, baníctvo, hutníctvo, zverolekárstvo, medicína, farmácia, prírodné vedy, právo, pedagogické vedy a i.²³²

Na prijímacích pohovoroch do prvého ročníka štátnych kurzov neuspela jedna tretina uchádzačov. Výsledky prijímacích skúšok v českých krajoch a na Slovenku boli veľmi podobné, čo prezentujú údaje v nasledujúcej tabuľke.²³³

Tabuľka č. 3 *Výsledky prijímacích pohovorov do Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy v roku 1949.*

	Prihlásených celkove	Na skúšku prišli	Prijatí
české kraje	1 417	1 317	885 (67,19 %)
Slovensko	300	203	137 (67,48 %)
spolu absolútne	1 717	1 520	1 022

231 SNA, f. PŠ, š. 177. Referát o štátnych kurzoch pre prípravu na vysoké školy.

232 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 467.

233 ČEJKA, Jozef. Zkušenosti ze státních kursů pro přípravu pracujících na vysoké školy. In *Přehled*. Roč. 1961, č. 6, s. 20.

Pre získanie bližšieho obrazu o úrovni vzdelávania v kurzoch, a teda príprave budúcich poslucháčov slovenských vysokých škôl, uvádzame niektoré podrobnejšie informácie. V Malackách do kurzu nastúpilo 95 osôb, v Košiciach 42, pričom, až na niektoré výnimky, mali ukončené len základné vzdelanie. V Malackách 11 ukončili ľudovú školu, 35 menej ako štyri triedy meštianskej školy, 46 absolvovali bližšie nešpecifikovaný kurz a traja niekoľko tried vyššej strednej školy.²³⁴ Po dvoch, troch mesiacoch viacerí frekventanti kurzy opustili, jednak z rodinných dôvodov, ale najmä preto, lebo „*sami spoznali, že nemajú predpoklady a schopnosti pre ďalšie úspešné štúdium a to ani v kurze ani na vysokej škole.*“²³⁵ K maturitám tak pristúpilo spolu 123 frekventantov. Komisia hodnotila výsledky troma stupňami – 1. *prospel s vyznamenaním*, 2. *prospel*, 3. *neprospel*. Maturity prebiehali zo štyroch predmetov – slovenského jazyka, spoločenských náuk a ďalších dvoch na základe toho, na ktorú vysokú školu chceli absolventi kurzov nastúpiť. Buď maturovali z matematiky a fyziky alebo prírodopisu a chémie. Hodnotenie študentov však bolo odlišné od klasifikovania na bežných školách III. stupňa. Komisia posudzovala „*veľmi svedomite každého jednotlivca nielen podľa výsledku ústnej skúšky, teda nielen podľa toho, ako vedel na tú-ktorú otázku odpovedať, ale hodnotila jeho prácu počas celého trvania kurzu, brala do úvahy jeho charakterové vlastnosti vôbec, jeho snaživosť, dôslednosť v práci a hlavne jeho predpoklady pre štúdium, teda chápacosť, inteligenciu.*“²³⁶ Aj pri akceptovaní uvedených kritérií výsledky skúšok neboli povzbudivé. S hodnotením *prospel s vyznamenaním* maturitu absolvovalo 19 frekventantov, so stupnicou 2. *prospel* 72. Hodnotenie 3. *absolvoval* dostalo od komisie 32 účastníkov kurzu, z ktorých sa niektorí vrátili na svoje pôvodné pracoviská, ďalší boli zaradení do práce v rezorte Povereníctva práce a sociálnej starostlivosti, resp. zamestnaní v Družstevných radách. Absolventi kurzu, teda maturanti, sa zapísali na nasledovné odbory vysokých škôl: právo traja, chemické inžinierstvo osem, architektúra a pozemné stavitelstvo štyria, stavebné inžinierstvo odbor konštrukcie 13, strojárnska technológia 40, lesníctvo a poľnohospodárstvo 17 a výtvarné umenie jeden. Na slovenských vysokých školách začali študovať od začiatku školského roka 1949/1950.

234 SNA, f. PŠ, š. 177. Referát o štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysoké školy na Slovensku. Tiež: SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 486/2.

235 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 796, a. j. 16.

236 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 486/2.

Sekretariát ÚV KSS hodnotil úroveň ich vzdelania a schopností nasledovne: „...skúsenosť z priebehu kurzov nás presvedčila, že máme medzi robotníctvom mnoho schopných a nadaných chlapcov i dievčatá, ktorí i pri objektívnych ťažkostiach dobre zvládnu učebnú látku potrebnú pre štúdium na vysokých školách.“²³⁷ V Správe o priebehu záverečných skúšok v prípravných kurzoch pre vysokoškolské štúdium pracujúcich vypracovanej pre ÚV KSS po skončení maturít v septembri 1949 bolo konštatované, že vedomosti „maturantov obzvlášť z reálnych predmetov, ktoré predovšetkým študenti potrebujú, sa podľa názoru odborníkov plne vyrovnajú vedomostiam maturantov riadnych gymnázií.“²³⁸ Je zrejmé, že uvedené konštatovania prekročili rámec objektívneho stavu a hodnotenia dosiahnutých vedomostí absolventov prípravných kurzov, zvlášť keď berieme do úvahy najvyššie ukončené vzdelanie frekventantov pred nástupom do kurzov a tiež dobu ich trvania v časovom rozpätí osem mesiacov.

Ako už bolo uvedené, poverenie školstva narážalo pri umiestňovaní kurzov na nedostatok priestorov. Aj objekty, ktoré boli k dispozícii, nemali vhodné najmä ubytovacie a hygienické podmienky. Tak tomu bolo aj v Malackách, kde bol kurz umiestnený v nevyhovujúcich priestoroch. Vyučovanie prebiehalo v budove tamojšieho gymnázia a internát sa nachádzal v bývalom Pálffyho kaštieli. Hygienické podmienky v kaštieli boli na nízkej úrovni, pitná voda bola závadná, neexistovali splachovacie toalety, kuchyňa fungovala v nevyhovujúcich podmienkach. Ubytovacie miestnosti boli veľké, ťažko sa dali vykurovať. Po odstránení základných nedostatkov, na ktoré boli vynaložené väčšie finančné výdaje, kurzy v Malackách sa konali aj v nasledujúcich rokoch.²³⁹ Priaznivejšie podmienky boli v Košiciach, kde sa však štátne kurzy vzhľadom na požiadavky umiestnenia vysokých škôl už nekonali.

V októbri 1949 nastúpili na slovenské vysoké školy absolventi 1. ročníka prípravných kurzov. Už vyššie uvedený výnos poverenia školstva zo 17. júna 1949, ktorým sa vydávali smernice pre prijímanie uchádzačov do 1. ročníkov slovenských vysokých škôl univerzitného a technického smeru v študijnom roku 1949/1950 uvádzal, že prednostne „budú prijatí absolventi štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysokoškolské štúdium, ktorí

237 SNA, f. PŠ, š. 13, č. 998.

238 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 486/2.

239 SNA, f. PŠ, š. 13. Ďalšie prípravné kurzy pre vysokoškolské vzdelanie robotníctva. Umiestnenie od 1. októbra 1949.

zložila záverečnú skúšku.“²⁴⁰ Uvedený postup sa realizoval počas celého obdobia trvania prípravných kurzov pre pracujúcich.

Absolventov prípravných kurzov, ktorí na vysoké školy nastúpili v jeseni 1949, ako aj v nasledujúcich akademických ročníkoch, čakala zásadná zmena v ich dovtedajšom spôsobe vzdelávania – nový spôsob štúdia i jeho náplň. V prípravkách pracovali väčšinou v kolektívoch, na vyučovanie sa pripravovali denne pod vedením pedagogických pracovníkov a inštruktorov. Na univerzitách a technikách museli prejsť na individuálne štúdium, naučiť sa organizovať časový rozvrh štúdia, ktorý im dovtedy riadili pedagógovia v štátnych kurzoch.

V liste, ktorý Sekretariát ÚV KSS 14. júna 1949 adresoval všetkým okresným sekretariátom KSS na Slovensku je uvedené, že určujúcim dôvodom pokračovania štátnych kurzov v nasledujúcom období je cieľ čo najskôr vyškoliť „čo najväčší počet z robotníckej triedy vyšších a strane oddaných pracovníkov, ktorí budú môcť zaujať vedúce miesta v našom štátnom a hospodárskom aparáte.“²⁴¹ V liste je ďalej zdôraznené, že úspech ďalšieho kurzu bude závisieť od náboru a najmä správneho výberu poslucháčov a tak nemali byť prijatí len tí, ktorí sa sami prihlásili, ale výber sa mal zamerať hlavne na najosvedčenejších robotníkov. Do kurzov sa tak mali podľa pokynov Sekretariátu ÚV KSS (tie vychádzali zo smerníc Sekretariátu ÚV KSČ z 8. decembra 1948) vyberať: 1. triedne a politicky uvedomelí príslušníci KSS, ktorí boli aspoň dva roky členmi strany (okrem osôb mladších ako 20 rokov); 2. pracovníci, ktorí sa osvedčili vo výrobe ako svedomití a nadaní, teda najmä úderníci a zlepšovatelia; 3. tí, ktorí mali záujem a predpoklady pre zvýšenie svojho vzdelania a pre štúdium na vysokých školách; 4. osoby vo veku 18 – 30 rokov.²⁴² Vzhľadom na mimoriadnu dôležitosť správneho výberu Sekretariát ÚV KSS apeloval, aby sa predsedníctva okresných výborov KSS starostlivo zaoberali každým jednotlivcom, ktorého navrhnu prijáť do kurzu.

V školskom roku 1949/1950 bol otvorený **druhý ročník** štátnych kurzov. Prijímacie pohovory sa konali 12. – 14. septembra v Malackách a v Košiciach. Pre tých uchádzačov, ktorí sa nemohli pohovorov zúčastniť bol určený náhradný termín 4. októbra v Bratislave. Správa poverenectva školstva o štátnych kurzoch z júna 1950 uvádza, že na pohovory boli pozvaní aj takí

240 *Školské zvesti*. Roč. V. Zošit 12, vydaný 30. júna 1949, s. 401.

241 SNA, f. PŠ, š. 13, č. 998.

242 SNA, f. PŠ, š. 13, č. 998.

uchádzači, ktorí „t. č. robotníkmi nie sú, no vlastnou usilovnosťou a podľa schopností vypracovali sa z robotníkov na vedúce miesta.“²⁴³

Vyučovanie sa začalo 10. októbra 1949 a bolo alokované do troch miest – Malaciek, Trnavy a Spišského Podhradia. V poslednom uvedenom boli najpriaznivejšie ubytovacie, hygienické, stravovacie podmienky. Štátny kurz bol umiestnený v bývalej kapitulskej rímskokatolíckej učiteľskej akadémii s internátom. Budova internátu mala tri poschodia, fungujúce ústredné kúrenie, vodovod, splachovacie WC, elektrické osvetlenie a vyhovujúce kuchynské miestnosti. Aj priestory školy boli na tú dobu moderne vybavené. Okrem zborovne a vhodných učební tu boli rôzne kabinety, hudobná sieň s klavirom, veľká telocvičňa, pracovňa pre ručné práce. V lete 1950 však musel kurz priestory učiteľskej akadémie opustiť a bol premiestnený do bývalého kláštora Premonštrátov v Jasove.

Mimoriadnu pozornosť venovalo vedenie KSS náboru budúcich frekventantov. V druhom ročníku ho vo veľkých závodoch realizovali zamestnanci Sekretariátu ÚV KSS, kádroví pracovníci národných podnikov a pracovníci sekretariátov OV KSS. Na vidieku, v jednotných roľníckych družstvách, pracovníci Roľníckeho oddelenia ÚV KSS. Záujemca bol povinný vyplniť dotazník, pripojiť životopis, posledné školské vysvedčenie a predsedníctvo príslušného OV KSS muselo napísať posudok. Uvedené podklady boli posielané na Sekretariát ÚV KSS, ktorý uskutočnil výber, a na základe „prekádrovania“ schválil všetkých prihlásených 942 osôb.²⁴⁴ Následne, tak ako pri prvom kurze, PŠVU realizovalo prijímacie pohovory. Prijímacie komisie tvorili zástupcovia ústredného sekretariátu KSS (ako predsedovia komisií), členmi boli pedagógovia kurzov a zástupcovia krajských národných výborov. Na pohovory sa však z vybraných 942 osôb dostavilo len 800, z nich komisie prijali 371. Počas školského roka štátne kurzy opustilo z rôznych príčin 64 frekventantov. V máji 1950 sa v štátnych kurzoch vzdelávalo 307 poslucháčov, v Malackách 78, Trnave 123 a v Spišskom podhradí 106. Vyučovanie vo všetkých troch kurzoch bolo orientované na odbory stavebný, strojnícky a elektrotechnický. Okrem nich to bol chemický odbor v Malackách, pedagogický v Trnave a banský, hutnícky, poľnohospodársky a lesnícky v Spišskom Podhradí.

Aj keď kurz v Spišskom Podhradí mal najvhodnejšie materiálne vybavenie, z hľadiska „ideologickej vyspelosti“, vedomostnej úrovni frekventantov i politickej a odbornej stránky vyučujúcich bol pracovníkmi PŠVU hodnote-

243 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 796, a. j. 16.

244 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 89.

ný ako najslabší. Značná časť frekventantov sa zúčastňovala bohoslužieb. Snažili sa aktivovať kaplnku, zaviesť do obsahu vyučovania aj hodiny náboženstva. V učebniach sa nachádzali na stenách kríže a hoci boli odstránené, neznáme osoby ich opäť umiestnili na pôvodné miesto.²⁴⁵ V miestnostiach sa nachádzali socialistické heslá a zároveň desať božích prikázaní.²⁴⁶ Ako dokumentuje správa vypracovaná pre povereníka školstva E. Sýkoru z júna 1950, pracovná morálka prítomných bola nízka a mnohí frekventanti počas štúdia „politicky nerástli“.²⁴⁷ V školskom roku 1949/1950 kurz v Spišskom Podhradí opustilo 30 frekventantov a v predmaturitnom období prepadlo z viacerých predmetov 17 účastníkov, čo predstavovalo 16,03 %. Podľa politického vedúceho kurzu Hüblera, významným faktorom, ktorý ovplyvnil odchod účastníkov, bol kurz pre notárov, ktorý v tej dobe organizovala štátna správa. Ten sa zdal mnohým viac atraktívny a menej náročný. Nízkou kvalitu dosahoval aj vyučovací proces, čo podľa riaditeľa kurzu Gabriela Černého ovplyvňovala častá zmena personálneho obsadenia pedagogického zboru a ešte vážnejší jav – niektoré učiteľské miesta neboli počas školského roka 1949/1950 vôbec obsadené. Aj medzi profesorami sa našli takí, ktorí navštevovali kaplnku.²⁴⁸ Podľa názoru riaditeľa nebolo vhodné umiestnenie všetkých frekventantov ktorí chceli študovať lesnícku, resp. poľnohospodársku vysokú školu do jedného kurzu v Spišskom Podhradí. Pochádzali najmä z vidieckeho prostredia, ich vedomosti boli slabšie, náboženské presvedčenie silnejšie. Na druhej strane však ich sústredenie do jednej lokality umožnilo zabezpečiť obsah vyučovania pre potreby uvedených škôl v oveľa širšom rámci.

Už bolo uvedené, že štátne kurzy na Slovensku spravovalo PŠVU. V Čechách a na Morave zodpovednou inštitúciou bolo ministerstvo školstva. No kým na ministerstve v Prahe bolo vytvorené samostatné oddelenie, ktorého výlučnou náplňou práce bola správa štátnych kurzov v českých krajinách, na povereníctve školstva bola v tomto smere komplikovaná situácia. Na PŠVU nebolo vytvorené samostatné oddelenie, a tak náležitosti týkajúce sa chodu štátnych kurzov, napr. personálne otázky, pedagogické záležitosti, internátne ubytovanie, vecné vybavenie, finančné zabezpečenie a i. spadali pod štyri oddelenia. V dôsledku toho, *„spisy blúdía alebo sa šibujú, čo je na*

245 SNA, f. PŠ, š. 18, č. 125.

246 SNA, f. PŠ, š. 13, č. 998.

247 SNA, f. PŠ, š. 18, č. 125.

248 V sledovanej dobe sa v Spišskom Podhradí pod štátnym dozorom nachádzal aj biskup Vojtašák.

*úkor ich vybavenia, lebo sa tým ich vybavenie zdržuje. Tým sa stalo, že rozpočet na rok 1950, najmä po vecnej stránke je poddimenzovaný.*²⁴⁹ Hospodárske oddelenie viackrát nemalo informácie o personálnych opatreniach, ktoré mali priamy dosah na financie. Veľa problémov vznikalo aj kvôli tomu, že v pracovnej náplni referentov poverených agendou kurzov boli aj povinnosti v iných oblastiach. Zmeny sa uskutočnili 1. novembra 1950, keď na povereníctve školstva vzniklo samostatné oddelenie pre výchovu novej inteligencie z radov pracujúcich, zodpovedné za chod kurzov na Slovensku.

Na Slovensku bolo tiež nedoriešené fungovanie kurzov v oblasti hospodárstva, pretože nepracovali ako jeden organický celok, ale osobitnú jednotku tvorilo internátne ubytovanie a druhú škola, kde prebiehal vyučovací proces. Aj v tomto smere bola situácia v českých krajoch optimálnejšia, pretože tam každý štátny kurz v konkrétnom mieste pracoval na spoločnej, jednotnej báze. Zmena v slovenských kurzoch nastala od 1. januára 1951, keď sa *„hospodárstvo internátu zlúčilo s hospodárstvom školy v jednu hospodársku jednotku a účtovníctvo sa prispôbilo podnikovému účtovníctvu.*²⁵⁰

Príprava mladých robotníkov a roľníkov v štátnych kurzoch bola hrazená zo štátneho rozpočtu. Náklad na jedného frekventanta v internáte predstavoval mesačne 1150 Kčs. Ukázalo sa však, že uvedená suma nepostačovala, a tak od 1. novembra 1950 bola zvýšená na 1500 Kčs.²⁵¹ Každý frekventant dostával mesačne vreckové 500 Kčs, ktoré s platnosťou od 1. októbra 1950 vzrástlo na 750 Kčs. Formou neplatenej dovolenky sa im zachovával pracovný pomer a nemocenské poistenie. Štát podporoval aj rodinných príslušníkov účastníkov kurzov. Manželka (družka,) v prípade, že nebola zárobkovo činná, poberala mesačne 2500 Kčs, ak bola, výška podpory dosahovala sumu 1250 Kčs.²⁵² Od februára 1952 bola v uvedenom prípade zvýšená na 1500 Kčs, ale zároveň v situácii, ak zárobkovo činná mohla byť, sa príspevok neposkytoval.²⁵³ Povereníctvo pracovných síl v tomto smere stanovilo: *„Či od manželky alebo iného rodinného príslušníka poslu-*

249 SNA, f. PŠ, š. 177. Referát o štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysoké školy na Slovensku.

250 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

251 SNA, f. PŠ, š. 17, č. 822/1950.

252 NA, f. ÚV KSČ 1945 – 1960, zv. 10, a. j. 113/21. Schôdza sekretariátu 31. marca 1950.

253 Štátny archív (ŠA) Košice, f. Pedagogická fakulta Slovenskej univerzity v Bratislave, pobočka v Košiciach, š. 6. Štúdium poslucháčov. Sbíerka obožníkov pre KNV. Roč. IV., 1952, č. 12.

cháča možno požadovať, aby vstúpili do zamestnania, posúdi okresný národný výbor, príslušný podľa bydliska týchto osôb, a to podľa konkrétnych pomerov poslucháča a zdravotného stavu jeho rodinných príslušníkov, podľa pracovných príležitostí v obvode ONV, resp. i iných okolností napr. podľa možnosti umiestniť dieťa v jasiach alebo v materskej škole.“²⁵⁴

Príspevok na každé nezaopatrené dieťa v rodine bol stanovený na 500 Kčs, bez toho, aby boli krátené detské prídavky. Každý ďalší príslušník rodiny, ktorý nemal vlastný príjem a absolvent štátneho kurzu mu poskytoval vo svojej domácnosti celú výživu, dostával mesačne 500 Kčs. Ročný náklad na jedného poslucháča tvoril v tom období sumu viac ako 50 000 Kčs.²⁵⁵

Denná stravná jednotka na jedného frekventanta bola stanovená na sumu 53 Kčs. V správe poverenictva školstva *Starostlivosť o robotnícke prípravné kurzy* z decembra 1950 je však konštatované, že „*prídely potravín pre frekventantov sa ukázali malými, a preto by bolo potrebné, aby frekventantom boli priznané prídely potravín ako pre ťažko pracujúcich, veď frekventanti sú mladí, zdraví ľudia, ktorí denne ťažko duševne pracujú 16 hodín a to vyžaduje výdatnú stravu tým skôr, že frekventanti sa regrutujú z pracujúcich, ktorí poväčšine do príchodu do kurzu prídely pre ťažko pracujúcich poberali.*“²⁵⁶ K zvýšeniu prídely potravín pre účastníkov, ako pre ťažko pracujúcich došlo, ale len na dobu jedného mesiaca. Po mesiaci „*bolo z neznámych príčin zrušené, proti čomu PŠVU podalo odvolanie.*“²⁵⁷

Štátna pomoc sa v nasledujúcom období rozširovala a identická podpora bola poskytovaná aj absolventom kurzov pokračujúcich v štúdiu na vysokých školách. Na základe uznesenia vlády zo 17. decembra 1951 mali okrem toho dostať príspevok 3000 Kčs na ošatenie, ktorý sa pridieľoval jednorazovo za celú dobu štúdia.²⁵⁸ Bolo im hradené nemocenské poistenie, paušálne 150 Kčs mesačne. Podpora pracujúcej manželky predstavovala sumu 1500 Kčs. Sociálne prípady boli riešené individuálne.

254 ŠA Košice, f. Pedagogická fakulta Slovenskej univerzity v Bratislave, pobočka v Košiciach, š. 6. Štúdium poslucháčov. Sberka obežníkov pre KNV. Roč. IV., 1952, č. 12.

255 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysokých školách a o vyšších školách pracujúcich.

256 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysokých školách a o vyšších školách pracujúcich.

257 SNA, f. PŠ, š. 17, č. 822/195.

258 ŠA Košice, f. Pedagogická fakulta Slovenskej univerzity, pobočka Košice, š. 6. Štúdium poslucháčov. Sberka obežníkov pre KNV. Roč. IV., 1952, č. 12.

Slabá vedomostná pripravenosť frekventantov v štátnych kurzoch bola známa ústredným orgánom KSS, vedúcim pracovníkom PŠVU i krajských národných výborov. V záujme aspoň čiastočného korigovania ich vedomostí povereníctvo školstva organizovalo od 1. júna 1950 tzv. opakovacie krúžky v trvaní šiestich týždňov pred nástupom do štátnych kurzov. Tie mali vytvoriť priestor pre to, aby si uchádzači o vzdelávanie v štátnych kurzoch pred prijímacími pohovormi „osviežili“ zabudnuté vedomosti z matematiky a zo slovenčiny. Ich cieľom tak bolo pripraviť „*frekventantov na prijímacie pohovory z počtov a zo slovenčiny, ktoré sú predpísané k prijatiu do štátneho kurzu pre prípravu pracujúcich na vysoké školy.*“²⁵⁹ Opakovanie sa realizovalo v rámci 36 hodín rozdelených rovnomerne medzi obidva predmety. Pre získanie bližšieho obrazu o požiadavkách na vzdelanostnú úroveň budúcich poslucháčov štátnych kurzov a následne vysokých škôl, uvádzame učebné osnovy opakovacích krúžkov obidvoch predmetov. Slovenský jazyk: o slovenskom jazyku, jeho rozdelenie, spisovná reč a nárečia, mäkké slabiky, vybrané slová, rozdelenie slov na konci riadka, priama a nepriama reč, podstatné mená (ich rozdelenie, skloňovanie podľa vzorov), prídavné mená (rozdelenie, skloňovanie podľa vzorov), ďalšie ohybné a neohybné slovné druhy, vetné členy. Matematika: základné matematické úkony s celými a desatinnými číslami, deliteľnosť čísel, najmenší spoločný zlomok, zlomky, trojčlenka, druhé a tretie mocniny a odmocniny, počítanie s relatívnymi číslami (pravidlá o znamienkach), odstraňovanie zátvoriek, najjednoduchšie rovnice, jednoduché slovné príklady.²⁶⁰

Dôležitou súčasťou opakovacích krúžkov bolo štúdium politickej literatúry. Ako povinné pre všetkých účastníkov boli referáty K. Gottwalda, V. Širokého a V. Kopeckého prednesené na IX. zjazde KSČ.²⁶¹

Podľa vyjadrenia povereníka školstva E. Sýkoru boli opakovacie krúžky rozmiestnené tak, aby sa ich mohli zúčastniť všetci kandidáti štátnych kurzov. K 20. júnu 1950 pracovalo na Slovensku 56 opakovacích krúžkov so

259 SNA, f. PŠ, š. 19, č. 305/1950.

260 SNA, f. PŠ, š. 19, č. 305/1950.

261 Ďalej bolo nutné preštudovať povinne jeden titul z uvedených prác: GOTTWALD, Klement: *Desať rokov. LENIN*, Vladimír Iljič. *K mládeži. STALIN*, Josif Vissarionovič. *O návrhu ústavy ZSSR. STALIN*, Josif Vissarionovič. *Prejav na prvej všezvážovej porade stachanovcov.*

755 účastníkmi.²⁶² Opakovacie krúžky fungovali až do ukončenia činnosti štátnych kurzov.

Na základe pokynov Sekretariátu ÚV KSČ *Kádrové hľadiská pre nábor a výber uchádzačov* z marca 1950, boli požiadavky na účastníkov kurzu v niektorých smeroch mierne upravené. Mali sa však v treťom ročníku prísne dodržiavať. Na základe nich navrhovaní kandidáti mali byť síce uvedomelí a aktívni členovia KSČ a zároveň vynikajúci pracovníci, no pripúšťali aj účasť osôb, ktoré neboli organizované v KSČ. Z „indiferentných“ robotníkov mohli byť do kurzov prijatí len uvedomelí a aktívni príslušníci celonárodných organizácií s vynikajúcim vzťahom k práci a k ľudovodemokratickému zriadeniu. Ich zastúpenie nemalo prevýšiť 10 % z celkového počtu frekvenciantov. Vekový limit bol znížený na 28 rokov a školské vedomosti uchádzačov mali dosahovať úroveň absolventa 3. ročníka meštianskej školy.²⁶³

Tretí ročník štátnych kurzov bol otvorený 1. októbra 1950 v Malackách, Trnave a v Jasove. Nábor sa začal od 1. januára 1950, ale jeho organizátorom, na rozdiel od prechádzajúcich dvoch ročníkov bolo povereníctvo školstva v úzkej spolupráci s masovými organizáciami, najmä ČZM a Revolučným odborovým hnutím (ROH). Hneď pri náboře bolo potrebné skompletizovať nasledujúce materiály záujemcov: kádrový dotazník, prihlášku ku na štúdium, životopis, posudok závodnej alebo miestnej organizácie KSS, resp. ČZM, ROH. Pre uchádzačov, nečlenov KSS, dôležité bolo stanovisko ČZM, ROH, prípadne ďalších celonárodných organizácií, ktoré boli oprávnené odporučiť uchádzača na štúdium v štátnom kurze. Prihlášky jednotlivcov nedoporučené KSČ, alebo niektorou masovou celonárodnou organizáciou, neboli brané do úvahy.

PŠVU pozvalo na prijímacie pohovory 978 osôb, dostavilo sa ich len 680, prijatých bolo 643 a do kurzov nastúpilo celkovo 582 záujemcov.²⁶⁴ Väčšina z nich, na rozdiel od účastníkov predchádzajúcich prvých dvoch ročníkov kurzov, absolvovala šesťtýždňové opakovacie krúžky. Na rokovaní Sekretariátu ÚV KSS 8. novembra 1950 bolo konštatované, že na prijímacích pohovoroch uchádzači prezentovali kvalitnejšie vedomosti ako v predchádzajú-

262 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 89. Tiež: SNA f. PŠ, k. 19, č. 305/1950. Tiež SNA f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 796, a. j. 16.

263 NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1945 – 1950, zv. 10, a. j. 113/21. Schôdza sekretariátu 31. marca 1950.

264 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

cich dvoch ročníkoch. Veľký podiel na tom mali šesťtýždňové opakovacie krúžky.²⁶⁵

Obsahová náplň vzdelávania v treťom ročníku štátnych kurzov bola zameraná predovšetkým na technickú oblasť, jedine v Trnave sa frekventanti pripravovali na štúdium na vysokých školách humanitného zamerania. Ideologická propaganda zohrávala dôležitú úlohu. Pre politické aktuality boli určené ranné dvadsaťminútovky a raz v týždni politické a kultúrne večery. Politickému „rastu“ poslucháčov mali napomôcť klubovne s časopismi a knižnicami, v depozitári ktorých sa nachádzala marxisticko-leninská literatúra, predovšetkým práce V. I. Lenina, J. V. Stalina, ale aj K. Gottwalda, vrátane dôležitých materiálov ústredných orgánov KSČ určených členskej základni strany.

Úspešné zvládnutie kurzov pre pracujúcich vyžadovalo študijné predpoklady, ale tiež veľké pracovné nasadenie a vytrvalosť. Počas desiatich mesiacov mali poslucháči zvládnuť stredoškolské učivo, aj keď zúžené na potreby konkrétneho typu vysokej školy. Spoločným javom všetkých troch ročníkov bol úbytok frekventantov v priebehu ich trvania. V treťom ročníku štátneho kurzu bolo k 1. aprílu 1951 v Malackách, Trnave a v Jasove prítomných 317 osôb.²⁶⁶ Odišlo teda 265 poslucháčov, čo predstavovalo 45,53 %. Niektorí z rodinných a zdravotných problémov, no väčšina kvôli nevládaniu učiva. Zodpovední pracovníci PŠVU však napriek tomu konštatovali, že *„pracovná morálka v ŠKP je celkove dobrá. Zvlášť dobrá je u poslucháčov politicky vyspelých. Prejavuje sa to nielen v ich vlastnej práci, ale i v tom, že títo poslucháči účinne pomáhajú poslucháčom študijne slabším. U poslucháčov, ktorí boli pred vstupom do ŠKP úderníkmi a u niektorých funkcionárov ČSM sa objavujú už rysy skutočne socialistickej morálky. Aj frekventanti s menším predbežným vzdelaním sa často vyznačujú veľkou usilovnosťou a húževnatosťou, ale zo začiatku ťažšie prekonávajú študijné ťažkosti... pri pomalšom tempe by i títo kurz absolvovali úspešne.“*²⁶⁷

265 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12, a. j. 30.

266 Z uvedeného počtu sa na štúdium strojnického inžinierstva pripravovalo 69 frekventantov, poľnohospodárskeho 59, lesníckeho 56, stavebného 36, elektrotechnického 22, chemickotechnologického 17, banského 14, na komerčné inžinierstvo 1, na medicínu 17, filozofiu 16, pávo 1, prírodné vedy 4. SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

267 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

Pokleslo aj zastúpenie členov KSČ. Kým v prvých dvoch ročníkoch tvorili okolo 80 %, v treťom, v školskom roku 1950/1951 len 48 %, v dôsledku čoho bola údajne aj „*menšia politická vyspelosť poslucháčov, ktorá sa prejavuje v slabšej pracovnej morálke, menšej húževnatosti a iniciatíve.*“²⁶⁸ Ani v štátnych kurzoch v českých krajoch nebola situácia z pohľadu vedúcich orgánov KSČ uspokojivá, keď v druhom ročníku bolo v strane organizovaných 75 % poslucháčov a len 70 % bolo robotníkov. Keď Sekretariát ÚV KSČ v marci 1950 hodnotil uvedenú skutočnosť, zdôraznil, že situácia sa nesmie viac opakovať a v už spomínanom materiáli *Kádrové hľadiská pre nábor a výber uchádzačov* bolo uvedené, že „*se nesmí letos objaviť študenti, alebo synkové a dcery z malomeštáckych rodín, ktorí treba byť určitou dobou vo výrobe. Brát na prípravky i nečleny strany, znamená vyberať ty najlepší z najlepších a nikoli otvoriť masový príliv a dokonca činiť ústupky triednímu zložení! Takový výklad v praxi je nepochopením uznesení!*“²⁶⁹

V čase, keď končil tretí ročník kurzov, 29. mája 1951, schválilo Povereníctvo školstva, vied a umenia výnos s názvom *Štátne kurzy pre prípravu pracujúcich na vysoké školy*,²⁷⁰ ktorý detailne vychádzal z výnosu ministerstva školstva.²⁷¹ Vymedzil ich účel a definoval ich ako dočasné samostatné učilišťa, v ktorých sa účastníci vzdelávajú celodenne počas jedného, resp. dvoch rokov. Pri každom kurze mali fungovať internáty pre ubytovanie poslucháčov, učiteľov a zamestnancov, pričom pre účastníkov bol pobyt v internátoch povinný. Na čele kurzu stál riaditeľ, ktorý zodpovedal za vzdelávaciu a výchovnú činnosť, hospodársku správu kurzu i internátu, ako aj za tzv. politické vedenie. Dôležité miesto zastával zástupca kurzu zodpovedný za politické a kádrové otázky. Zabezpečoval ideový obsah vyučovania, usmerňoval mimovzdelávaciu činnosť účastníkov, staral sa tiež o ich ideologický a politický rast a spravidla vyučoval občiansku náuku. Hospodársku správu kurzu a internátu viedol hospodársky správca podriadený riaditeľovi kurzu. Výnos stanovil, že dozor nad kurzami vykonávajú krajské národné výbory prostredníctvom krajských školských inšpektorov pre gymnáziá a pedagogické gymnáziá. Hlavný dozor bol v kompetencii Povereníctva

268 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

269 NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1945 – 1951, zv. 10, a. j. 113/21. Schôdza sekretariátu 31. marca 1950.

270 *Školské zvesti*. Roč. VII. Zošit 12, vydaný 9. júna 1951, s. 259-262.

271 *Věstník ministerstva školství, věd a umění*. Roč. VII. Zošit 16, vydaný 10. júna 1951, s. 163-166.

školy, vied a umenia. Štúdium v kurzoch sa končilo záverečnou skúškou a vysvedčenie po jej realizovaní sa uznávalo za úradný dokument o ukončení štúdia na gymnáziu. Pri prijímacej skúške, pred nástupom do kurzu, boli uchádzači povinní sa písomne zaviazvať, že po jeho úspešnom absolvovaní budú pokračovať v štúdiu na vysokej škole. Je zjavné, že dôvodom bola prax prechádzajúcich kurzov, keď niektorí ich absolventi nemali záujem o vysokoškolské štúdium. Výnos uvádzal, že vzdelávanie v kurzoch, ubytovanie a stravovanie v internátoch je bezplatné, náklady hradí štát. Vo viacerých oblastiach, napr. nábor a výber účastníkov, ich predbežná príprava, podmienky prijatia a i., výnos potvrdzoval existujúcu prax. V článku V. o podmienkach prijatia však absentovalo členstvo v KSČ, čo v nasledujúcom období viedlo k ďalšiemu zníženiu príslušníkov strany v štátnych kurzoch. Ani leták povereníctva školy pripravený na nábor do štvrtého ročníka štátnych kurzov v rámci podmienok pre prijatie uchádzačov neuvádzal členstvo v KSČ. Uvedený fakt sa prejavil už v školskom roku 1951/1952, čo dokumentujú údaje v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 4 *Počet členov a kandidátov ZO KSS v Štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysoké školy na Slovensku v máji 1952.*²⁷²

Miesto	Počet posl.	Z toho členov a kandidátov KSČ		Počet učiteľ.	Z toho členov a kandidátov KSČ		Počet všetkých členov a kandid. KSČ	
	spolu	absol.	v %	spolu	absol.	v %	absol.	v %
Bytčica	125	50	40,00	12	4	33,33	54	39,41
Harmónia	242	69	28,51	19	4	21,05	73	27,96
Jasov	123	23	18,69	13	8	61,53	31	22,79
Malacky	100	36	36,00	11	5	45,45	41	36,93
Trnava	137	11	8,02	15	8	53,33	19	12,50
Turčian. Teplice	113	38	33,62	11	2	18,18	40	32,25

²⁷² SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 35, a. j. 24.

V školskom roku 1950/1951 navštevovalo slovenské vysoké školy 371 absolventov prípravných kurzov. Najviac, 130, študovalo na strojníckej fakulte, lesníckej 56, stavebnej 50, chemickej 30, poľnohospodárskej 20 a i.²⁷³ Sekretariát ÚV KSS klasifikoval počet vysokoškolákov, absolventov štátnych kurzov za veľmi nízky, najmä v súvislosti s tým, „*aký veľký politický význam majú pre vysoké školy a celý náš život.*“²⁷⁴

Na zasadnutí kolégia Ministerstva školstva, vied a umenia v Prahe 14. februára 1951 boli prítomní aj zástupcovia PŠVU. Rokovanie analyzovalo úroveň dovtedajších kurzov vo viacerých oblastiach a záverom konštatovalo predovšetkým veľkú preťaženosť frekventantov, s tým že „*výsledky sa nerovnejú práci a námahe poslucháčov a že preto treba previesť reorganizáciu štúdia v kurzoch.*“²⁷⁵ O uvedenej úlohe rokovali funkcionári štátnych kurzov v Prahe 6. apríla 1951 a prijali nasledujúce závery. Vo vyučovaní bolo potrebné zaviesť väčšiu špecializáciu a umožniť tak poslucháčom lepšiu prípravu na vysoké školy. Vzhľadom na to bolo potrebné prepracovať aj učebné plány a zaviesť voliteľné predmety. Obmedziť sa mala nadmerná politická práca frekventantov mimo kurzov, v samotných kurzoch zredukovať politicko-kultúrne večery a dvadsaťminútovky, a to tak, že večery sa mali konať dva razy do mesiaca a dvadsaťminútovky raz do týždňa. *Učiteľské noviny* v apríli 1951 vcelku reálne zhodnotili vtedajší stav, keď napísali, že problémy a ťažkosti „*práce v kurzoch sú v tom, že kurz je krátkodobý... Do kurzu poslucháč prichádza s vedomosťami školy II. stupňa. Z kurzu vstupuje na vysoké školy technického alebo univerzitného smeru. Znamená to teda, že v krátkom čase jedného roku sa poslucháči musia pripraviť ku štúdiu na vysokej škole.*“²⁷⁶

Dôležitým článkom štátnych kurzov boli pedagógovia. Ich nedostatok bol evidentný vo všetkých ročníkoch. Tradične chýbali učitelia matematiky, chémie a fyziky. Nábor a výber učiteľov uskutočňovali IV. referáty krajských národných výborov. V radoch pedagógov sa však stretávali s malým záujmom z niekoľkých dôvodov. Išlo jednak o vytrhnutie konkrétnej osoby zo známeho prostredia, u ženatých odlúčenie od rodiny a skutočnosť, že niektoré kurzy sa nachádzali v malých obciach. Podľa PŠVU IV. referáty KNV „*nevenujú dostatočnú pozornosť výberu učiteľov a často nevedia obsadiť*

273 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

274 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

275 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

276 *Učiteľské noviny*. Roč. I., č. 13, 26. apríla 1951, s. 5.

*kvalifikovanými a politicky uvedomelými učiteľmi jednotlivé kurzy. Nepochopili doteraz, že práve ŠKP majú byť obsadené najlepšími učiteľskými silami.*²⁷⁷ Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS bolo konštatované, že do prípravných kurzov bol pridelený značný počet pedagógov s tzv. ideologickými úchyľkami. Jednotlivé kurzy nemali viac ako dvoch, troch učiteľov, ktorí boli „politicky na výške.“²⁷⁸ Okrem toho sa údajne k poslucháčom chovali povýšenecky.

Zhustenie učebnej látky vybraných predmetov strednej školy do jedného roka (desať mesiacov) prinášalo mnohých účastníkom kurzu veľké duševné vypätie. Objavili sa preto aj návrhy o predĺžení kurzov na dva roky. Vedenie KSČ ich však neprijalo s odôvodnením, že by sa tým oddialil zámer urýchleného zvýšenia počtu robotníkov na vysokých školách. Na Slovensku existovala len jedna dvojročná trieda v Bytčici, zriadená vo februári 1952 pre všetkých slabých poslucháčov, ktorí maturovali v auguste 1953.²⁷⁹

Záverečné skúšky v kurzoch, t. j. písomné a ústne maturity sa konali v inom čase, ako na gymnáziách, či odborných školách. Písomné skúšky prebiehali zvyčajne posledný júlový týždeň a posledný augustový týždeň bol v štátnych kurzoch vyhradený pre ústnu maturitu.

V jeseni 1949 začalo štúdium na slovenských vysokých školách 86 absolventov štátnych kurzov, o rok neskôr 300, v akademickom roku 1951/1952 330²⁸⁰ a v septembri 1952 už 753.²⁸¹ Pri celkovom počte 4365 študentov zapísaných v akademickom roku 1952/1953 do prvých ročníkov vysokých škôl na Slovensku to predstavovalo 17,25 %. Podľa Ladislava Grešíka v rokoch 1949 – 1952 nastúpilo na slovenské vysoké školy takmer 1800 absolventov štátnych kurzov.²⁸² Keď povereníctvo školstva po troch rokoch fungovania štátnych kurzov zisťovalo, aká je úspešnosť štúdia ich absolventov na vysokých školách, konštatovalo vysokú pracovnú morálku. Svojou pracovitosťou, štúdiom a disciplínou boli údajne vzorom ostatným študentom. Iniciovali súťaženie v ročníkoch, aktivizovali ostatných študentov. V správe na zasadnutí kolégia povereníka školstva bolo konštatované, že absolventi štátnych kurzov podnecovali „svojim nadšením do stránickej a zväzác-

277 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

278 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 89.

279 SNA, f. PŠ, š. 132. Zasadnutie kolégia 18. decembra 1952.

280 SNA, f. PŠ, S/1951 – tajné, š. 96, inv. č. 96,

281 SNA, f. PŠ, š. 132a. Zpráva o plnení plánu za I., II. a III. štvrtrok 1952.

282 GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v začiatkoch budovania socializmu (1948 – 1955)*. Bratislava. Pravda, 1980, s. 217.

kej práce iných a povzbudzujú k práci ostatných pokrokových študentov. Ich príchodom na vysoké školy sa zlepšilo triedne zloženie študentstva a tým i politická uvedomelosť celku. Vyvrátili sa tak lživé proroctvá reakcie o neschopnosti robotníkov študovať na vysokých školách.“²⁸³ Podobné ideologicky podfarbené konštatovania obsahujú aj ďalšie relevantné písomné materiály povereníctva školstva, ÚV KSS, či ÚV KSČ. V dokumente Právnej rady ÚV KSČ *Správa o právnické fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave* zaslanej v marci 1950 vláde a generálnemu tajomníkovi ÚV KSS Štefanovi Bašťovan-skému je uvedené, aby na právnickú fakultu bolo prijatých viac absolventov štátnych kurzov, ako v predchádzajúcich dvoch rokoch. Prax totiž ukázala, že „tito poslucháči jsou nejen po stránce politické, nýbrž i studijní mnohem lepší než studenti z nynější střední školy.“²⁸⁴

Štvrtý ročník štátnych kurzov v školskom roku 1951/1952 sa realizoval už na šiestich miestach – v Malackách, Modre-Harmónii, Trnave, Bytčici, Turčianskych Tepliciach a v Jasove. Najvyšší počet frekventantov bol v Modre-Harmónii – 236, najnižší v Turčianskych Tepliciach.²⁸⁵

Nábor v závodoch robili závodné rady v spolupráci s masovými organizáciami – ČZM, Jednotným zväzom slovenských roľníkov (JZSR)²⁸⁶, ROH a Živeny – Československého zväzu žien (ČŽŽ).²⁸⁷ Výber prebiehal cestou krajských a okresných výberových komisií zložených zo zástupcov školskej správy a masových organizácií. Obidve akcie sa konali pod vedením a kontrolou Kádrového oddelenia Sekretariátu ÚV KSS.

Nábor sa začal s dostatočným časovým predstihom a trval skoro tri mesiace, od konca novembra 1950 do 15. februára 1951. Povereníctvo školstva plánovalo účasť 1300 pracujúcich, čo bolo dvojnásobne viac, ako počet v kurzoch, ktoré v tej dobe prebiehali. Ako zdôrazňoval list Sekretariátu ÚV KSS zaslaný povereníkovi školstva E. Sýkorovi v novembri 1950, bolo to v záujme dôsledného plnenia úlohy danej „*súduhom Gottwaldom na IX. zjazde KSČ o potrebe výchovy novej inteligencie, pochádzajúcej z robotníckej triedy a s ňou triedne a ideologicky späté*.“²⁸⁸ Sekretariát zdôrazňo-

283 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

284 SNA, f. ÚV KSS – generálny tajomník, š. 2191, a. j. 490/2.

285 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

286 Vtedy Jednotný sväz slovenských roľníkov.

287 Vtedy Československý sväz žien.

288 SNA, f. PŠ, š. 17. Nábor do IV. behu prípravných kurzov pre vysokoškolské štúdium.

val, že smerné číslo je potrebné nevyhnutne naplniť, predovšetkým preto, aby sa zlepšilo triedne zloženie poslucháčov vysokých škôl a aby vysoké školy mohli kryť potrebu „kvalifikovaných“ kádrov.²⁸⁹

Počas náboru sa síce podarilo získať 2034 osôb, no podmienky pre štúdium v štátnych kurzoch nespĺňalo 900 z nich. Na prijímacie pohovory, ktoré sa konali v júli 1951 bolo pozvaných 1223 osôb, dostavilo sa však len 644 a prijatých bolo 424.²⁹⁰ Uskutočnil sa preto dodatočný nábor, ktorý realizoval najmä ČZM. Zapojili sa doňho aj inštruktori poverenia školsťva, poslucháči vysokých škôl robotníckeho pôvodu a frekventanti štátnych kurzov. Predpokladané výsledky však nepriniesol – podarilo sa získať 1200 uchádzačov.²⁹¹ Na zasadnutí kolégia PŠVU zazneli kritické pripomienky najmä k práci mládežníckej organizácie, keď bolo konštatované, že „*ne-nachádzame ešte v radoch ČSM dostatočné porozumenie a z výsledkov doterajšieho náboru vidieť, že medzi KV ČSM a OV ČSM nie je ešte dostatočná spolupráca a jednou veľkou chybou bolo, že sekretariáty ČSM úzko nespolupracovali s ostatnými masovými organizáciami a so školskou správou.*“²⁹²

V decembri 1951 sa v spomínaných šiestich miestach štvrtého ročníka vzdelávalo 730 osôb a ďalších 230 pracujúcich zo Slovenska v kurzoch v Čechách, kde boli v tom čase priaznivejšie ubytovacie možnosti.²⁹³ Uvedený cieľ, 1300 účastníkov kurzu, sa teda nepodarilo splniť. Keď povereník školsťva E. Sýkora analyzoval nepriaznivú situáciu, za hlavné príčiny považoval dva faktory – chybný kádrový výber pracujúcich na pracoviskách a fluktuáciu prihlásených osôb, ktorá údajne bola dôsledkom ich nedostatočnej politickej prípravy. Podľa povereníka nesprávne postupovali vedenia závodov hlavne tým, že nedodržiavali „triedne hľadiská“ náborových smerníc a do štátnych kurzov zaradili napr. aj ľudí pracujúcich v administratíve. K tomu pristupoval ich negatívny postoj k uvoľneniu niektorých pracujúcich a na „*PŠVU dochádzali listy, že uchádzačov nemožno uvoľniť, lebo ich odchod zo závodov by spôsobil neplnenie plánu a pod.*“²⁹⁴ Ako ilustratívny príklad môžeme uviesť závod J. Dimitrova v Bratislave, vedenie ktorého síce vyslalo svojich pracovníkov na pohovory, no keď komisia rozhodla o ich prijatí, ve-

289 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

290 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

291 Na prijímacie pohovory sa dostavilo 861 osôb a prijatých mohlo byť 620 z nich.

292 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 471.

293 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

294 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

denie závodu odmietlo uvoľniť svojich zamestnancov. Kritické pripomienky na adresu podnikov odznali aj na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS 28. decembra 1951, kde bolo konštatované, že značný podiel viny nesú jednotlivé závody, pretože *„celú akciu podcenili, nechápali ju politicky a namiesto toho, aby výber vynikajúcich mladých robotníkov pre štúdium na vysokých školách pokladali za vyznamenanie, všemožne sa odchodu už vybraných frekventantov bránili. V snahe splniť smerné čísla vyslali závody do kurzov i takých uchádzačov, ktorí nespĺňovali hlavné podmienky prijatia. Pri nábo- re a výbere uchádzačov do prípraviek nedodržiavali sa dôsledne ani triedne hľadiská náborových smerníc.“*²⁹⁵ Kritike bolo vystavené tiež poverenstvo školstva, ktoré nábor do kurzov údajne nedostatočne spropagovalo.

Počas trvania *Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy* bolo zastúpenie žien a dievčat veľmi nízke. V decembri 1951 z celkového počtu 745 účastníkov bolo 41 žien, čo predstavovalo len 5,50 %. Najvyššie zastúpenie mali v kurzoch v Turčianskych Tepliciach (14,44 %) a v Bytčici (13,13 %), najnižšie v Trnave (1,63 %).²⁹⁶ Nízky podiel žien v kurzoch bol determinovaný nízkou zamestnanosťou žien a ich ťažko nahraditeľnou úlohou matiek a manželiek.

Keď kolégium povereníka školstva v apríli 1952 hodnotilo prospech frekventantov kurzov v 2. štvrťroku školského roka 1951/1952, konštatovalo negatívne výsledky. Medzi jednotlivými kurzami neboli veľké rozdiely, čo dokumentujú údaje v tabuľke č. 5.

Priemerný prospech dosahoval síce hodnotenie 2,59, ale pomerne vysoký bol počet prepadávajúcich – 70 frekventantov (9,9 %). Najslabšie výsledky zaznamenal kurz v Malackách, kde prepadalo 14,9 % účastníkov a len 5,3 % bolo vyznamenaných.

Správa povereníctva školstva konštatovala, že daný stav *„je v prvom rade výsledkom nedostatočného výberu, pri ktorom, v snahe dosiahnuť splnenie smerného čísla, sa nekládli dosť prísne požiadavky na vedomosti a schopnosti uchádzačov.“*²⁹⁷ Nedostatočné bolo aj obsadenie kurzov kvalifikovanými pedagógmi. Niektoré, Jasov, Bytčica, Turčianske Teplice, nemali až do januára 1952 kompletne učiteľské zbory, čo negatívne ovplyvňovalo vedomosti účastníkov kurzov.

295 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

296 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

297 SNA, f. PŠ, š. 131. Zasadnutie kolégia 7. apríla 1952. Zpráva o výsledkoch klasifikácie.

Tabuľka č. 5 *Prospech frekventantov v jednotlivých štátnych kurzoch pre prípravu pracujúcich na vysoké školy v školskom roku 1951/1952 (prvý polrok).*²⁹⁸

Miesto štátneho kurzu	Priemer prospechu	Prepadajúci		Vyznamenaní	
		absolútne	v %	absolútne	v %
Malacky	2,90	17	14,9	4	5,3
Modra-Harmónia	2,48	23	10,1	28	11,3
Bytčica	2,20	10	11,2	16	18,0
Turčianske Teplice	2,52	5	4,3	15	12,4
Jasov	2,85	13	9,8	7	5,3
Trnava	údaje	neuvedené			

Vedomosti poslucháčov, prezentované na záverečných maturitných skúškach boli tak ako v predchádzajúcich dvoch ročníkoch však hodnotené pozitívne. Na zasadnutí kolégia povereníka školstva 3. októbra 1952 bolo konštatované, že aj „*ideovo-politická náplň jednotlivých predmetov bola na dobrej úrovni. Zračila sa zo všetkých odpovedí a len výnimočne sa vyskytol prípad ideovej nevyhranenosti a kolísavosti. V priebehu tohto školského roku vyrástli nám v kurzoch krásne typy nových študentov, ktorí môžu byť žiarivým vzorom všetkým ostatným.*“²⁹⁹

Kým v prvých troch ročníkoch sa systém štúdia realizoval v menších skupinách, v štvrtom ročníku sa pristúpilo k individuálnemu štúdiu. Nevyhnutné bolo orientovať vyučovací proces týmto smerom, pretože bol základnou formou vzdelávania na vysokých školách. Uvedené opatrenia sa do praxe štátnych kurzov začali zavádzať už od konca apríla 1951.³⁰⁰ Článok v *Učiteľských novinách* uvádzal, že úlohou vyučujúcich v prípravných kurzoch bude dosiahnuť, „*aby si poslucháči čo najrýchlejšie osvojili metódu samostatného štúdia pri riešení problému. Ak sa to naučia už v kurze, bude pre nich podstatne ľahšia situácia na vysokých školách.*“³⁰¹ Ďalším obohatením

298 SNA, f. PŠ, š. 131. Zasadnutie kolégia 4. apríla 1952. Zpráva o výsledkoch klasifikácie.

299 SNA, f. PŠ, š. 132a. Zasadnutie kolégia 3. októbra 1952. Situačná správa o stave náboru, zabezpečení objektov a učiteľských síl v robotníckych prípravkách.

300 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o štátnych kurzoch pre pracujúcich na vysokých školách a VŠP.

301 *Učiteľské noviny*. Roč. I., č. 13, 26. apríla 1951, s. 5.

mali byť cvičné hodiny, ktoré prebiehali popoludní a predchádzali im najmenej dve hodiny individuálneho štúdia.³⁰²

Štvrtý ročník bol prvým kurzom, v ktorom mali poslucháči vo všetkých predmetoch k dispozícii učebné texty, aj keď v českom jazyku.

Pre **piaty ročník** štátnych kurzov v školskom roku 1952/1953 bola kvóta účastníkov stanovená na 1500, vrátane 310 osôb, ktorí mali študovať v kurzoch v českých krajinách.³⁰³ Na základe skúseností z predchádzajúcich ročníkov bolo potrebné v rámci náboru získať 2300 až 2500 osôb. Ako v minulých rokoch, aj v tej dobe sa stanovovaný sumár naplňal s ťažkosťami. Nábor sa realizoval v súlade s podmienkami, ktoré stanovilo Predsedníctvo ÚV KSS v decembri 1951.³⁰⁴ Vzhľadom na predpokladané problémy mohli byť prijatí „*po individuálnom prešetroaní aj uchádzači, ktorí nevyhovujú všetkým... podmienkam (napr. pracovníci v aparáte strany a masových organizáciách). U ostatných (ošetrovatelky, laboranti atď.) treba dbať na to, aby splňovali aspoň jednu z týchto dvoch základných podmienok prijatia: robotnícky (roľnícky) pôvod, alebo vlastná práca vo výrobe, ako robotníci (drobní roľníci). Treba však ich triedne uvedomenie a politickú vyspelosť osobitne skúmať.*“³⁰⁵

Na základe správy povereníctva školstva nábor prebiehal veľmi pomaly a s veľkými ťažkosťami. Okrem ČZM a ROH k negatívnej situácii prispeli aj jednotlivé závody. Ich vedenia sa rezolútne postavili proti akémukoľvek uvoľňovaniu zamestnancov, pričom sa odvolávali na zvýšené úlohy svojho pracoviska.³⁰⁶ Do náboru a výberu sa v plnej miere zapojili aj pedagógovia a poslucháči štátnych kurzov, ktorí navštívili svoje materské závody

302 *Učiteľské noviny*. Roč. II., č. 19, 8. mája 1952, s. 3.

303 SNA, f. PŠ, š. 132a. Zasadnutie kolégia 24. septembra 1952.

304 Vek uchádzačov, ktorí mali byť v dobrom zdravotnom stave, bol určený na 18 – 28 rokov. Budúci frekventanti mali pochádzať z robotníckych rodín, rodín drobných roľníkov, pracovať aspoň rok vo výrobe a osvedčiť sa ako najlepší pracovníci. Mali mať zároveň kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu a aktívne pracovať v politickom a verejnom živote. Na prijímacích pohovoroch mali preukázať vedomosti školy II. stupňa a mali mať predpoklady a záujem o pre štúdium na vysokých školách.

305 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o súčasnom stave štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy a o opatreniach na budúci školský rok. Tiež: SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 810, a. j. 37.

306 SNA, f. PŠ, š. 134. Zasadnutie kolégia 4. – 5. mája 1953. Zpráva o náboře a výbere uchádzačov do štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy.

i družstvá a informovali pracujúcich o poslaní kurzov a možnostiach štúdia v nich.³⁰⁷

Výberové komisie vybrali z prihlásených uchádzačov 1730 osôb, ktoré boli zaradené do opakovacích krúžkov. Prijímacie pohovory sa konali 8. – 10. júla 1952, ale z pozvaného počtu 1730 prišlo na skúšky len 934 uchádzačov a z nich prijatých bolo 862.³⁰⁸ Preto, ako zvyčajne, sa konal dodatočný nábor, ale ani jeho výsledky nespĺnili požadovaný počet záujemcov o štúdium v prípravných kurzoch. V júli 1952 chýbalo 154 poslucháčov, aj to za ideálneho stavu – ak by KNV v Banskej Bystrici prijal všetkých uchádzačov a z Priehrady mládeže prišlo 30 osôb.

Ideologickej propagande v štátnych kurzoch bola venovaná významná úloha. Počas všetkých ročníkov štátnych kurzov vo všetkých lokalitách, v ktorých prebiehali, boli vytvorené školské skupiny ČZM a základné (závodné) organizácie KSS. Na rozdiel od organizácií na školách, kde členstvo žiakov a študentov bolo ojedinelé, v prípravných kurzoch pre pracujúcich tvorili poslucháči väčšinu členov ZO KSS. Základné organizácie mali byť zodpovedné za úroveň výchovy a vyučovania na školách, teda i za prácu učiteľov a museli sa venovať aj ich politickej vyspelosti. Účastníci kurzov organizovaní v KSS boli údajne „politicky vyspelejší“ ako ich učitelia, a tak vo veľkej miere vplývali aj na ideologickú výchovu. Základné organizácie sa mali sústrediť najmä na zlepšovanie prospechu poslucháčov kurzov.³⁰⁹ Členili sa na desiatky podľa tried. V niektorých kurzoch mali pedagógovia vytvorené samostatné desiatky (Jasov, Bytčica, Trnava), inde boli súčasťou desiatok frekventantov kurzov.

Najväčší neúspech utrpel nábor do štátnych kurzov pre vysoké školy pre školský rok 1953/1954. Bez ohľadu na nepriaznivé výsledky náborových kampaní predchádzajúcich rokov bola kvóta do slovenských kurzov stanovená na 1580 uchádzačov. Vzhľadom na skúsenosti z rokov 1949 – 1953 sa malo získať 2500 až 3000 záujemcov. Skutočnosť, že požiadavka bola nereálna, ukázali už výsledky náboru koncom apríla 1953, keď sa prihlásilo len 630 osôb, t. j. 39,8 % z určeného počtu³¹⁰, aj napriek tomu, že veková hranica poslucháčov bola znížená na 17 rokov. V rámci šiestich krajov na Slovensku najlepšie výsledky dosiahol kraj Košice, kde smerné číslo bolo

307 SNA, f. PŠ, š. 134. Zasadnutie kolégia 4. a 5. mája 1953. Zpráva o náboře a výbere uchádzačov do štátnych kurzov pre přípravu pracujících na vysoké školy.

308 SNA, f. PŠ, š. 132. Zasadnutie kolégia 18. júla 1952.

309 SNA, f. PŠ, š. 131. Zasadnutie kolegia 5. mája 1952.

310 SNA, f. PŠ, š. 134. Zasadnutie kolégia 4. a 5. mája 1953...

stanovené na 235 a v uvedenom termíne sa do kurzov prihlásilo 134 osôb, čo predstavovalo 57 %. Najnepriaznivejší v Bratislavskom kraji, kde smerné číslo náboru (395 poslucháčov) bolo najvyšším zo všetkých krajov na Slovensku. Záujem o účasť v štátnych kurzoch do konca apríla prejavilo len 66 osôb, t. j. 16,7 %.³¹¹ Povereníctvo školstva v správe pre Sekretariát ÚV KSS v apríli 1953 uviedlo, že „*nábor prebieha veľmi pomaly a s veľkými ťažkosťami. Príčinou je nedostatková práca všetkých zúčastnených zložiek.*“³¹² Nepriaznivo pôsobil postoj vedenia niektorých veľkých závodov, ktoré sa naďalej odhodlane postavili proti akémukoľvek uvoľňovaniu zamestnancov. Tak to bolo aj v Považských strojárňach K. Gottwalda v Považskej Bystrici. Zo závodu každý rok odchádzalo najmenej 30 zamestnancov do štátnych kurzov, no v roku 1953 vedenie závodu odmietlo uvoľniť čo i jedného zamestnanca.

Povereníctvo školstva upozorňovalo, že pri zvýšení počtu účastníkov štátnych kurzov bude nevyhnutné zaistiť jeden nový objekt približne pre 140 frekventantov. Pre fungovanie predpokladaných ôsmych kurzov bolo potrebné zaopatriť 15 nových pedagogických pracovníkov.³¹³

Kontraproduktívne pôsobilo predĺženie kurzov na dva roky na základe požiadavky vtedajšieho Ministerstva vysokých škôl. Podobná situácia bola v českých krajoch, kde sa mal dosiahnuť počet 5000 uchádzačov, ale v apríli 1953 evidovali len 1500 záujemcov.³¹⁴ Pavel Urbášek a Jiří Pulec v citovanej práci uvádzajú, že pri naplnení stanovených kvôt, by počet absolventov v roku 1955 dosiahol temer polovicu počtu absolventov gymnázií. V máji 1953 však politický sekretariát ÚV KSČ rozhodol, že kurzy otvorené na jeseň 1953 budú posledné. Počas fungovania kurzov od februára 1949 do septembra 1953 absolvovalo štátne kurzy viac ako 10 000 pracujúcich.³¹⁵

Na Slovensku boli *Štátne kurzy pre prípravu pracujúcich na vysoké školy* v priebehu ich trvania alokované do malých mestečiek, resp. obcí (okrem Trnavy). Lokality ako Bytčica, Malacky, Modra – Harmónia, či Jasov boli vzdialené univerzitnému prostrediu. Podobná situácia pri umiestňovaní štátnych kurzov bola aj českých krajoch (Veľké Losiny u Šumperka, Hořeč-

311 SNA, f. PŠ, š. 134. Zasadnutie kolégia 4. a 5. mája 1953...

312 SNA, f. PŠ, š. 134. Zasadnutie kolégia 4. a 5. mája 1953...

313 SNA, f. PŠ, š. 134. Zasadnutie kolégia 4. a 5. mája 1953...

314 URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdelávací systém v letech 1945 – 1969*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 113.

315 DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 58.

ky u Frenštátu pod Radhoštěm, Šluknov, Žatec a mnohé ďalšie). V susedných štátoch, vo východnom Nemecku a v Poľsku, sa robotnícke kurzy konali v takých mestách ako Berlín, Lipsko, či Varšava.³¹⁶

Štátne kurzy, ako dokumentujú predchádzajúce údaje, sa stretávali s menšou pozornosťou uchádzačov, čo malo niekoľko príčin. V slovenskom prostredí bol záujem robotníckej a roľníckej mládeže a ich rodín o vyššie vzdelanie tradične nízky. Kurzy prebiehali v internátnych školách, ktoré neboli u nás veľmi rozšírené. Dislokované boli aj v zariadeniach nachádzajúcich sa mimo obcí a miest, teda bez možností spoločenského kontaktu. Štúdium v kurzoch predstavovalo pre ženatých poslucháčov odlúčenie od rodiny. Absolvovanie kurzu a prípadné získanie vysokoškolského vzdelania mohlo znamenať spoločenský vzostup, ale nie nevyhnutne aj rast ekonomický. K uvedeným faktorom pristupovala aj neochota vedenia podnikov uvoľňovať do kurzov nadaných robotníkov.

Cieľom *Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy* bolo vychovať kvalifikované a zároveň politicky spoľahlivé kádre, pomocou ktorých by KSČ, resp. jej vedenie, mohlo účinnejšie ovládať život spoločnosti. Na druhej strane je potrebné brať do úvahy aj isté prvky sociálnej spravodlivosti. Do kurzov boli prijímaní mladí ľudia, ktorí v tej dobe mali 18 – 30 rokov, základné vzdelanie mohli teda získať v roku 1935 a neskôr. Sociálne pomery v medzivojnovnej ČSR a prvej Slovenskej republike nedovoľovali nadaným deťom zo sociálne slabého prostredia štúdium na gymnáziách, či vysokých školách.

316 CONNELLY, John. *Zotročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945 – 1956*. Praha : Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 411.

Vedúca úloha Komunistickej strany Československa sa po februárovom prevrate v roku 1948 realizovala na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy, vrátane vysokých škôl. Dôležitý zástoj v tomto smere mali stranické organizácie. Ich primárnou úlohou bolo dozerať na implementáciu uznesení centrálnych stranických orgánov, kontrolovať plnenie ideologického programu strany a eliminovať akékoľvek náznaky slobodného myslenia v radoch pedagógov.³¹⁷ Plnili dôležitú úlohu pri presadzovaní ideológie marxizmu-leninizmu.

Minister školstva Zdeněk Nejedlý v prejave na IX. zjazde KSČ v máji 1949 jednoznačne určil, že ideologickou základňou vzdelávania na školách v Československej republike je a musí byť marxizmus-leninizmus, ako jediná „vedecká náuka.“³¹⁸

Komunistická strana Československa zásadne neakceptovala apolitickosť vzdelávacích inštitúcií. Proti tomuto „neduhu“ škôl sa obzvlášť razantný postup zvolil po IX. zjazde KSČ a na Slovensku najmä po IX. zjazde KSS. Povereník školstva E. Sýkora na stránkach *Jednotnej školy* v článku *Naše školstvo po IX. sjazde KSS* upozornil, že školy nikdy nestáli stranou od politiky, vždy mali triedny charakter a slúžili vládnucej triede. „*Je, pravda, samozrejmé a úplne pochopiteľné, že ak meštiacka spoločnosť chcela prostredníctvom školy dosahovať svoje špinavé, vykorisťovateľské ciele, priečiace sa záujmom pracujúceho ľudu, musela ich nejakým spôsobom zastierať... Rovnakou samozrejmou vecou je, ak moc v štáte prevzal pracujúci ľud, že si svoje politické ciele, slúžiace jeho záujmom, pred vlastnými deťmi nebude zatajovať, ale naopak otvorene ich vždy zdôrazňovať. Naším politickým cieľom je vybudovanie socializmu. Škola musí teda slúžiť cieľu a vychovávať mladých budovateľov socializmu.*“³¹⁹

317 Bližšie: OLEJNÍK, Milan. *Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953*. Prešov. UNIVERSUM-EU, s. r. o. pre Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2018, s. 50–51.

318 *Protokol IX. rádného sjazdu Komunistickej strany Československa. V Praze 25. – 29. května 1948*. Praha : Ústřední výbor KSČ, rok vydania neuvedený, s. 127.

319 *Jednotná škola*. Roč. VI., 1950/1951, č. 4, s. 13.

Uvedenú požiadavku na vysoké školy po IX. zjazde KSS konkretizoval Igor Hrušovský, keď vysvetľoval, že političnosť „vysokej školy záleží v tom, že všetka výchovná a vedecká práca musí byť preniknutá metódou dialektického materializmu. Všetka práca vysokých škôl musí vychádzať zo základne marxizmu-leninizmu a súčasne musí sa rozvíjať dôsledne boj proti nevedeckým idealistickým teóriám. Len s touto podmienkou naše odborné a vedecké kádre budú sa môcť úzko primknúť k budovateľom socializmu, k našej robotníckej triede.“³²⁰

Základ vzdelávania a pôsobenia vysokoškolských inštitúcií bol teda jasne stanovený. Vzdelávacia činnosť, ale aj vedecká práca na vysokých školách museli byť v súlade so základnými tézami marxizmu-leninizmu. Podľa predstáv vedúcich činiteľov KSČ a KSS si pedagógovia a poslucháči mali myšlienky komunistickej ideológie nielen osvojiť, ale predovšetkým sa s nimi stotožniť. Iné názory neboli tolerované, neprípúšťala sa akákoľvek slobodná diskusia samozrejme na akademickej pôde pred februárom 1948. Na vysokých školách v tej dobe študovali mladí ľudia, ktorí sa narodili začiatkom 30. rokov. Mohli si hmlisto pamätať obdobie medzivojnového Československa, živšie spomienky mali na prvú Slovenskú republiku a roky po 2. svetovej vojne. Vo veľkej väčšine boli nábožensky založení, najmä katolíckeho vierovyznania, ktorí v kresťanskej viere boli vychovávaní nielen v rodinnom prostredí, ale aj v školách. „Prevychovať“ mladých ľudí po 18. roku života, zmeniť ich ideologické názory nebolo jednoduché. V radoch vysokoškolákov boli však aj študenti, ktorí inklinovali k ľavicovým ideám, vrátane komunistickej ideológii.

Kým v období slovenského štátu vzdelávacie inštitúcie všetkých stupňov rozvíjali v žiakoch a študentoch kresťanský svetonázor, ktorý bol na celom Slovensku „upevnený“ a s ktorým bolo stotožnené takmer celé obyvateľstvo, po februárovom prevrate 1948 sa vedúca sila spoločnosti, KSČ, snažila všetkými možným prostriedkami, násilnými nevynímajúc, presadiť novú ideológiu, ako jedine správnu a pravdivú. Všetky ostatné boli klasifi-

320 Igor Hrušovský. Nové úlohy vysokých škôl. In *Jednotná škola*. Roč. VI., 1950/1951, č. 3, s. 118. Igor Hrušovský sa od konca 40. rokov prikláňal k dobovo zjednodušenej podobe marxistickej filozofie, ktorej zjednodušenosť však postupne (najmä od 60. rokov) začal podrobovať kritike a prispieval k znovuoživeniu nedogmatických prístupov vo filozofii a prichádzal s novými témami (kultúra, umenie) a metódami riešenia filozofických problémov (štruktúrna-systémová analýza).

kované ako buržoázne, reakčné a nepriateľské.³²¹ Podľa vedenia KSČ a rezortu školstva bolo nevyhnutné, aby mladá inteligencia „prišla do života vyzbrojená najpokrokovejším svetonázorom, marxizmom-leninizmom, svetonáhľadom robotníckej triedy... Marxizmus-leninizmus sa musí stať v rukách našej novej inteligencie mohutnou zbraňou proti reakčným ideológiám odumierajúcej buržoázie – proti buržoáznemu nacionalizmu, kozmopolitizmu a náboženskému tmárstvu.“³²²

Už niekoľko mesiacov po februárovom prevrate začala KSČ pripravovať ideologickú prestavbu vysokoškolských inštitúcií. Na vysokých školách však v tej dobe existujúci stav nevytváral priaznivé podmienky pre okamžité uvedenie a presadenie komunistickej ideológie do vyučovacieho procesu. Na druhej strane ani vedenie KSČ nebolo schopné iniciovať zásadný a pritom okamžitý zlom vo vzdelávaní na vysokých školách. Konzekventne, transformácia nepolitického, demokratického vysokoškolského prostredia sa uskutočňovala postupne.

V akademickom roku 1948/1949 sa začali realizovať prednášky zo spoločenských náuk na všetkých fakultách v rozsahu dvoch hodín týždenne. Úvodné boli témy *Vývin socializmu od utópie k vede* a *Naša ľudová demokracia na ceste k socializmu*.³²³ V školskom roku 1950/1951 sa v I. ročníku v zimnom semestri pokračovalo v téme *Vývoj socializmu od utópie k vede*, v letnom bol priestor vyhradený otázkam dialektického a historického materializmu. V II., III. a IV. ročníku vysokých škôl sa v zimnom semestri prednášali *Dejiny VKS(b)* a v letnom *Politická ekonómia*.³²⁴ Kvôli nedostatku kvalifikovaných pedagógov sa prednášky realizovali pre všetkých študentov jedného ročníka spoločne. V roku 1949 schválil Sekretariát ÚV KSS prvých prednášateľov: Jaroslav Čelko (profesor Pedagogickej fakulty SU v Bratisla-

321 O pôsobení dvoch ideológií vo vzdelávacom procese bližšie: ZAVACKÁ, Mária. Nové alebo znovu? Stopy „prispôsobenia sa dobe“ v školskom prostredí začiatkom 50. rokov. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 103-109.

322 *Učiteľské noviny*. Roč. II., č. 39, 25. septembra 1952, s. 1.

323 Prednášateľmi prvej boli: Leo Hanzel, Miloš Gosiorovský, Milan Lajčiak, Anton Smutný, Jozef Čihák, Lívia Ivaničová, František Pazúr, Ignác Rendek, Igor Hrušovský, Andrej Siracký, Topoľský, Rehák, Jaroslav Čelko-Nikluščin, druhý Július Šefránek, Eugen Palášthy, Ladislav Kurták, Pavol Király, Blanka Svoreňová, Samuel Takáč, Daniel Okáli, Oskár Jeleň, Jozef Valentíni, Jozef Fraňo, Viliam Šalgovič. SNA, f. PŠ, š. 1, inv. č. 4.

324 SNA, f. PŠ, š. 17. Návrh na menovanie profesorov na vysokých školách.

ve), Leo Hanzel (riaditeľ ÚPŠ), Andrej Sirácky (profesor Slovenskej univerzity), Štefan Rehák (rektor Vysokej školy hospodárskych vied), Ľudovít Bakoš (prednosta odboru SVU), Štefan Jaššo (pracovník ÚV KSS).³²⁵

Nedostatok pedagógov sa riešil viacerými spôsobmi. Časť vyučujúcich prišla zo *Štátnych kurzov pre prípravu pracujúcich na vysoké školy*. Z absolventov štátnych kurzov boli vybratí „najpokrokovejší“, ktorí sa stali asistentmi výuky spoločenských náuk ihneď. Ďalší sa zúčastnili šesťmesačného kurzu Ústrednej politickej školy KSS, iní začali študovať na filozofickej fakulte v Bratislave dialektický a historický materializmus. Realizoval sa výber „strane oddaných“ študentov z rôznych fakúlt, ktorí po „systematickej príprave“ v Ústrednej politickej škole KSS nastúpili do pedagogického procesu ako asistenti. Väčšinu prednášok realizovali externí pracovníci, ktorí nemohli odbornej príprave na výuku venovať dostatočnú pozornosť, čo samozrejme malo vplyv na kvalitu prednášok. Všetci, ktorí zabezpečovali výuku spoločenských vied na vysokých školách sa museli zúčastňovať rôznych školení, často v osobnom voľne, i v čase letných prázdnin.

Prednášky zo spoločenských náuk sa síce stali významných „prostriedkom ideologickej premeny“ vysokých škôl, ale ako je uvedené v *Zpráve o vysokých školách*, „trpeli väčšinou značnou povrchnosťou, eklekticismom, vulgarizáciou marxizmu a od života odrhnutým školometstvom.“³²⁶

Pretože sa prednášky zo spoločenských náuk začali realizovať v akademickom roku 1948/1949, neabsolvovali ich študenti vyšších ročníkov. Absolventi Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave končiaci štúdium v rokoch 1949 a 1950 sa po štátnych záverečných skúškach pred nástupom do zamestnania museli zúčastniť dvojtyždňového politického školenia preto, *aby „boli nielen dobrí odborníci, ale aj dostatočne politicky vzdelaní.“*³²⁷

Vedenia KSS a rezortu školstva vnímali vysoké školy za ideologicky málo spoľahlivú zložku spoločnosti. Ani po viacerých previerkach realizovaných v rokoch 1948 – 1950, zavedení prijímacích pohovorov a nástupu absolventov štátnych kurzov, neboli spokojní so stavom, ktorý prevládal na vyso-

325 SNA, f. PŠ, š. 17. Návrh na menovanie profesorov na vysokých školách. V nasledujúcom roku k nim pribudli Ján Gero, Vladimír Mikuláš, Jozef Djubek, Jozef Beniska, Mária Janzová, Štefan Chochol, Jaroslav Klaučo, Gertrúda Gyárfášová, Václav Vačok, Róber Hrbek, Ján Kocka, Vladimír Cirbes, Kalo Slivka, Andrej Červený.

326 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 22, a. j. 20.

327 SNA, f. PŠ, š. 397. Skúšanie spoločenských náuk pri druhej pri druhej štátnej skúške.

kých školách, zvlášť v ideologickej oblasti. Na zasadnutí gremiálnej porady povereníctva školstva bolo konštatované, že „*ideologické problémy, aktuálne problémy vnútorného a zahraničného politického a hospodárskeho života nenachádzajú na vysokých školách živnú pôdu. Vysoké školy sú stále odtrhnuté od života a pokulhávajú za rýchlym tempom našej socialistickej výstavby.*“³²⁸

V realizovaní zásadných zmien v ideologickej a organizačnej prestavbe vysokoškolských inštitúcií, najmä v súvislosti s prijatím legislatívnej normy o vysokých školách (zákon č. 58/1950 Sb. z.) a závermi IX. zjazdu KSS, mali dôležitú úlohu zohrávať vysokoškolskí učitelia. Ideový prerod vysokých škôl bol tak v prvom rade podmienený ich „bolševickou ideovosťou a komunistickou cieľavedomosťou“.³²⁹ No ako uviedol Viliam Široký na IX. zjazde KSS, výchova mladej generácie bola často zverená vedomým nepriateľom socializmu a Československej republiky.³³⁰ Aj podľa názoru povereníka školstva E. Sýkora, práve učitelia boli najnespoľahlivejšou zložkou vysokoškolského prostredia a najslabším „článkom reťaze.“³³¹

Podobne na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS 14. júna 1951 E. Sýkora konštatoval, že mnohí vysokoškolskí učitelia sa stále orientujú na „úpadkovú buržoáznu vedu“. Okrem toho neboli „*zapálení za vec socializmu. Na vedecký svetový názor dávajú sa ešte stále ako na vec politickú, oddeľujú ho od vedeckej a pedagogickej práce, myslia, že sa má obmedziť na prednášky spoločenských náuk. I keď študujú marxizmus-leninizmus, nevedia ho uplatňovať vo svojej práci.*“³³² Mnohí vysokoškolskí učitelia údajne ustrnuli na zastaraných a prekonaných vedeckých poznatkoch. Pridržiavali sa poznatkov „kapitalistickej vedy“, ktorú kedysi študovali. Podľa povereníka bolo preto nevyhnutné orientovať ich omnoho intenzívnejšie na štúdium sovietskej literatúry, žiadať od nich, aby sa vo svojich prednáškach opierali predovšetkým o práce sovietskych autorov. Pedagógovia na vysokých školách boli kritizovaní najmä pre údajnú neschopnosť a v mnohých prípadoch nechotu osvojiť si marxisticko-leninskú ideológiu a stotožniť sa s jej ideami. Preto bolo nevyhnutné „*staráť sa o ideologický rast učiteľov, vo väčšine odchovancov buržoáznej vedy, z ktorých však mnohí majú úprimnú snahu prehĺbiť*

328 SNA, f. PŠ, š. 178, a. j. 462.

329 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 467.

330 *Protokol IX. sjazdu Komunistickej strany Slovenska. V Bratislave 24. – 27. mája 1950.* Bratislava : Ústredný výbor KSS, rok vydania neuvedený, s. 71.

331 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12, a. j. 29.

332 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

znalosti marxizmu-leninizmu.“³³³ K tomu mali prispieť hlavne školenia vysokoškolských učiteľov.

Vysokoškolský odbor Povereníctva školstva, vied a umenia usporiadal v školskom roku 1950/1951 v čase letných prázdnin politicko-odborné školenia vysokoškolských učiteľov v Mlyňanoch a v Betliari. Trojtýždňové kurzy v dvoch turnusoch absolvovalo približne 130 pedagógov vysokých škôl, vrátane profesorov a docentov.³³⁴ Podľa správy povereníctva školstva vládla v kurzoch prísna disciplína a pracovný poriadok. Harmonogram zamestnania účastníkov bol nasledovný: čas od 8. 00 do 12.00 hod. bol vyhradený individuálnemu štúdiu predpísanej literatúry, v popoludňajších hodinách (13.00 – 20.00 hod.) štúdiu vedeckých prác z vlastného vedného odboru a vo večerných hodinách sa konala diskusia. Diskusie ukázali, že vysokoškolskí učitelia nevenujú dostatok času a pozornosti štúdiu marxizmu-leninizmu a dokonca mnohí účastníci sa prvýkrát oboznamovali s jeho ideami. Počas školení odznali viaceré prednášky, ktoré mali byť zdrojom poznatkov vysokoškolských učiteľov. Ich témami boli napr. *Socialistické zdravotníctvo, Sabotážne falšovanie potravín, O idealizme v chémii, Chémia a socialistická výstavba, Triednosť vedy a umenia, O Pavlovovi a jeho učením, Základy ekonómie kapitalizmu, Základy ekonómie socializmu* a mnohé ďalšie.

Gremiálna porada povereníka školstva v októbri 1951 konštatovala, že „*bolo veľkou chybou, že sa v minulom školskom roku neuskutočnilo podobné školenie, ktoré veľmi pomáha, ako ukázala aj tohtoročná skúsenosť, prekonať u vysokoškolských učiteľov povýšenecký akademizmus a individualizmus a priblížiť im politické a hospodárske úlohy našej socialistickej výstavby a získať ich pre ich plnenie.*“³³⁵

Na základe uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ z 8. septembra 1951 sa na vysokých školách malo podľa sovietskeho vzoru zaviesť štúdium marxizmu-leninizmu.³³⁶ Ministerstvo školstva vydalo následne organizačné opatrenia na zariadenie katedier základov marxizmu-leninizmu a v januári 1952 ich doplnilo. Založenie katedier bolo nevyhnutné, pretože podľa vedúcich pracovníkov rezortu školstva jedným „*z nejdôležitejších úkolů vyso-*

333 SNA, f. PŠ, š. 179, inv. č. 467. Prázdninové školenie vysokoškolských učiteľov.

334 SNA, f. PŠ, š. 180, inv. č. 479. Zpráva o politicko-odbornom školení vysokoškolských učiteľov v šk. roku v Mlyňanoch a Betliari. Prvé školenia, označené ako štátno-politické sa konali v júli a auguste 1949. SNA, f. PŠ, š. 18. Celková zpráva o reforme štúdia na slovenských vysokých školách.

335 SNA, f. PŠ, š. 180, inv. č. 476.

336 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 817, a. j. 15.

*kých škôl je neustále zlepšovanie úrovne vyučovania marxizmu-leninizmu, aby inteligencia vychádzajúci z vysokých škôl dovedla čo najľepšie uplatniť a používať odborné znalosti v tvôrčom spojení se zásadami vedeckého svetového názoru ve všech oborech našeho hospodářského a kulturního života při budování socialismu.*³³⁷

Organizačné zmeny boli zdôvodňované dovedajším neuspokojivým stavom výuky spoločenských náuk. „Společenské vědy jako celek byly na většině vysokých škôl považovány akademickými funkcionáři, odbornými profesory a konečně někdy i samými studenty za předmět vedlejší... Organizačně nebyly společenské nauky zajištěny většinou orgány školské správy, nýbrž organizacemi strany, což napomáhalo tomu, že akademičtí funkcionáři necítili zodpovědnost za jejich vyučování na příslušných fakultách.“³³⁸

V súlade s opatreniami ministerstva školstva mali vyučovanie marxizmu-leninizmu na vysokých školách zabezpečovať tri druhy katedier: 1. základov marxizmu-leninizmu, 2. dialektického a historického materializmu a 3. politickej ekonómie. Uvedené katedry boli priradené k rektorátom (dekanátom) vysokých škôl a zabezpečovali vyučovanie na všetkých príslušných fakultách. Ministerstvo školstva, vied a umenia stanovilo na Slovensku nasledujúcu štruktúru katedier, ktoré mali realizovať vyučovanie marxisticko-leninskej ideológie. Na Slovenskej univerzite v Bratislave a vysokých školách výtvarných a múzických umení mali pracovať tri katedry – 1. základov marxizmu-leninizmu, 2. dialektického a historického materializmu a 3. politickej ekonómie. Na Slovenskej vysokej škole technickej a Vysokej škole hospodárskych vied katedra základov marxizmu-leninizmu a katedra politickej ekonómie. V Košiciach na Vysokej škole poľnohospodárskej a lesníckej, veterinárnej fakulte, Pobočke Lekárskej fakulty Slovenskej univerzity a Pobočke Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity katedra základov marxizmu-leninizmu a katedra politickej ekonómie.

Úlohou katedier marxizmu-leninizmu bolo v prvom rade zabezpečiť výuku ideológie komunistickej strany na základe učebných plánov, ktoré vydalo ministerstvo školstva a to formou prednášok, seminárov a konzultácií a pedagogickú činnosť ukončiť prevereníom vedomostí poslucháčov

337 SNA, f. PŠ, š. 397.

338 NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ, zv. 4, a. j. 47. Návrh na úpravu studia spoločenských vied na vysokých školách z 31. 7. 1951. Citované podľa: DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 54-55.

– skúškou. Katedry boli povinné vykonávať pedagogickú prácu aj v rámci vedeckej ašpirantúry. Museli rozvíjať „ideologický život“ na vysokej škole a v neposlednom rade pomáhať vysokoškolským učiteľom v samostatnom štúdiu marxizmu-leninizmu.³³⁹

Všetci interní členovia katedier boli organizačne priradení k rektorátom (dekanátom), na ktorých bola katedra zriadená. Činnosť katedier zabezpečoval a riadil vedúci, ktorého do funkcie ustanovil (odvolal) minister školstva, na Slovensku povereník školstva. Vedúci katedry bol členom rady vysokej školy, na ktorej bola katedra zriadená. Mal právo zúčastniť sa s hlasom poradným schôdzí fakultných rád. Za činnosť katedry sa zodpovedal rektorovi (dekanovi), u väčších vysokých škôl spravidla jednému z prorektorov, ktorého určilo ministerstvo školstva a ktorý koordinoval a kontroloval prácu všetkých katedier marxizmu-leninizmu na vysokej škole. V rámci katedier mohol rektor v prípade potreby a po dohode s dekanom zriadiť kabinety základov marxizmu-leninizmu. Rektor bol v plnom rozsahu zodpovedný za prácu katedier.

Ministerstvo školstva, vied a umenia uložilo rektorom a dekanom, aby zriadili a vybavili katedry dialektického a historického materializmu do 1. marca 1952 a katedry politickej ekonómie najneskôr do 30. júna 1952. Poverenie školstva, vied a umenia v nadväznosti na prijaté opatrenia ministerstva školstva, zaslalo v apríli 1952 všetkým rektorátom a dekanátom vysokých škôl na Slovensku list, v ktorom zdôraznilo, že vyučovanie „marxizmu-leninizmu na vysokých školách musí sa stať najdôležitejšou súčasťou štúdia všetkých študentov. Preto je potrebné, aby naši rektori a dekanovia vysokých škôl zvýšili starostlivosť o vyučovanie marxizmu-leninizmu na vysokých školách.“³⁴⁰

Správa poverenia školstva o činnosti katedier základov marxizmu-leninizmu v školskom roku 1951/1952 uvádzala, že už počas prvého semestra ich pôsobenia sa vynorili viaceré nedostatky. Ich činnosť bola označená ako izolovaná mimo života fakúlt, fakultných rád a rád vysokých škôl. Rektori a dekanovia „nestarali sa o štúdium základov marxizmu-leninizmu, pretože ani po septembrovom zasadnutí ÚV KSČ neboli touto zodpovednosťou poverení. No ani stranícke organizácie na fakultách nezobrali si vec štúdia marxizmu-leninizmu za svoju. Takto katedry marxizmu-leninizmu stáli osamotené

339 SNA, f. PŠ, š. 397. Zpráva o stave štúdia marxizmu-leninizmu na vysokých školách.

340 SNA, f. PŠ, š. 397. O zlepšení stavu vyučovania marxizmu-leninizmu na vysokých školách – doporučení 2 publikácií.

*bez pomoci strany a štátneho aparátu. Pre túto príčinu práca katedier nemohla sa tvorivo rozvinúť.*³⁴¹

Ani jedna z katedier nemala k 1. decembru 1951 vedúceho a na každej z nich semináre realizovali študenti druhých až štvrtých ročníkov vysokých škôl. Podľa údajov povereníctva školstva to bolo až 95 %.³⁴² Na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave semináre viedli výhradne poslucháči, „vybraní z radov politicky uvedomelých súdruhov, nevýhodou bola tu skutočnosť, že museli viesť seminár v svojom vlastnom ročníku.“³⁴³

V januári 1952 sa z podnetu povereníctva školstva a ÚV KSS uskutočnil prieskum práce katedier základov marxizmu-leninizmu. V správe na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS v máji 1952 predkladateľ Ľudovít Bakoš konštatoval, že výrazným nedostatkom je „odtrhnutosť“ výuky marxizmu-leninizmu od praxe socialistického budovania. Najdôležitejšie otázky boli odprednášané bez odôvodnenia, sucho a nezaujímavosť. Prednášky nedosahovali potrebnú odbornú úroveň a vulgarizovali ideológiu komunistickej strany. Podobný stav bol aj na seminároch, ktoré pôvodne mali viesť asistenti. Pretože aj ich počet bol nízky, úlohy sa museli zhostiť študenti, často vo vlastnom študijnom ročníku. Jedine stav na katedre marxizmu-leninizmu pri technickej vysokej škole bol po nástupe Ivana Rohal'-Il'kiva do funkcie vedúceho katedry hodnotený pozitívnejšie. Ten však konštatoval, že preto, aby katedra mohla plniť všetky svoje úlohy by okamžite (február 1952) potrebovala 25 kvalifikovaných pracovníkov. V tej dobe na katedre boli zamestnaní siedmi interní pracovníci. Podľa vedúceho katedry jej členovia v prednáškach oboznamovali študentov so základnými zásadami marxistického učenia o strane, triednom boji, socialistickej revolúcii, o diktatúre proletariátu, oportunizme v robotníckom hnutí, činnosti záškodníckych skupín v strane, o zásadách socialistickej industrializácie a kolektivizácie.³⁴⁴ Bolo však nutné, aby si zvyšovali vzdelanie, preto sa v čase letných prázdnin zúčastňovali rôznych foriem ideologického školenia.

V akademickom roku 1951/1952 vyučovalo na existujúcich katedrách marxizmu-leninizmu, politickej ekonómie a dialektického a historického

341 SNA, f. PŠ, š. 397. Zpráva o stave štúdia marxizmu-leninizmu na vysokých školách.

342 SNA, f. PŠ, š. 397. Zpráva o stave štúdia marxizmu-leninizmu na vysokých školách.

343 SNA, f. PŠ, š. 397. Zpráva o činnosti katedry marxizmu-leninizmu v zimnom semestri školského roka 1951/1952.

344 SNA, f. PŠ, š. 397. Referát o štúdiu marxizmu-leninizmu na SVŠT a čiastočné zhodnotenie postupových a iných skúšok.

materializmu spolu 47 pedagógov, z nich však až 20 (42,55 %) bolo externých zamestnancov.³⁴⁵ Všetci členovia katedier boli povinní sa permanentne vzdelávať a študovať ideológiu komunistickej strany. Témy určovalo povereníctvo školstva jednotne pre všetky katedry. V školskom roku 1951/1952 vedenie rezortu školstva stanovilo nasledujúce: *Postavenie pracujúcich v kapitalistickom svete a nevyhnutnosť pádu kapitalistického spoločenského poriadku* (od 1. decembra 1951 do 28. februára 1952), *Škodlivé vplyvy buržoáznej ideológie na vedu a umenie* (v termíne od 1. marca 1952 do 30. júna 1952) a poslednú *Zápas o výstavbu socializmu a boj za svetový mier* (1. júl 1952 – 15. október 1952). Pri každej bola určená aj povinná literatúra, autormi ktorej boli predovšetkým V. I. Lenin, J. V. Stalin, K. Marx, F. Engels, K. Gottwald, V. Široký a i. Na záver sa uskutočnila diskusia, ktorá mala preveriť znalosti jednotlivých pedagógov.

Na Povereníctve školstva, vied a umenia v Bratislave sa 3. septembra 1952 konalo stretnutie vedúcich katedier marxizmu-leninizmu aj za prítomnosti zástupcu ÚV KSS. V úvodnom vystúpení predstaviteľ povereníctva uviedol, že katedry sa musia zamerať aj na boj proti „náboženskému tmárstvu“ a vštepovať mladým ľuďom vedecký svetonázor. Upozornil na nedôsledné uplatňovanie skúseností z práce sovietskych pedagógov, ktorí ani na chvíľu „nehovoria o marxizme-leninizme bez prilihavého spájania tejto náuky s každodenným životom a bez silného zamerania na výchovu.“³⁴⁶ Zdôraznil, že marxizmus-leninizmus sa prednáša „knižne“ a stáva sa mŕtvou teóriou bez aplikovania na skutočný život.³⁴⁷ Od učiteľov marxizmu-leninizmu sa očakávalo, že nielen odprednášajú príslušnú tému, ale musia byť aj výbornými vychovávateľmi.

Prítomní prijali niekoľko uznesení, z ktorých viaceré obsahovali technické pokyny (seminárne práce, schôdze katedier, plány práce a i.), ďalšie, najobsiahlejšie, sa týkali pedagogickej činnosti. Katedry marxizmu-leninizmu sa mali stať „centrom a osou ideologického života na fakultách. Prednášajúci budú dbať na to, aby sa z ich prednášok nestala profesorská záležitosť, ale budú čo najviac pôsobiť na svojich poslucháčov, aby rástol počet aktívnych poslucháčov s materialistickým svetonáhladom, že budú spájať mar-

345 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 817, a. j. 15.

346 SNA, f. PŠ, š. 397. Referát o štúdiu marxizmu-leninizmu na SVŠT a čiastočné zhodnotenie postupových a iných skúšok.

347 SNA, f. PŠ, š. 397. Zriadenie katedier marxizmu-leninizmu na VŠP v Nite a VŠLD vo Zvolene.

*xizmus-leninizmus so životnou praxou.*³⁴⁸ Profesori, docenti a asistenti mali čerpať zo skúseností sovietskych profesorov.

V podobnom duchu vyznel aj príhovor ministra školstva Ladislava Štola pri slávnostnom otvorení nového školského roka na vysokých školách v septembri 1953 keď upozornil, že katedry marxizmu-leninizmu sú na vysokých školách v Československej republike najmladšími katedrami bez tradícií v pedagogickej i vedeckej práci. Podstatnú časť ich zamestnancov tvorili mladí vysokoškolskí pracovníci, asistenti a odborní asistenti. Minister upozornil, že úroveň výuky na katedrách nie je uspokojivá a sprievodným „*zjavom na tomto poli sú typické detské choroby, najmä dogmatizmus, scholastičnosť, nahradzovanie výkladu dôkazu autoritatívnym citátom a nedostatkom tvorivej vedeckej činnosti... Pracovníci týchto katedier... nezasa- hujú do filozofických, metodologických bojov a sporov o pravdivý svetový názor, do diskusií o živých otázkach politicko-ekonomickej teórie, aktuálnej teoreticko-politickej problematiky triedneho zápasu a výstavby socializmu.*“³⁴⁹ Vzorom mali byť katedry v Sovietskom zväze, kde tvorili „dušu“ vedeckých a študentských konferencií, pomáhali oslobodzovať vedeckú prácu od „ideologických prežitkov“, metodologicky pomáhali aj iným katedrám a mimoriadne bolo ich výchovné poslanie.

Na nedostatky ideologickej výchovy a marxisticko-leninského vzdelávania študentov poukázala aj *Rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS o situácii na vysokých školách na Slovensku* prijatá 12. novembra 1953. Rezolúcia zdôraznila, že marxisticko-leninská výchova nie je len úlohou katedier, ale všetkých pedagógov. Učenie marxizmu-leninizmu a dialektickú metódu myslenia si však podľa názoru členov predsedníctva neosvojili ani všetci učitelia, členovia komunistickej strany tak, aby ju mohli úspešne uplatňovať vo svojom odbore. Cieľom vedenia KSS bolo dosiahnuť, aby sa marxizmus-leninizmus stal základom práce všetkých vysokých škôl.

Rezolúcia poukázala, že väčšina študentov získala nižšie vzdelanie v čase slovenského štátu a pred februárom 1948, čo údajne zanechalo v ich myslení pozostatky buržoáznej ideológie, ako kozmopolitizmus, sociálnodemokratizmus, masarykizmus, ľudácky separatizmus a najmä klerikalizmus. Aj preto značná časť poslucháčov si neosvojila marxizmus-leninizmus, nevníkla do podstaty myšlienok a uspokojila sa len s jeho povrchným poznaním. Časť zodpovednosti za tento stav niesli organizácie KSS na školách, pre-

348 SNA, f. PŠ, š. 397. Zriadenie katedier marxizmu-leninizmu na VŠP v Nitre a VŠLD vo Zvolene.

349 *Učiteľské noviny*. Roč. III., č. 40, 8. október 1953, s. 3.

tože neoboznamovali študentov s významnými vnútropolitickými a zahraničnopolitickými udalosťami, čoho dôsledkom bol nedostatok „zásadovosti a bojovnosti“ medzi poslucháčmi. Rezolúcia ďalej uvádzala, že na školách prebieha ideologický prerod, zvyšovanie marxisticko-leninskej vzdelanosti a politického uvedomenia študentov i učiteľov. Najmä v radoch pedagógov bolo potrebné zvýšiť ideologickú prácu a medzi učiteľmi – komunistami dosiahnuť, aby si bezpodmienečne osvojili marxizmus-leninizmus, dialektickú metódu myslenia a uplatňovali ju vo svojej pedagogickej a vedeckej práci.³⁵⁰ V rezolúcii sú formulované, na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, aj niektoré zmierlivejšie vyjadrenia. Týkali sa napr. pedagógov, vysokokvalifikovaných odborníkov, ktorí nebol členmi KSS, politicky, či spoločensky sa neprejavovali a neprešli „na pozíciu marxizmu-leninizmu, ale pritom svojou poctivou prácou preukazujú veľkú zásluhu národu a výstavbe socializmu, nie sú našimi nepriateľmi. Preto im treba prejavovať plnú dôveru, vážiť si ich, obklopiť ich všestrannou starostlivosťou a zabezpečiť, aby pri nich vyrástlo čo najviac mladých vedeckých pracovníkov.“³⁵¹

Miernejší prístup bol zrejme ovplyvnený aj skutočnosťou, že na vysokých školách bol v tom období veľký nedostatok profesorov a docentov. Na niektorých fakultách, ako napr. baníckej v Košiciach bol taký kritický stav, že pre nedostatok kvalifikovaných pedagógov nebolo možné otvoriť nové dôležité špecializácie.

Hodnotenie študentov na skúškach z marxizmu-leninizmu malo svoje osobitosti. Cieľom nebolo len zistiť vedomosti poslucháčov, ale hodnotiť celkový profil študenta, jeho politický rast a činnosť v spoločenských a politických organizáciách. Študent mohol výborne ovládať učebnú látku, „no ak sa týmito zásadami neriadi, ak je pasívny v študentských a masových organizáciách, ak je lajdákom, potápkarom a pod., nemôže byť hodnotený najlepšou známku. Snažíme sa výsledky skúšok využiť výchovne a hodnotenie skúšky v charakteristických prípadoch či už kladných, alebo záporných, zdôvodňujeme pred kolektívom.“³⁵²

350 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 850. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 12. novembra 1953. Rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS o situácii na vysokých školách na Slovensku.

351 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 850. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 12. novembra 1953. Rezolúcia Predsedníctva ÚV KSS o situácii na vysokých školách na Slovensku.

352 SNA, f. PŠ, š. 397. Referát o štúdiu marxizmu-leninizmu na SVŠT a čiastočné zhodnotenie postupových a iných skúšok.

Pretože absolvovanie predmetu marxizmu-leninizmu bolo povinné pre všetkých študentov vysokých škôl na Slovensku, bez rozdielu odborného zamerania, skúškami musel prejsť vysoký počet poslucháčov. Na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave v letnom semestri 1951/1952 to bolo približne 4000 študentov. Katedra pripravila plán skúšok zvlášť pre každú fakultu školy. Vedúci katedry v správe za akademický rok 1951/1952 konštatoval, že „*drvivá väčšina študentov našla už kladný postoj k tomuto odboru, príprava na skúšky bola vo väčšine prípadov starostlivá, dôkladná a uvedomelá.*“³⁵³ Najlepšie výsledky dosiahli študenti fakulty strojného a elektrotechnického inžinierstva, najslabšie fakulty banského inžinierstva a architektúry, čo údajne súviselo s nepriaznivým triednym zložením poslucháčov uvedených dvoch fakúlt.

Upevňovanie priateľstva s národmi Zväzu sovietskych socialistických republík a čerpanie z bohatých prameňov sovietskej vedy malo napomáhať zavedenie povinnej výuky ruského jazyka na vysokých školách, ktoré zabezpečovali katedry ruštiny, spočiatku však, hlavne kvôli nedostatku kvalifikovaných pedagógov tzv. subkatedry. Tak napr. na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity ruská filológia tvorila subkatedru, ktorá patrila ku katedre rusistiky, slavistiky a moderných filológií. Ruská literatúra tvorila subkatedru slovenskej literatúry a literárnej vedy.³⁵⁴ Ruský jazyk sa vyučoval v prvých dvoch ročníkoch v rozsahu dvoch hodín týždenne. Štúdium ruštiny sa končilo skúškou, ktorú musel poslucháč vykonať najneskôr na konci druhého ročníka. Jej úspešné absolvovanie bolo podmienkou postupu do tretieho ročníka.³⁵⁵ Katedry ruského jazyka boli organizačne pričlenené k rektorátom a ich vedúci boli členmi rád vysokých škôl. Katedry ruského jazyka zabezpečovali okrem výuky ruštiny v prvých dvoch ročníkoch aj špeciálne kurzy pre ašpirantov a učiteľov vysokých škôl.

Každoročne sa v ČSR v novembri slávil Mesiac československo-sovietskeho priateľstva, ktorý mal manifestovať „večné priateľstvo“ národov ZSSR a Československa. Museli sa ho aktívne zúčastňovať študenti a zamestnanci všetkých vysokých škôl na Slovensku. Heslá ako *So Sovietskym zväzom a nikdy inak*, či *Sovietsky zväz náš vzor* a ďalšie sa stali neoddeliteľnou súčasťou propagandy KSČ medzi vysokoškólákmi. 7. novembra 1952

353 SNA, f. PŠ, š. 397. Referát o štúdiu marxizmu-leninizmu na SVŠT a čiastočné zhodnotenie postupových a iných skúšok.

354 SNA, f. PŠ, š. 133. Zpráva o subkatedre ruského jazyka na Filozofickej katedre SU.

355 *Školské zvesti*. Roč. VIII. Zošit 19, vydaný 10. septembra 1952, s. 416.

na všetkých vysokých školách odzneli dva hlavné referáty – 1. *O historicom význame Veľkej októbrovej revolúcie*, 2. *O význame marxizmu-leninizmu*. Následne na jednotlivých fakultách nasledovali príhovory, napr. *Krúžky ľudovej tvorivosti v ZSSR*, *Účasť architektov na veľkých stavbách komunizmu*, *Význam literatúry pre budovanie socializmu*, *Ako bojujú sovietski historici proti kozmopolitizmu a buržoáznemu nacionalizmu*, *Sovietska veda je náš vzor*, *Význam typov podľa Pavlova* atď. Okrem toho sa konali rôzne výstavy, ktoré mali dokumentovať úspechy pracujúcich pri výstavbe socializmu v Sovietskom zväze, kultúrne podujatia zamerané na prezentáciu prác sovietskych umelcov, podujatia rôzneho charakteru s cieľom predstaviť vynikajúce výsledky sovietskych vedcov. Na každej vysokej škole bol vytvorený prípravný výbor osláv. Podľa vedenia rezortu školstva hlavným cieľom Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva na vysokých školách bolo poukázať na Sovietsky zväz ako na hlavnú silu v boji za svetový mier, na sovietsku vedu, ako na najpokrokovejšiu vedu na svete a previesť všetky skúsenosti sovietskej vedy na naše vysoké školy.³⁵⁶

Dôležitým nástrojom vzdelávania poslucháčov vysokých škôl v súlade s ideami marxizmu-leninizmu boli učebnice a skriptá. Na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS v máji 1952 bolo konštatované, že ani „*na tomto úseku nám nezanechal kapitalizmus žiadne dedičstvo. Ak aj boli nejaké učebnice, slúžili predovšetkým propagácii buržoáznej ideológie a potrebám kapitalistického spoločenského poriadku, takže sa stali pre svoju ideovú reakčnosť neupotrebitelnými*“.³⁵⁷ Po februári 1948 bol z vyučovacieho procesu a z fakultných a univerzitných knižníc vyradený veľký počet publikácií, ktoré nekorešpondovali s ideológiou KSČ. Poslucháči vysokých škôl mali k dispozícii len minimum skript a učebníc a boli odkázaní na poznámky, ktoré si zaznamenali počas prednášok. V decembri 1950 poverenie školstva v úvode listu zaslanom všetkým rektorátom a dekanátom vysokých škôl konštatovalo, že „*nedostatok vhodných učebných pomôcok je dnes jednou z najväčších prekážok úspešného napredovania našich vysokých škôl*“.³⁵⁸ Štátny výbor pre vysoké školy stanovil jednoznačnú úlohu pre učiteľov vysokých škôl i odborníkov z praxe – zaistiť do konca akademického roka 1950/1951 učebnice, resp. skriptá pre vybrané predmety. Pripraviť, skoncipovať odborný text

356 SNA, f. PŠ, š. 132a. Zasadnutie kolégia 24. septembra 1952. Návrh rámcových smerníc na organizovanie Mesiaca Československo-sovietskeho priateľstva na vysokých školách.

357 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 35. a. j. 24.

358 SNA, f. PŠ, š. 18. Vydávanie skript a učebníc na vysokých školách.

v rozsahu niekoľkých desiatok strán tak, aby z neho študenti čerpali relevantné poznatky si vyžadovala určitý čas. V prvom rade bolo nevyhnutné splniť základný predpoklad toho, aby text bol publikovateľný – musel konvenovať s ideami marxizmu-leninizmu.

Postupne sa darilo dopĺňať skriptá a učebnice. Skriptá boli koncipované na základe štúdia sovietskej literatúry a povereníctvo školstva hodnotilo ich úroveň ako dobrú hlavne preto, že študentom dávali poznatky spracované v súlade s učebnými osnovami používaných v Sovietskom zväze.³⁵⁹ Od 1. decembra 1951 do 30. apríla 1952 vyšlo 51 skrípt, 13 bolo v tlačí a 10 v rukopise pripravených do tlače. V akademickom roku 1951/1952 prvýkrát všetky vysoké školy na Slovensku museli postupovať podľa jednotných učebných plánov a osnov. Ich zavedením sa vytvorili predpoklady „*postaviť obsah vysokoškolského vzdelávania na základe marx-leninizmu a pre užšie zblíženie so sovietskymi vysokými školami.*“³⁶⁰

Na rektorátoch vysokých škôl pôsobili redakčné rady, ktoré boli zodpovedné za vydateľskú činnosť celej vysokej školy. Kontrolovali, koordinovali a upravovali činnosť svojich zložiek. Dôležitou náplňou ich činnosti bol dozor nad ideologickou a odbornou úrovňou skrípt, učebníc a neperiodických publikácií.³⁶¹

359 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 35. a. j. 24.

360 SNA, f. PŠ, š. 180, inv. č. 476. Zpráva o začiatku školského roka na vysokých školách.

361 SNA, f. PŠ, š. 177. Inštrukcie pre vydávanie a plánovanie skrípt a učebníc na vysokých školách.

VII. SOCIÁLNE OTÁZKY

Snaha o zabezpečenie princípu sociálnej rovnosti v spoločnosti bola realizovaná aj v univerzitnom školstve. Prejavilo sa to v prideľovaní štipendií, zabezpečení stravovania a v úsilí poskytovania internátneho ubytovania, kde sa však situáciu v rokoch 1948 – 1953 nedarilo riešiť.

Počet poslucháčov na slovenských vysokých školách sa začiatkom 50. rokov postupne zvyšoval v súvislosti s nárastom študentov prijímaných do prvých ročníkov vysokých škôl. Ubytovacie kapacity v internátoch stagnovali a v dôsledku úpravy triednej a sociálnej štruktúry poslucháčov stúpaj najmä počet študentov zo sociálne slabších rodín. Finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu boli prideľované primárne na výstavbu nových priemyselných závodov a stavby študentských domovov sa v tej dobe nereali- zovali. Ako konštatoval Sekretariát ÚV KSS v júni 1951 bolo „*potrebné zvý- šiť ubytovanie študentov bez toho, aby bolo potrebné stavať nové objekty*“.³⁶²

Riešeniu problému mala prispieť aj práca komisie zriadenej pri Štátnom výbore pre vysoké školy, ako i operatívne komisie vytvorené vo vysoko- školských centrách. Uskutočnili revíziu internátov a podľa jej výsledkov si- tuáciu riešili niekoľkými spôsobmi. Kde to bolo možné, do miestností v in- ternátoch sa pridávali ďalšie postele, kde to priestor nedovoľoval, kapacity sa rozširovali poschodovými posteľami. Pre ubytovanie študentov sa využí- vali aj administratívne priestory, ktoré boli kumulované do menšieho poč- tu miestností.

V Bratislave v školskom roku 1950/1951 ubytovanie žiadalo približne 4700 vysokoškolákov, ale kapacita v študentských domovoch predstavova- la 3300 miest. Nepriaznivý stav sa čiastočne eliminoval tým, že povereníc- tvo školstva získalo druhú budovu na Štefánikovej ulici, kde v prechádzajú- com školskom roku bývali žiaci vyššej hospodárskej školy.³⁶³

Nepriaznivá bola situácia najmä v Košiciach, kde vysokoškolské in- štitúcie navštevovalo 1400 študentov, ale v internátoch bývalo len 430, t. j. 30,71 %.³⁶⁴ Oproti roku 1949/1950, keď bolo v internátoch ubytova- ných približne 43 % vysokoškolákov, sa stav zhoršil.³⁶⁵ Okresný výbor ČZM

362 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

363 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

364 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 87.

365 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 798, a. j. 22.

a mestský národný výbor usporiadali tzv. letákovú akciu, prostredníctvom ktorej apelovali na obyvateľov Košíc, aby „*v rámci svojich možností poskytli na úkor svojho vlastného pohodlia v svojich bytoch miesta pre študentov.*“³⁶⁶ Podarilo sa ubytovať 40 študentov, čo ale nepriaznivý stav výraznejšie neovplyvnilo.

V akademickom roku 1950/1951 bolo v Bratislave a v Košiciach v prevádzke celkovo 12 internátov. V Bratislave to boli nasledujúce študentské domovy: Horský park (ubytovaných 1140 študentov), Lafranconi (855), na Wilsonovej ulici (330), Mirka Nešpora (683), Štefánikov študentský domov (62), na Cintorínskej ulici (84), na Francisciho ulici (108) a švedské pavilóny na Cintorínskej ulici (133). V Košiciach na Komenského č. 6 (157), Komenského č. 26 (135), Hviezdoslavovej (117) a Komenského ústav (21).³⁶⁷ Ubytovacie priestory sa podarilo zvýšiť najmä na internáte v Horskom parku, kde prírastok oproti akademickému roku 1949/1950 činil 230 miest.

V Bratislave sa nepriaznivý stav čiastočne zlepšil v akademickom roku 1951/1952, keď počet poslucháčov študujúcich na vysokých školách bol 7400 a z nich v internátoch bolo ubytovaných 4500 (60,8 %).³⁶⁸ Národný výbor upozornil približne 3000 obyvateľov mesta, ktorí prenajímali svoje obytné priestory, že sú povinní poskytnúť ubytovanie výhradne poslucháčom vysokých škôl.³⁶⁹

Orgány KSČ i vedenie rezortu školstva plánovalo ďalšie zvyšovanie počtu poslucháčov vysokých škôl, čo predpokladalo aj rozširovanie ubytovacích kapacít študentských domovov. Ako však konštatovalo Predsedníctvo slovenskej odbočky Štátného výboru pre vysoké školy vo februári 1952 bolo potrebné „*rátať s tým, že počet študentov v Bratislave a v Košiciach, ktorí budú odkázaní na ubytovanie v študentských domovoch, bude rásť do roku 1955 rýchlejšie, ako počet postelí predvídaný v doterajšom výhladovom pláne sociálnych investícií.*“³⁷⁰

Počet fakúlt vysokých škôl podstatne vzrástol v školskom roku 1952/1953. Zodpovední pracovníci povereníctva školstva v septembri na zasadnutí kolégia konštatovali, že ubytovanie v mimobratislavských mestách je dobre zaistené, údajne v Košiciach bývalo v internátoch 60 % študentov, vo Zvolene 67 %, v Prešove 85 %. Najpriaznivejší stav bol v Nitre,

366 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12. Zpráva a vysokých školách.

367 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342. a. j. 87.

368 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, š. 808, a. j. 33.

369 SNA, f. PŠ, š. 179. Zpráva o ubytovaní študentstva.

370 SNA, f. PŠ, š. 96, inv. č. 94.

keď podľa údajov povereníctva školstva každý vysokoškolák býval v študentskom domove. Nepriaznivý stav pretrvával v Bratislave, kde v internátoch našlo miesto len 51,5 % študentov.³⁷¹

Tabuľka č. 6 *Počet ubytovaných poslucháčov technického a univerzitného smeru.*³⁷²

Školský rok	Počet zapísaných študentov	Počet ubytovaných študentov	
		absolútne	v %
1945/1946	7 297	1 530	20,96
1946/1947	7 992	2 242	28,05
1947/1948	8 764	2 485	28,35
1948/1949	9 453	3 085	32,63
1949/1950	8 301	3 596	43,32
1950/1951	8 293	4 300	51,85
1951/1952	9 180	5 160	56,20

Zástupcovia povereníctva školstva, rektorátov vysokých škôl, Česko-slovenského zväzu mládeže a jednotlivých študentských domovov vykonali v dňoch 13. – 19. decembra 1951 prieskum v bratislavských internátoch. Bol zameraný na získanie prehľadu a poznatkov o existujúcej situácii v domovoch, hlavne v oblasti hospodárskej, hygienickej, zdravotníckej, politicko-výchovnej, pedagogickej, ako aj na úseku ubytovania a stravovania. Jeho výsledky sa mali využiť ako podklady „*pre prebudovanie študentských domovov na výchovné ústavy, pre ich úzke pričlenenie ku školám a pre vytýčenie smerníc na zainteresovanie vysokoškolských učiteľov o výchovu študentov v študentských domovoch.*“³⁷³

Správu, ktorá sumarizovala výsledky prieskumu, vypracovali pracovníci III. odboru povereníctva školstva. Poukázala na mnohé závažné nedostatky a deficity v študentských domovoch. Zásadnou úlohou vysokých škôl v tej dobe bolo nielen vzdelávať kvalitných odborníkov, ale predovšetkým vy-

371 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o započatí školského roka 1952/1953 na vysokých školách.

372 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o započatí školského roka 1952/1953 na vysokých školách.

373 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o započatí školského roka 1952/1953 na vysokých školách.

chovať tzv. politicky vyspelú mladú generáciu, ktorá by bola oddaná ideám komunistickej strany. Ak mali vysokoškolské inštitúcie uvedený cieľ plniť „úspešne“, bolo nevyhnutné, aby rektoráty zabezpečovali výchovu študentov i na pôde internátov. Aj študentské domovy museli byť miestom, kde bolo nevyhnutné dôsledné rešpektovanie a dodržiavanie ideí marxizmu-leninizmu. V správe bolo však uvedené, že kým na pôde škôl sú poslucháči „*pod dozorom a kontrolou, v študentských domovoch sú bez kontroly a nevenuje sa im z tejto stránky nijaká starostlivosť... Preto ak máme vychovať politicky uvedomelé a odborne zdatné kádre, musíme poznať a viesť aj spôsob života v študentských domovoch.*“³⁷⁴ V tomto smere bolo potrebné skvalitniť prácu študentských rád a vytvoriť tzv. chodbové kolektívy. Za „chodbových dôverníkov“ menovať najlepších politicky vyspelých študentov, ktorí by dokázali stmeliť kolektív. Správa zdôraznila, že je potrebné vytvoriť úzku spoluprácu medzi študentskými organizáciami a vedeniami internátov. Pretože „*ide o politickú výchovu, ktorej výsledky sa prejavia v plnení študijných plánov, vo vytvorení novej, vyššej morálky a v triednom uvedomení študentov,*“³⁷⁵ nevyhnutná bola účasť ČZM. Činnosť mládežníckej organizácie bola zameraná predovšetkým na vysoké školy, na jednotlivé fakulty a pôsobeniu v študentských domovoch venovala údajne malú pozornosť.

Účastníci prieskumu zdôraznili nevyhnutnosť zlepšiť zdravotnú starostlivosť, ktorú v domovoch vykonávali lekári, väčšinou asistenti lekárskej fakulty a zdravotníci, prevažne študenti vyšších ročníkov medicíny. V internátoch sa nachádzali malé ambulancie s denným úväzkom lekára na štyri hodiny. Okrem toho pri ambulanciách v každom študentskom domove boli dve izolačné miestnosti vyhradené pre chorých študentov. Vybavenie ambulancií a izolačiek obstarávalo poverenie zdravotníctva.³⁷⁶ Hygienické podmienky v niektorých internátoch boli nevyhovujúce. Umyvárne a toalety boli stavané pre určitý, stanovený počet ubytovaných. Keď sa však počty študentov v internátoch zvyšovali, výkonnosť sociálnych zariadení nepostačovala, hlavne čo sa týkalo prítoku a odtoku vody. Účastníci prieskumu sa zhodli v názore, že v tej dobe najvyššiu úroveň z hľadiska hospodárenia,

374 SNA, f. PŠ, š. 133. Zpráva o vysokoškolských domovoch (na základe vykonaného prieskumu).

375 SNA, f. PŠ, š. 133. Zpráva o vysokoškolských domovoch (na základe vykonaného prieskumu).

376 SNA, f. PŠ, š. 180. Zpráva o začiatku školského roka na vysokých školách.

kvality ubytovania, stravovania a hygienických podmienok dosahoval študentský domov Lafranconi.

V správe povereníctva školstva v školskom roku 1952/1953 o ubytovaní v Bratislave bolo konštatované: „Z dvojizbových miestností sa urobili štvorizbové. Študenti tuná nemajú ani minimálne podmienky pre zdatné štúdium. Takéto ubytovanie je ozaj núdzové a treba ho okamžite riešiť. Úplne kritická situácia je v ubytovaní tých študentov, ktorí doposiaľ ešte nemajú byty a preto sa doslova potulujú. Jedna čiastka sa schováva v bratislavských internátoch, kde jednotliví študenti nocujú pri svojich známych a to tak, že spávajú spolu po dvoch na jednej posteli. Veľa študentov je takých, a to najmä z chemickej fakulty, ktorí nocujú na železničnej stanici. Pre tieto zlé ubytovacie podmienky odišli viacerí študenti z vysokých škôl. Ku príkladu zo stavebnej fakulty odišlo 35 študentov, z chemickej 15 atď. To znamená, že vysoké školy nebudú môcť splniť smerné čísla o počte študentov, ktoré sú stanovené vládou.“³⁷⁷

S rastúcim počtom vysokoškolákov bolo potrebné rozšíriť nielen ubytovacie kapacity, ale zabezpečiť aj stravovanie poslucháčov. Stravovanie študentov bolo umožnené v spoločných jedálňach – menzách, umiestnených najčastejšie v priestoroch internátov. Kvalita stravy bola často nedostatočná, pre mladých ľudí málo výživná. Hygienické podmienky vykazovali nízku úroveň, skladovacie priestory pre potraviny nevyhovovali a personál v kuchyniach nepostačoval.

V akademickom roku 1950/1951 vstúpil do praxe nový systém prideľovania štipendií, ktorý vychádzal z kritiky na IX. zjazde KSS.³⁷⁸ Uplatňovala sa zásada, podľa ktorej mal spôsob rozdeľovania finančných prostriedkov slúžiť ako „nástroj robotníckej triedy“, ktorým KSS menila triedne zloženie poslucháčov vysokých škôl. Základnou podmienkou získania štipendia bol kladný pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu. Finančné prostriedky sa neprideľovali paušálne podľa výšky príjmov rodičov, ale dôkladne sa skúmalo, „odkiaľ tento príjem plynie, či je to príjem, ktorý je odmenou za prácu, alebo či je to príjem získaný prácou iných.“³⁷⁹ Pri uplatňovaní direktív IX. zjazdu KSS, sa tak hlavným kritériom pre určenie výšky štipendia stal študentov „pozitívny vzťah a oddanosť študenta k nášmu zriadeniu, jeho tried-

377 SNA, f. PŠ, š. 132. Zpráva o potrebe bytov pre vysokoškolských študentov v Bratislave.

378 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12. Zpráva a vysokých školách.

379 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12. Zpráva a vysokých školách

ny pôvod, ako aj to, odkiaľ pramení vykázaný príjem rodičov.“³⁸⁰ Pri uvedenom rozhodovaní mal školskej správe intenzívne pomáhať Československý zväz mládeže, „v ktorého kolektívoch koncom školského roka (1949/1950 S. G.) prebiehala kritika a sebakritika a výsledky tejto uplatňujú zástupcovia FS ŠM aj pri vyrubovaní štipendií.“³⁸¹

V súlade so smernicami, ktoré dekanáty vysokých škôl na Slovensku dostali v letnom semestri školského roka 1950/1951, sa dovtedajšie kritéria prideľovania štipendií nemali realizovať mechanicky, t. j. na základe stanovených pravidiel, ale zdôraznené malo byť tzv. politické hľadisko. Na zasadnutí Sekretariátu ÚV KSS v júni 1951 bolo konštatované, že nedostatkom vtedajšieho prideľovania štipendií je fakt, že nie sú „*nástrojom pre presadzovanie triednych politických hľadísk na vysokých školách*“, a preto bolo potrebné „*v systéme rozdeľovania štipendií do budúceho školského roku...previesť dôslednú nápravu, aby sa aj štipendiá stali nástrojom politicko-ideovej prestavby vysokých škôl.*“³⁸²

Tabuľka č. 7 *Triedny a sociálny pôvod štipendistov v školskom roku 1950/1951.*³⁸³

Triedna a sociálna príslušnosť rodičov	Počet štipendistov	
	absolútne	v %
robotníci	1 614	36,63
členovia JRD	182	4,13
malí a strední roľníci	821	18,63
zamestnanci komunálnych podnikov	191	4,33
štátni zamestnanci a penzisti	1 333	30,25
živnostníci	243	5,52
slobodné povolania	22	0,49
dedinskí boháči	-	-
spolu	4 406	100

380 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 88.

381 SNA, f. ÚV KSS – K. Moško, š. 2342, a. j. 88.

382 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

383 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 12. Zpráva o vysokých školách.

Na základe smerníc dekanáty previedli revíziu štipendií a podľa nového prístupu bolo „*mechanické pridržanie sa napr. hranice príjmov pri stanovení výšky štipendia, resp. zamietnutí štipendia priam škodlivé, pretože ním sú postihnuté deti napr. úderníkov a zlepšovateľov, ktorí svojou prácou najviac pomáhajú vybudovaniu socializmu a sú odmeňovaní podľa zásluhy.*“³⁸⁴

V akademickom roku sa 1950/1951 štát vynakladal na štipendiá pre študentov v Bratislave a v Košiciach mesačne 5 338 748 Kčs.³⁸⁵

384 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

385 SNA, f. ÚV KSS – sekretariát, š. 20, a. j. 22.

ZÁVER

Komunistická strana Československa realizovala po uchopení moci vo februári 1948 radikálne zmeny vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho a spoločenského života. V rámci nich dôležitou oblasťou bolo školstvo, pretože na jeho pôde prebiehal jeden z procesov, ktorý mal pre budúcnosť režimu mimoriadny význam. Jednalo sa o vzdelávanie a výchovu mladej generácie v duchu ideológie KSČ marxizmu-leninizmu.

Po februári 1948 prácu škôl všetkých stupňov, vrátane vysokých, riadila výlučne KSČ, čo v praxi znamenalo presadenie ideového monopolu komunistickej strany v činnosti vzdelávacích inštitúcií.

Na vysokých školách, ako najvyššom stupni školského systému sa vzdelávali budúci príslušníci inteligencie, či už humanitného alebo technického zamerania. Komunistická strana Československa však apriori nedôverovala vtedajšej inteligencii. Jej príslušníci pochádzali veľkou mierou zo sociálnych vrstiev, ktoré komunisti považovali za svojich triednych nepriateľov. Komunistická strana preto zdôrazňovala potrebu výchovy „vlastnej inteligencie“ pochádzajúcej z robotníckej triedy a pracujúceho roľníctva. Svoj zámer realizovala previerkami poslucháčov vysokých škôl v rokoch 1949 – 1950, ktoré vedenie KSČ nazvalo tzv. demokratizáciou. Vysoké školy museli opustiť študenti, ktorí nevyhovovali novým kritériám a ich rodičia boli označení ako „triedni nepriatelia“ novej ľudovodemokratickej spoločnosti.

Ďalšou formou korigovania štruktúry vysokoškolákov boli prijímacie pohovory, v rámci ktorých boli na vysoké školy prednostne prijímaní mladí ľudia pochádzajúci z robotníckych a maloroľníckych rodín. Podľa KSČ sa triedne zloženie študentov vysokých škôl malo čo najviac priblížiť triednej štruktúre spoločnosti, čo znamenalo, že zastúpenie vysokoškolákov z robotníckych a roľníckych rodín študujúcich na vysokých školách malo korešpondovať so zastúpením robotníckej a roľníckej triedy v spoločnosti. Prijímacie pohovory tiež korigovali počty vysokoškolákov študujúcich na vysokých školách technického a humanitného zamerania. V rokoch 1948 – 1953 bol dôraz kladený na priemyselné odvetvia národného hospodárstva, a tak bol veľký akcent dávaný na zvyšovanie počtu poslucháčov technických vysokých škôl.

Novou, dovtedy neznámou inštitúciou boli *Štátne kurzy pre prípravu pracujúcich na vysoké školy*. Absolvovali ich mladí ľudia vo veku 18 – 30 rokov, ktorí nemali ukončené stredoškolské vzdelanie. Pochádzali z robotníckych a roľníckych rodín a vo väčšine boli členmi KSČ. Počas desiatich

mesiacov v štátnych kurzoch mali získať vedomosti, ktoré ich oprávňovali vykonať maturitnú skúšku. Tá bola totiž predpokladom štúdia na vysokých školách. Aj prostredníctvom štátnych kurzov sa menila triedna a sociálna štruktúra poslucháčov vysokých škôl na Slovensku po februári 1948.

Akademické prostredie bolo vystavené komunistickej propagande a agitácii. Na vysokých školách v Československej republike boli zriadené organizácie KSČ, ktoré sa podieľali na riadení škôl a realizovali príkazy vyšších straníckych orgánov. V tom im pomáhali aj Československý zväz mládeže a Revolučné odborové hnutie, ktoré komunisti úplne kontrolovali.

Politika KSČ vo vzťahu k najvyššiemu stupňu vzdelávacieho systému našla svoje vyjadrenie v *Zákone o vysokých školách*, ktoré Národné zhromaždenie Československej republiky prijalo 18. mája 1950. Systém riadenia a štruktúra vysokoškolských univerzitných a fakultných orgánov, ktoré zaviedol zákon, znamenali predovšetkým zrušenie relatívnej nezávislosti a rozsiahlej samosprávy vysokoškolskej obce a nastolenie prísneho centralistického riadenia. Samosprávne orgány vysokých škôl prestali existovať. Na základe uvedenej legislatívnej normy bol majetok vysokých škôl prevedený na štát. Správa vysokých škôl prináležala Ministerstvu školstva, vied a umenia. Bohoslovecké fakulty boli vyčlenené z rámca vysokých škôl i z kompetencie ministerstva školstva. Hlavnú správu a dozor nad bohosloveckými fakultami mal vykonávať minister poverený vedením Štátneho úradu pre cirkevné záležitosti.

V školstve sa však tak, ako vo všetkých iných oblastiach hospodárskeho a spoločenského života, uplatňoval základný princíp riadenia socialistickej spoločnosti – vedúca úloha Komunistickej strany Československa. Realizoval sa prostredníctvom vedúcich pracovníkov na školách a správnych školských orgánoch menovaných komunistickou stranou.

Po 2. svetovej vojne existovali na Slovensku len tri vysokoškolské inštitúcie – Slovenská univerzita, Slovenská vysoká škola technická a Vysoká škola obchodná, všetky so sídlom v Bratislave. Po roku 1948 sa organizačná sieť vysokoškolských inštitúcií rozrastala. Vznikali nové fakulty a boli vytvorené nové centrá vysokých škôl najprv v Košiciach a neskôr aj v Nitre, vo Zvolene a v Prešove. Počty poslucháčov vysokých škôl sa zvyšovali, a to aj vďaka sociálnej politike novej vlády. To však nemenilo základnú ideu KSČ, vychovať mladú generáciu, novú inteligenciu výhradne v duchu ideí marxizmu-leninizmu.

SUMMARY

Communist Party of Czechoslovakia (CPC) realized after usurpation of power in February 1948 radical changes in all areas of political, economic and social life. In frame of these changes schools constituted an important part because carried on of the processes, which had for future of regime an extraordinary significance. It was an education and behavior of young generation in spirit of ideology of CPC – Marxism-Leninism.

After February 1948 education at schools of all degrees, including universities, was managed exclusively by CPC, which in practice meant imposition of ideological monopoly of Communist Party of Czechoslovakia upon educational institutions.

On universities, which were the highest degree of school system, were educated the members of intelligentsia belonging either to humanities or technical orientation. However, Communist Party of Czechoslovakia a priori did not trusted contemporary intelligentsia. Its members were in a large measure adherents of social segment, which Communists considered to be their class enemies. Communist Parts therefore accentuated necessity to raise their “own intelligentsia”, belonging socially to working class and land laborers. This decision was realized via lustration students of universities during years 1949 – 1950, which CPC paradoxically was termed “democratization”. From universities were exclude students, which did not fit to new criteria and their parents were stigmatized as “class enemies” of the new peoples-democratic society.

Another form of change of structure of student body were admission interviews during which students from working families were prioritized. According to CPC the class structure of university students should to the maximal possible degree copy a class structure of society, which meant that number of students from working and peasant families studying on universities should correspond to share of working and peasant class in society.

This approach was implemented in humanities and technical universities. During years 1948 – 1953 an importance was place on increase of students studying on technical universities because need for educated work force in industrial sectors of economy.

A new, till them unknown educational institution were *State courses for preparation of workers for universities*. These courses were attended by young people 18 – 30 years of age, who did not finished high schools. They were students from working families and a majority of them were members

of CPC. During ten months, which State courses lasted they should acquire knowledge, which would allow them to perform graduation. This was precondition to enroll at universities. The State course were this way a tool to change class a social structure universities in Slovakia after February 1948.

Academic environment was exposed to communist propaganda and agitation. At universities in Czechoslovak Republic were established Communist organizations, which took part on management of schools and implemented orders of higher party authorities. Another institution taking part on management of school were Czechoslovak Union of Youth and Revolutionary Trade Movement, which were fully controlled by CPC.

The policy of CPC in relation to the highest degree of educational system was expressed by *the Law in regard to Universities*, which the National Assembly of Czechoslovak Republic adopted on May 18 1950. System of management and structure of university and faculty organs implemented by above mentioned law abolished a relative independence and self-governing competence of universities and imposition of stern centralistic management. Self-governing organs of universities ceased to exist. On the base of cited legislative norm property of universities was transferred to state. The management of universities was performed by the Ministry of Schools, Sciences and Arts. Theological faculties were excluded from universities and form competence of the Ministry of Schools. The primary competence over theological faculties was in given to minister managing the State Office for Church Affairs.

However management of school, similarly as in all economic and social life was subservient to the base principle of socialistic society – to the leading role of Communist Party of Czechoslovakia. It was realized via leading authorities on schools and school organs, who were appointed by the Communist Party.

After Second World War in Slovakia existed only three universities – Slovak University, Slovak Technical Institute and Slovak Institute of Economy, all of them in Bratislava. After year 1948 an organizational network of universities was increasing. Established were new faculties and new centers of universities, firstly in Košice and later also in Nitra, Zvolen and in Prešov. The numbers of university students were increasing also as a result of social policy of new government. This, however was not changing basic idea of CPC to raise young generation, new generation exclusively in a spirit of Marxism-Leninism.

PRAMENE A LITERATÚRA

Pramene

Archívy

Slovenský národný archív Bratislava.

Národní archiv Praha.

Štátny archív v Košiciach.

Publikované pramene a dokumenty

FALTYS, Antonín (ed.) Dokumenty moderní doby. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1978.

Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. – 29. května 1948. Praha : Ústřední výbor KSČ, rok vydania neuvedený.

Protok IX. sjazdu Komunistickej strany Slovenska. V Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950 : Bratislava. Ústredný výbor KSS, rok vydania neuvedený.

Sbierka nariadení SNR. Roč. 1944, 1945, 1946, 1947.

Sbierka zákonov Slovenskej národnej rady. Roč. 1949, 1950.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Roč. 1945, 1946, 1947, 1948.

Sbírka zákonů republiky Československé. Roč. 1949, 1950, 1951, 1952, 1953.

Slovenský zákonník. Roč. 1939, 1940.

Školské zvesti. Roč. I. (1945), II. (1946), III. (1947), IV. (1948), V. (1949), VI. (1950), VII. (1951), VIII. (1952), IX. (1953).

Věstník Ministerstva školství, věd a umění. Roč. VII., 1951.

Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety. Roč. II., 1939.

Dobová tlač

Jednotná škola. Roč. I. – VIII. (1945 – 1953).

Učiteľské noviny. Roč. I. (1951), II. (1952), III. (1953).

Literatúra

- BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Archa, 1995.
- BARNOVSKÝ, Michal. Preberanie moci a pofebruárová očista 1948. In BARNOVSKÝ, Michal (ed.). *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953*. Bratislava : Veda, 1995, s. 88-96.
- CIGÁNEK, Radim. *Politický zápas o jednotnou štátni školu 1945 – 1949*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2009.
- CONNELLY, John. *Zotročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945 – 1956*. Praha : Univerzita Karlova v Prahe. Nakladatelstvo Karolinum, 2008.
- ČEJKA, Josef. Zkušenosti ze státních kursů pro přípravu pracujících na vysoké školy. In *Přehled*. Roč. 1961, č. 6, s. 14-39.
- ČERNÁ, Marie – CUHRA, Jaroslav a kol. *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948 – 1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. 2012.
- ČERNÁK, Tomáš. *Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače*. In *Historické štúdie*. Roč. 48, 2014, 241-255.
- ČERVINKA, Jaroslav. *Zástoj Zdeňka Nejedlého v boji KSČ o vysoké školy v rokoch 1945 – 1953*. Dostupné na internete: www.Pedag_1978_2_07.
- DEVÁTÁ, Markéta – OLŠÁKOVÁ, Doubravka – SOMMER, Vítězslav – DINUŠ, Peter. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.
- DRTILOVÁ, Olga. *Boj Komunistické strany Československa za demokraticizáciu vzdelávania*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980.
- GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v revolúcii (1944 – 1948)*. Bratislava : Pravda, 1977.
- GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v začiatkoch budovania socializmu (1948 – 1955)*. Bratislava : Pravda, 1980.
- CHALUPECKÝ, Ivan. Príspevok k perzekúcii študentov a ich vylučovaniu zo škôl na Slovensku v rokoch 1945 – 1956. In *Z minulosti Spiša. Ročenka spišského dejepisného spolku v Levoči*. Roč. XXIII, 2015, s. 161-169.
- LETZ, Róbert. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie v Bratislave, 1994.
- KLADIVA, Jaroslav. *Kultura a politika*. Praha : Nakladatelsví Svoboda, 1968.

- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha : Nakladatelství Libri, 2006.
- KOCKA, Michal (ed.). *Február 1948 a rozvoj školstva a pedagogiky*. Bratislava : Pravda, 1973.
- KUDLÁČOVÁ, Blanka. Ondrej Pavlík a obrat v pedagogike, školstve a vzdelávaní na Slovensku v 40. rokoch 20. storočia. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 53-64.
- LONDÁKOVÁ, Elena. *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2007.
- LONDÁKOVÁ, Elena. Formovanie koncepcie výchovno-vzdelávacej sústavy v obnovenom Československu po roku 1945. In HOLEC, Roman – GONĚC, Vladimír – SCHULZ, Jindřich (eds.). *Česko-slovenská historická ročenka 2010*. Brno – Bratislava. Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2010, s. 167-182.
- LONDÁKOVÁ, Elena. Cirkevné školstvo a školská reforma na Slovensku po 2. svetovej vojne. In DOBROTKOVÁ, Marta – KOHÚTOVÁ, Mária (eds.). *Slovensko a Svätá stolica*. Trnava : Slovenský historický ústav v Ríme, Trnavská univerzita v Trnave, 2008, s. 336-355.
- MAŇÁK, Jiří. Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (zost.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek II. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Dokořán, 2004, s. 110-155.
- MORKES, František. Zákony o vysokých školách z let 1948 – 1989. In *Pedagogika*. Roč. XLIX, 1999, č. 2, s. 115-124.
- NOVOMESKÝ, Ladislav. *NOVÝ duch NOVEJ školy. Výber z prejavov a článkov o školskej mládeži 1945 – 1950*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974.
- OLEJNÍK, Milan. *Implementácia marxisticko-leninskej ideológie vo sfére vzdelávania na Slovensku v kontexte politického vývoja v rokoch 1948 – 1953*. Prešov : UNIVERSUM-EU, s. r. o. pre Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2018.
- OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach*. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2010.
- PAVLÍK, Ondrej. O naliehavých úlohách v školstve po zasadnutí ÚV KSČ. In *Jednotná škola*. Roč. VI., 1951/1952, č. 7 – 8, s. 289-314.

- PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava : Historický ústav SAV, Nadácia Milana Šimečku, 1998.
- PEŠEK, Jan. SÝKORA Ernest. In PEŠEK, Jan a kolektív. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 302-304.
- PEŠEK, Jan. *Štátna moc a spoločnosť na Slovensku 1945 – 1948 – 1989*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, 2013.
- SINAJ, Juraj. Technické vysokoškolské vzdelávanie v Košiciach – historická príležitosť pre rozvoj regiónu. In AMBRUŠOVÁ, Uršula – FEDORČÁK, Peter (eds.). *Košice – inštitucionálna základňa kultúry, školstva a vedy*. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2012, s. 161-169.
- STRAKA, Jaroslav: *Študentské hnutie na Slovensku v národnej a demokratickej revolúcii*. Bratislava : Smena, 1978.
- SÝKORA, Ernest. Keď sa začínala budúcnosť. Bratislava : Smena, 1986.
- URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdelávací systém v letech 1945 – 1969*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- UHER, Ján. Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. In BARNOVSKÝ, Michal (ed.). *Od diktatúry k diktatúre*. Bratislava : Veda, 1995.
- VALOUCH Miloslav: Zpráva i činnosti Státního výboru pro vysoké školy. In *Vysoká škola*. 1950, s. 84-94.
- ZAVACKÁ, Marína. Nové alebo znovu? Stopy „prispôsobenia sa dobe“ v školskom prostredí začiatkom 50. rokov. In KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca 2. svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 103-116.
- ŽATKULIAK, Jozef. Perzekúcie učiteľov v rokoch 1948 – 1989. In MIKLOŠKO, František – SMOLÍKOVÁ, Gabriela – SMOLÍK, Peter (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 655-680.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

ČSR	Československá republika
ČZM	Československý zväz mládeže
ČŽŽ	Československý zväz žien
DS	Demokratická strana
JZSR	Jednotný zväz slovenských roľníkov
KNV	krajský národný výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KVP	Košický vládny program
MŠVU	Ministerstvo školstva, vied a umenia
ONV	okresný národný výbor
OV	okresný výbor
PŠVU	Povereníctvo školstva, vied a umenia
ROH	Revolučné odborové hnutie
SNP	Slovenské národné povstanie
SR	Slovenská republika
SU	Slovenská univerzita
SVŠT	Slovenská vysoká škola technická
ÚV	ústredný výbor
ZO	základná organizácia
ZSSR	Zväz sovietskych socialistických republík

MENNÝ REGISTER

- Amena, Ferdinand – 81
Bahurinský, Stanislav – 56
Bakoš, Mikuláš – 13
Bakoš, Ľudovít – 114, 119
Bašťovanský, Štefan – 34, 58, 66, 68, 103
Beláčková, Darina – 63
Beneš, Edvard – 21
Beseda, Vincent – 21
Blaho, Ján – 80
Brodňanský, Ján – 57
Brucháč, Dušan – 57
Budil, Václav – 21, 80
Čelko, Jaroslav – 113
Čeněk, Gabriel – 21
Černý, Gabriel – 93
Démant, Ferdinand – 36
Dillinger, Miloslav – 21
Dusl, Karel – 21
Ďurčanský, Ferdinand – 10
Eisner, Jan – 21
Engels, Friedrich – 120
Fierlinger, Zdeněk – 10
Filkorn, Eugen – 16
Fraňo, Jozef – 56
Fundárek, Jozef – 10
Futák, Ján – 82
Gala, Anton – 21, 42
Goláš, Karel – 21
Gonda, Ján – 36
Gosiorovský, Miloš – 36, 81, 113
Gottwald, Klement – 23, 24, 60, 61, 62, 96, 98, 103, 109, 120
Hanzel, Leo – 113, 114
Hodža, Milan – 40
Hovorka, Ján – 47
Hrnčár, Alexander – 80
Hromada, Jiří – 21
Hronec, Juraj – 45
Hrušovský, Igor – 36, 37, 42, 112, 113
Humaj, Ladislav – 57
Ilkovič, Dionýz – 58
Jaššo, Štefan – 114
Jelínek, Vladimír – 21
Kautský, Jozef – 21
Kizlink, Karol – 42, 80
Klokoč, Ondrej – 52
Knappek, Ľudovít – 10
Kopecký, Václav – 19
Kráľ, Fraňo – 13
Kraus, Ján – 37
Krsek, Herman – 21
Křivanec, Karel – 80
Kunzl, Vilém – 21
Lenin, Vladimír Iljič – 96, 98, 120
Lettrich, Jozef – 18, 45
Luby, Štefan – 79
Ludvikovský, Jaroslav – 21
Lukáč, Rudolf – 36, 37, 57, 58
Markov, Jozef – 80
Martinka, Jozef – 80, 82
Matula, Milan – 37, 36
Marx, Karol – 120
Mestitz, František – 21, 36
Moško, Koloman – 37, 51, 69, 70, 80, 81, 82, 84, 92, 97, 102, 126, 127, 131
Mukařovský, Jan – 21
Nábělek, František – 21, 42, 59, 80, 82

Nejedlý, Zdeněk – 10, 14, 18, 26,
 61, 62, 111
 Novomeský, Ladislav – 13, 18, 20,
 45, 58, 59, 69, 77, 80
 Ondrouch, Vojtěch – 80
 Pastýrik, Ľudovít – 37
 Pavlík, Ondrej – 13, 36
 Pavlovič, Gustáv – 36
 Poláček, František – 21
 Rappant, Daniel – 81
 Ráth, Augustín – 40
 Rebro, Karol – 42, 79
 Rehák, Štefan – 80, 113, 114
 Rohaľ-Iľkov (aj Iľkiv), Ivan – 80, 119
 Sirácky, Andrej – 42, 113, 114
 Skutil, Jozef – 21
 Slánský, Rudolf – 61, 62, 67
 Špitzer, Juraj – 36, 37
 Srb, Jan – 21
 Stalin, Josif Vissarionovič – 24, 96,
 98, 120
 Stránský, Jaroslav – 18
 Sumbal, Jaroslav – 21
 Sýkora, Ernest – 37, 47, 52, 68, 74,
 81, 84, 93, 96, 103, 104, 111,
 115
 Šafárik, Jozef Pavol – 41
 Široký, Viliam – 78, 96, 115, 120
 Škultéty, Jozef – 40
 Šmidke, Karol – 18, 45
 Špitzer, Juraj – 36, 37
 Štefánek, Anton – 42
 Štefánik, Milan Rastislav – 44
 Štúr, Ľudovít – 41
 Štúr, Svätopluk – 80
 Tiso, Jozef – 41
 Tuka, Vojtech – 10
 Turský, Timotej – 63
 Valouch, Miloslav – 29, 36, 84
 Vážný, Václav – 21
 Zelinka, Ján – 56, 63

Soňa Gabzdilová

AKO SME ŠTUDOVALI V TOTALITE

**Vysokoškolské vzdelávanie na Slovensku pod ideologickým diktátom
Komunistickej strany Československa (1948 – 1953)**

Recenzenti

prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD.

PhDr. Slávka Otčenášová, M. A. PhD.

Redaktorka

PhDr. Anna Švorcová

Sadzba

Ing. Stanislav Kurimai

Pre Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied
SAV v Košiciach vydalo vydavateľstvo

UNIVERSUM-EU, s. r. o., Javorinská 26, 080 01 Prešov

(www.universum-eu.sk)

Prešov 2018

ISBN 978-80-89946-05-1

9 788089 946051

9 7 8 8 0 8 9 9 4 6 0 5 1